

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
AÇIK ÖĞRETİM DAİRE BAŞKANLIĞI

SOSYOLOJİ

1

DERS KİTABI

YAZAR
Semiha DOĞU

ANKARA 2023

MEB HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI

Dil Uzmanı

Bülent Kenan ERKAN

Grafik Tasarım Uzmanı

Fatih SAĞLAM
YÜMER

Grafik Tasarım Uzmanı

Neslihan KILIÇ
YÜMER

Copyright © MEB

Her hakkı saklıdır. Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Tümü ya da bölümleri izin alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana vâdettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden naşım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

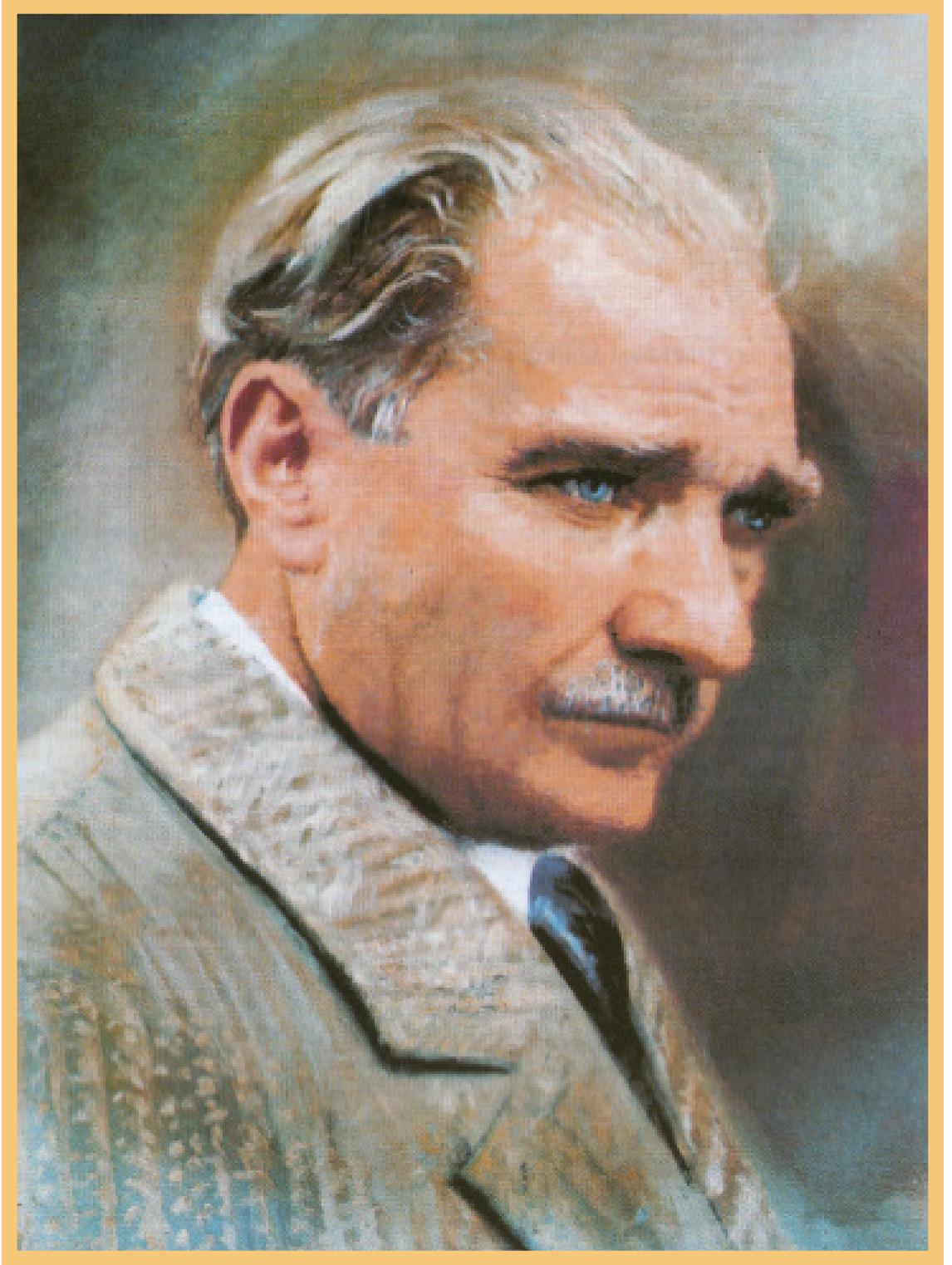
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrumetmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaid bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

1.1. Sosyolojinin Tanımı ve Özellikleri	10
1.2. Sosyolojinin Diğer Bilimlerle İlişkisi	12
1.3. Toplumun Oluşturan Ögeleri	14
1.4. Sosyolojik Düşüncenin Doğuşu	19
1.5. Sosyolojide Araştırma Yöntemleri	24
1.6. Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları	27
Özet	30
1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları.....	32

2. ÜNİTE

BİREY VE TOPLUM

2.1. Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Unsurları.....	36
2.2. Sosyalleşmenin Aşamaları	39
2.3. Sosyalleşme ve Toplumsal İlişkiler.....	40
2.4. Toplumsal Statü, Rol ve Saygınlık (prestij)	42
2.5. Toplumsal Değer ve Normlar	46
2.6. Toplumsal Kontrol	49
2.7. Toplumsal Sapma ve Çeşitleri.....	52
Özet	55
2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları.....	58

TOPLUMSAL YAPI

3.1. Toplumsal Yapı	62
3.1.1. Toplumsal Yapının Unsurları.....	63
3.2. Toplumsal Etkileşim ve Türleri.....	67
3.3. Toplumsal Tabakalaşma	70
3.3.1. Toplumsal Tabakalaşma Türleri	71
3.3.2. Türk Toplumunda Tabakalaşma	72
3.4 Toplumsal Hareketlilik	74
Özet	77
3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları.....	79

3. ÜNİTE

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE GELİŞME

4.1. Toplumsal Değişme ve Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler	84
4.2. Bilim-Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Toplumsal Değişmeye Etkileri	91
4.3. Modernleşmenin Toplumsal Değişime Etkisi	93
4.4. Küreselleşmenin Toplumsal Değişime Etkisi	94
4.5. Toplumsal Gelişme ve Öğeleri.....	96
4.6. Toplumsal Bütünleşmenin Önemi.....	99
4.7. Toplumsal Çözülme ve Nedenleri.....	101
Özet	104
4. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları.....	106
Sözlük.....	108
Kaynakça.....	113

4. ÜNİTE

1. ÜNİTE

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

Toplumsal yaşam, bir bulmacadır ve sosyoloji bu bulmacayı çözmeye, toplumu anlamaya çalışır.

NERELER ÖĞRENECEĞİZ?

- Sosyolojinin konusunu, temel özelliklerini ve gerekliliğini,
- Sosyolojinin tarih, psikoloji, ekonomi, antropoloji, siyaset ve coğrafya ile olan ilişkisini,
- Toplumun oluşturan öğelerin neler olduğunu,
- Sosyolojinin doğuşu ve gelişiminde etkili olan olaylar ve düşünürleri,
- Sosyolojik araştırmalarda kullanılan yöntem ve teknikleri,
- Türkiye’de sosyolojiye katkıda bulunan düşünürleri öğreneceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Sosyoloji
- Toplumsal olay
- Toplumsal olgu
- Toplumsal grup
- Kurum
- Kuruluş

GİRİŞ

Toplum bireylerden meydana gelir ve bireyler de toplumun birer parçasıdır. Okulda, işyerinde, evde, otobüste, alışverişte hep iç içe olan bireyler hem birbirlerinden etkilenirler, hem birbirlerini değiştirirler. Bu etkileşim ve eylemlerin anlamlandırılması, kimi zaman hızlı kimi zaman yavaş olan toplumdaki değişim sürecinin anlaşılabilmesi için, içinde yaşanılan toplumun sosyal ve tarihsel bağlamı hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Bu nedenle insan, toplumun bireysel yaşamları nasıl şekillendirdiğini tanımak, onun işleyişini anlamak istemektedir. Toplumsal yapının işleyişini, toplumsal olayların bireylerin ya da grupların yaşantılarını nasıl etkilediğini araştırmak sosyoloji biliminin alanına girer. Bu ünite de sosyolojinin ne olduğu ve sosyoloji biliminin özellikleri ile diğer bilimler arasındaki ilişki üzerinde durulacak, sosyolojide kullanılan temel kavramlar tanımlanacak ve sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. SOSYOLOJİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Sosyoloji bizim toplumsal değişmeyi anlamamıza ve daha iyi bir toplum inşa etmemize yardımcı olabilir mi?

Gündelik yaşamdaki işlerimize daldığımızda, yaşadığımız deneyimlerin, olup bitenlerin anlamı üzerinde düşünmeyiz. Özel deneyimlerimizi başkalarının yaşadıklarıyla karşılaştırma gereği duymayız. Bireysel olduğunu düşündüğümüz birçok şeyin büyük ölçüde toplumsal faktörler tarafından belirlendiğini anlamayız ya da bireysel görünen bazı problemlerin arkasındaki toplumsal nedenleri görmeyiz. Örneğin bir insanın işsiz kalması bireysel bir sorundur ancak ülkede çalışma çağındaki nüfusun üçte birinin işsiz olması ise toplumsal bir sorundur. Bu durum, bu sorunların bireysel özelliklerden kaynaklanmadığını, toplumsal düzeyde sorunlar olduğunu ve toplumsal düzeyde incelenmesi ve çözülmesi gerektiğini göstermektedir.

Görsel 1.1. Sosyoloji birlikte yaşamın tüm boyutlarını araştırma konusu yapan sosyal bir bilimdir.

Sosyoloji, kavramı, Latince socius (toplum) ve Yunanca logos (bilim) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Kelime anlamı olarak “toplum bilimi” demektir. Toplumsal grupları, kurumları, kurumlar arası ilişkileri, toplumsal yapıdaki değişim ve gelişim süreçlerini, toplumsal olay ve olguları sebep sonuç ilişkisi içerisinde bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak inceleyen sosyal bir bilimdir. Sosyolojinin temel amacı; toplumların değişimini, gelişimini, yapısını araştırmak ve elde edilen bilgilerle araştırma konusu

yapılan topluma yönelik genellemeler yapmaya çalışmaktır. Sosyoloji hem toplumların kendi içindeki ve toplumların birbiri arasındaki farklılıkları hem de bu farklılıklardaki benzerliği göstererek bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı da kendilerini de daha iyi anlamalarını sağlar. Yaşamın görünüşte bildik olan yanlarının nasıl başka bir gözle görülebileceğini ve yorumlanabileceğini gösterir. Örneğin, nüfus artışı, göç, kentleşme, intihar, evlenme, boşanma gibi sorunları ele alırken bu olguların sadece hangi nedenlerle ortaya çıktıklarını incelemeyiz. Ayrıca bu olguların birindeki değişimin ötekileri nasıl etkilediği, gelecekte hangi yönde ve nasıl değişecekleri, toplumdan topluma farklılık gösterip göstermedikleri gibi yönleriyle de ilgilenir.

Sosyoloji gözlemlenebilir, somut toplumsal sorunlarla ilgilendiği gibi, genel teorik çalışmalar da yapar. Sosyolojinin bu iki yönü toplumsal olay ve toplumsal olgu kavramları ile ifade edilir.

Toplumsal Olay: Toplumsal yaşamda toplumsal ilişkiler sonucunda ortaya çıkan tek tek değişimlerdir. Toplumsal olaylar başlangıç ve bitiş süresine sahip, bir defalık olup biten oluşumlardır. Her toplumsal olayın belli bir yeri, zamanı ve yaparı (faili) vardır. Tekil ve özeldir. Toplumdan topluma ve aynı toplum içinde zamanla değişir. Örneğin, Ankara'nın başkent oluşu, Kurtuluş Savaşı, Esra ile Ahmet'in evlenmesi, 15 Temmuz darbe girişimine halkın direnişi birer toplumsal olaydır. Toplumsal olayların incelenmesiyle toplumsal olguların bilgisine ulaşılır.

Toplumsal Olgu: Aynı alanda gerçekleşen birçok toplumsal olayın genel adıdır. Toplumda bireysel görünüşlerden bağımsız olarak kendine özgü bir varlığı olan ve genel olan her şey toplumsal olgudur. Ne zaman son bulacağı belli değildir. Her zaman ve her yerde olabilecek, yeri, zamanı, yaparı belli olmayan durumları ifade eder. Genel ve soyuttur. Örneğin, kentleşme, savaş, evlilik, göç kavramları toplumsal olgudur.

Görsel 1.2. Evlenme, toplumsal olguya bir örnektir.

Yaşamı ve yaşamın içindeki gerçekliği ortaya koyan, günümüz toplumlarının geldiği noktaları ve yaşadığı problemleri anlamamız açısından oldukça önemli görevleri olan sosyolojide toplumsal olayları açıklamada iki farklı bakış açısı hâkimdir.

1. Bütünlükçü Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre toplumsal olaylar birçok etkene bağlı olarak gerçekleşir. Hiçbir toplumsal olay tek başına, toplumun bütününden bağımsız ve tek bir etkene bağlı olarak açıklanamaz. Örneğin, toplumda boşanmaların nedeni olarak sadece ekonomiyi değil; ahlâki, dini, hukuki ve toplumsal nedenleri de etken olarak görmek bütünlükçü bir yaklaşımdır.

2. İndirgemeci Yaklaşım: Bu yaklaşımda toplumsal olaylar tek bir etkene dayandırılarak açıklanır. Örneğin, toplumsal değişimleri, yalnızca ekonomik ya da siyasi değişimlerle açıklamak indirgemeci bir yaklaşımdır.

SOSYOLOJİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

1. Bireylerin şahsi sorunlarıyla değil, toplumu ilgilendiren sorunlarla ilgilenir. Benzer sosyal olayların ortak özelliklerinden hareketle genellemelere varır. Örneğin, sosyoloji tek tek bireylerin niçin suç işlediğiyle ilgilenmez ama tek tek yapılan suç olayları üzerinden elde ettiği bilgilerle toplumda insanları suça yönlendiren genel nedenleri bulmaya çalışır.
2. Sosyolog, toplumsal olayları kendi duygu, değer ve beklentilerinin etkisi altında kalmadan **nesnel** (objektif) olarak inceler.
3. Sosyoloji **normatif** (kural koyucu) **değildir**. Ahlak, hukuk, din gibi bireylerin nasıl davranması gerektiği ile ilgili kurallar koymaz.
4. Sosyoloji doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji) gibi deneysel bir bilim değildir. Sürekli değişen olayları laboratuvar ortamında gözlemlemek mümkün değildir.
5. Sosyal olayları çok yönlü olarak ele alır.
6. Olması gerekeni değil, olanı olduğu gibi inceler. Toplumların aynı olamayacağından hareketle bütün toplumlar için geçerli olabilecek evrensel ilkeleri ve en iyi toplum modelini ortaya koymaz.

1.2. SOSYOLOJİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

Aynı toplumsal gerçekliğin farklı yönlerini ele alan sosyal bilimler arasında kaçınılmaz bir ilişki vardır. Sosyal bilimler doğrudan ya da dolaylı olarak insan ile ilişkili olayları incelerler. Bu inceleme esnasında birbirleriyle yardımlaşır. Sosyoloji ile diğer disiplinler arasındaki fark konularından değil, her disiplinin bakış açısından ve yönteminden kaynaklanmaktadır.

Tarih: Günümüzün toplumsal olaylar ve ilişkileri geçmişteki olay ve ilişkilerin ürünüdür. Tarih geçmişteki olayları kendine has yöntemlerle incelerken, toplumun bugünkü yapısını anlamamızı sağlar. Toplumsal olaylar da belli bir tarih döneminde ortaya çıkarlar ve o dönemin izlerini taşırlar. Sosyoloji bu anlamda tarih biliminin verilerinden yararlanmak zorundadır.

Psikoloji: Bireyin davranışlarını, bu davranışların altında yatan dürtüleri, eğilimleri, düşünme ve öğrenme gibi zihinsel süreçleri inceler. Psikolojinin alt dalı olan sosyal psikoloji de toplum içindeki bireyi, bireyin toplumu ve toplumun bireyi nasıl etkilediğini ele alır.

Ekonomi: Mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim faaliyetlerini ele alır. Topluma faydalı olmaya yönelik yapılan bu ekonomik faaliyetler, toplumsal ilişkilerin büyük bir bölümünü oluşturur ve toplumsal hayatı önemli derecede etkiler. Ekonomik olan hiçbir şey sosyal olandan ayrılmaz. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan ekonomik faaliyetler, toplumdaki mevcut kültürel yapıya göre şekillenmekte ve farklı toplum tiplerini oluşumuna yol açmaktadır. Sosyoloji bu toplum tiplerinin özelliklerini, yapısını ve değişimini incelerken ekonomi ile yakın ilişki içerisindedir.

Antropoloji: Geçmişte var olan farklı uygarlık ve kültürlerin özelliklerini, insanın biyolojik kökenini ve fiziksel değişimini inceleyen antropoloji, toplumların geçirdiği değişim ile ilgili bilgi vererek bugünkü toplumları anlamamızı sağlar. Fiziksel antropoloji ve kültürel (sosyal) antropoloji diye ikiye ayrılır. **Fiziksel antropoloji**, insanın zaman içinde geçirdiği biyolojik değişimleri eski ve yeni insan topluluklarını karşılaştırarak inceleyen bir alandır. **Kültürel antropoloji** ise toplumların kültürleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları, kültürel değişimleri inceleyen bir alandır.

Siyaset Bilim: Toplumun yönetimini, devletin ve diğer siyasal kurumların oluşumunu, amaç ve işleyişini ele alır. Siyasi kararlar toplumu etkiler ve yönlendirir. Bazen de toplumsal olaylar siyasal yönetimi ve yönetsel kararları etkiler. Sosyoloji, siyaset biliminin devlet, iktidar, siyasi parti ve siyasi rejimler, sivil toplum kuruluşları gibi konularını inceleyerek toplumsal yapının şekillenmesinde bunların nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklar.

Coğrafya: Yeryüzünde görülen ve insan yaşamını etkileyen bütün doğa olaylarını (iklim, rüzgâr, basınç, bitki örtüsü), yeryüzü şekillerini (dağ, ova, plato, vadi) ve bunların dağılışını, sonuçlarını inceleyen bilimdir. Coğrafi özellikler toplumsal yaşamı etkiler ve insan da doğal çevreyi etkiler. Sosyolojinin kurucusu kabul edebileceğimiz İbn-i Haldun “Coğrafya kaderdir” sözüyle bunu ifade etmek istemiştir. Adana gibi iklimi sıcak olan bir ilin yiyecekleri, giyecekleri, konut yapısı ile karasal iklimi olan Ankara'nın bu özellikleri birbirinden farklıdır. Ovada yerleşim toplu iken, dağlık alanda dağınıktır. Bu da insanlar arası ilişkileri, ekonomiyi vs. etkiler.

1. UYGULAMA

Mersin’ de açılacak olan Akkuyu Nükleer Güç Santrali ile ilgili araştırma yapmak isteyen farklı sosyal bilimlerin, bu santralin hangi yönleriyle ilgileneceklerini aşağıda ayrılan yere yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

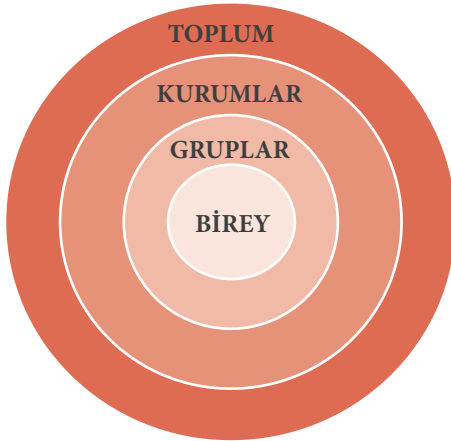
.....

.....

1.3. TOPLUMU OLUŞTURAN ÖGELER

Toplumu oluşturan öğeler deyince toplumla ilgili hangi kavramlar aklınıza gelmektedir?

İnsanların sınırlı bir ömrü olmasına rağmen toplum süreklilik gösterir. Toplum kendisini oluşturan bireylerin toplamından daha fazlasını içeren nesnel bir gerçekliğe sahiptir. **Toplum, belli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelmiş, kendilerini bir bütün olarak gören, karşılıklı etkileşim içinde bulunan, ortak bir kültürü paylaşan insan topluluklarına denir.** Her toplumda iletişimi sağlayan bir dil, bu iletişimin sağlıklı olabilmesi için görgü, ahlak ve hukuk kuralları ile bilgi ve meslek edinmeyi sağlayan eğitim sistemi vardır. Tüm bu öğeler bir araya gelerek

toplumu oluşturur. Sosyologlar bu öğeleri toplumun daha iyi anlaşılabilmesi için birtakım kavramlarla ifade ederler. Bunlar **toplumsal kurum, kuruluş ve gruplardır.**

Görsel 1.3. TRT amblemi

Kurum: Gündelik hayatta kurum kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin, bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan Kızılay, Türk Dil Kurumu, TRT (Türkiye Radyo Televizyon) gibi örgütler kurum olarak adlandırılır. Burada **kurum, “kuruluş”, “tesis” gibi anlamlara gelmektedir.** **Sosyolojik açıdan kurum; nesiller boyu devamlılık gösterip kalıcı nitelik kazanan, düşünceler, davranışlar, değerler, normlar, maddi öğeler (binalar, mallar vb) ve işaretler, bayrak, rozet**

gibi simgelerden oluşan bütündür. Kurumların kendine özgü yapısı vardır ve her toplumsal kurum kültürün bir ögesidir. Sosyolojinin incelediği beş kurum vardır. Bunlar; **aile, siyaset, eğitim, din, hukuk, ekonomidir.** Bu kurumlar kültürün somutlaşmış göstergeleridir. Bu kurumlar toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla çeşitli rollerin, ilişkilerin örgütlenmesiyle toplum genelinde bir bütün oluşturur.

Kuruluş: Kurumların sosyal hayattaki somut görünümüne **kuruluş** denir. Örneğin, eğitim bir kurum iken, sosyal hayatta öğrenci yetiştiren okullar kuruluştur. Ekonomi kurum iken, işyerleri, banka ve şirketler birer kuruluştur. Kuruluş somut, kurum soyut bir kavramdır.

TOPLUMSAL GRUP

Bir insan topluluğu ne zaman bir grup haline gelir? İnsanların sınırsız sayıda şu ya da bu anlamda üyesi olduğu bu gruplar sizce aynı tür olabilir mi?

Görsel 1.4. İnsanlar yaşam boyu komşuluk, arkadaşlık, oyun, şirket, dernek gibi resmî ya da resmî olmayan birçok farklı toplumsal grubun üyesi olmaktadır.

İnsanların büyük bir çoğunluğu tek başına yaşayamazlar. Üretim, savunma, neslin devamını sağlama, iş bölümü vb. sebeplerle bir arada yaşama ihtiyacı duyarlar. İnsanlar yaşadıkları çevrelerde çeşitli gruplara katılarak farklı amaç ve isteklerini yerine getirerek hayatlarını sürdürürler. Belirli amaçlara ulaşmak için iş birliği yaparak sosyal ilişkilere girerler. Toplumsal ilişkilere katılım sonucunda ailede, okulda, iş yaşamında çeşitli gruplara dâhil olurlar.

Ortak bir amaç, değer veya ihtiyaç için bir araya gelerek etkileşim ve ilişki içinde bulunan ve belli bir sürekliliği olan, en az iki kişiden oluşan topluluğa **toplumsal grup** denir. Toplumsal grup toplumun en temel ögesidir çünkü toplumu oluşturan bireyler, benzer amaç ve beklentilerini, ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelerek grupları oluştururlar. Zaman içinde insanlar aile, oyun grubu, meslek grubu, dernekler, şirketler gibi resmî ya da resmî olmayan birçok farklı gruplara üye olur, o gruplar içerisinde kimlik ve kişilik kazanırlar.

Gruplar yapılarına, amaçlarına, sürekliliklerine, üyeler arasındaki ilişkinin niteliğine, üye sayısına göre sınıflandırılır.

Tesadüfen bir araya gelmiş, yan yana birlikte bulunan insanlar arasında zaman ve mekân yakınlığı bulunsa da aralarında karşılıklı bir etkileşim olmadığı için sosyal grup olarak adlandırılmaz. Bunlar **sosyal yığın** olarak adlandırılır. Örneğin, maç izlemek için toplanan insanlar, karşıdan karşıya geçmek için kaldırımda bekleyenler gibi. Aynı fiziki mekânı paylaşmayan, ancak bazı ortak özellikleri (yaş, cinsiyet, meslek, gelir gibi) taşıdıkları için bütünler halinde düşünülen topluluklar **sosyal kategori** olarak tanımlanır. İlkokul çağına gelen çocuklar, etnik azınlıklar, X partisi taraftarları sosyal kategoridir, sosyal grup değildir.

A. Üye sayısına göre;

Küçük gruplar: Az sayıda üyenin ve yüz yüze ilişkinin olduğu gruplardır. Aile, seyahat grupları, oyun grupları gibi.

Büyük gruplar: Üye sayısının fazla olduğu, üyelerinin birbirini tanımadığı, ilişkilerin daha sınırlı ve resmi olduğu gruplardır. Şehir, millet gibi.

B. Sürekliliğine göre;

Sürekli gruplar: Grup üyelerinin ömründen daha uzun bir sürekliliği olan gruplardır. Aile, şehir, köy gibi.

Geçici gruplar: Belli bir amaç için geçici olarak bir araya gelen bireylerden oluşan, amaç gerçekleşince dağılan gruplardır. Oyun ve eğlence grupları, kamp yapan öğrenciler, turist kabileleri gibi.

C. Grubun kuruluşuna göre;

Resmi gruplar: Yazılı kurallara (yasa- yönetmelik) göre oluşturulan, grup üyelerinin görev ve sorumlulukları belli olan, üyeliğin resmi atama ile belirlendiği gruplardır. Bankalar, siyasi partiler, okullar, hastaneler bu türden gruplardır.

Resmi olmayan gruplar: Yazılı kurallara gerek duyulmayan, kendiliğinden oluşan gruplardır. Arkadaş grupları, aile, oyun grubu gibi.

D. Bireyin gruba katılımına göre;

İsteğe bağlı gruplar: Bireyin isteyerek, kendi iradesiyle katıldığı gruplardır. İş grupları, dernek ve vakıflar, hobi grupları gibi.

Zorunlu gruplar: Bireyin iradesi dışında zorunlu olarak katıldığı gruplardır. Aile, akraba, millet gibi.

E. İlişki biçimine göre;

C. H. Cooley (Kuliy, 1864-1929) üyeler arasındaki ilişkinin niteliğine göre grupları birincil gruplar ve ikincil gruplar diye ikiye ayırır.

BİRİNCİL GRUPLAR	İKİNCİL GRUPLAR
Üyeleri arasında yüzyüze, samimi, güven verici ve sürekli bir ilişki vardır.	Üyeleri arasında daha resmi kısa süreli ilişkiler vardır.
Biz bilinci güçlüdür ve üyeleri arasında dayanışma vardır.	Ben duygusu güçlüdür.
Toplumsal kontrol yazılı olmayan kurallarla sağlanır.	Üyeler arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülükler yasalarla, yönetmeliklerle belirlendiği için toplumsal kontrol yazılı kurallarla sağlanır.
Aile, akraba, komşuluk ve arkadaş grupları örnektir.	Dernekler, bankalar, sendikalar, siyasi partiler, şirketler örnektir.

F. Tönnies (Tönyes, 1855-1936), grupları büyüklük, amaç ve duygusal yoğunluk özelliklerine göre cemaat ve cemiyet olarak ikiye ayırır. Tönnies'e göre cemaat, modern endüstri toplumları öncesinde görülen, ırk, etnik yapı ve kültür bakımından farklılaşmamış bireylerden meydana gelen, bireyler arasındaki ilişkilerin şahsi, sıcak, samimi olduğu küçük, homojen (benzer) ve kapalı topluluklardır. Cemiyet ise modern endüstriyel toplumlardaki resmî, geçici, rasyonelliğe ve kişisel çıkarlara dayalı ilişkileri ifade eden, ırk, etnik yapı açısından farklılaşmış heterojen(ayrışık) topluluklardır.

CEMAAT (TOPLULUK)	CEMİYET (TOPLUM)
Geleneksel toplumlarda (tarım ve hayvancılık) görülür.	Sanayi toplumlarında görülür.
Samimi, gayri resmi ilişkiler görülür.	Çıkara dayalı, resm ilişkiler görülür.
Benzer meslekler vardır.	Mesleki farklılaşma görülür.
Birey sayısı azdır. Yazısız kurallar egemendir.	Kent, dernek, sendika örnektir.
Köy, aile, akraba örnektir.	Kent, dernek, sendika örnektir.

İnsanlar gün içinde bir gruptan diğerine geçerek çeşitli gruplarda farklı statü ve roller üstlenerek yaşamlarını sürdürür. Grupların varoluş amaçları farklı olsa da ortak işlevlere sahiptirler. Bunlar:

- Grup bilinci ile birey duygusunu geliştirir.
- Bireye güven duygusu vererek, kişilik ve kimlik kazandırır.
- Bireyin çeşitli ihtiyaçlarını (psikolojik, biyolojik, kültürel...) ve beklentilerini karşılar.
- Üyeler yeteneklerini gösterme fırsatı bulur.
- Grup üyelerinin dayanışma içinde olmalarını ve toplumsal ilişkilerin kuvvetlenmesini sağlar.
- Bireye toplumun kültürünü kazandırarak, bireyin toplumsallaşmasını sağlar.
- Grup kurallarına uyma, bireyin demokratik kurallara bağlılığını artırır.

Bir arada bulunan her insan birlikteliği grup sayılmamaktadır. Bir insan topluluğunun grup sayılabilmesi için şu koşullara sahip olması gerekir:

- Ortak ilgileri ve değerleri olan, aynı amaca yönelen, coğrafi mekânsal olarak aralarında yakınlık bulunan birden fazla bireyin birlikte olmaları,
- Grubun sürekliliğinin sağlanması için grup üyelerinin karşılıklı iletişim ve ilişki içinde olmaları,
- Grupların toplumsal bir yapısı ve değerlerinin olması, gruptaki her üyenin konumlarıyla ilgili olarak belirli statü, rollere sahip olmaları,
- Bireylerin gruba dâhil olduklarını hissetmeleri,
- Her grubun belli durumlarda nasıl davranılması gerektiğini ve nelerin yapıp nelerin yapılamayacağını belirten normlarının olması gerekir.

2. UYGULAMA

Sizce bir trende yolculuk eden insanlar, toplumsal bir grup olarak tanımlanabilir mi? Nedenleri ile birlikte aşağıda ayrılan yere yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.4. SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Toplumsal olayların da doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerle incelenebileceği düşüncesi sosyolojinin gelişimine katkısı olduğu söylenebilir mi?

Toplum yaşamı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. İnsanlar, binlerce yıldır içinde yaşadıkları grupları ve toplumları gözlemlemiş ve bu konuda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Her ne kadar insan davranışlarını şekillendiren toplumsal etkenlerin incelenmesi Antik Yunan'a kadar uzansa da sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkışı 19.yüzyılda olmuştur. Bilimlerin ortaya çıkışında tarihsel koşullar ve toplumsal sorunlar belirleyici bir önem taşır. Batıda 16. yüzyıldan itibaren dinsel, siyasal, bilimsel ve felsefi düşünceler değişmeye başlamış, Rönesans ve Reform hareketlerini izleyen Aydınlanma Dönemi, Fransız İhtilali'nin ve Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. 19.yüzyılda yaşanan bu geniş çaplı değişim ve dönüşümlerin kaosa yol açması düşünürleri toplumların neden ve nasıl değiştiği, toplumsal düzenin yeniden nasıl kurulabileceği gibi soruların cevaplarını bulmaya yönlendirmiştir.

Sosyolojinin doğuşunu zorunlu hâle getiren bu etkenleri kısaca açıklayalım.

1. Rönesans: 15 ve 16.yüzyılda İtalya'da başlayıp Avrupa'da yayılan edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanındaki gelişme ve yenilikleri ifade etmek için kullanılan rönesans "yeniden doğuş" anlamına gelir. Doğa bilimlerindeki gelişmeler ve bilimsel yöntemin yaygınlaşması ile doğa kanunlarının ortaya konması, yaşanan toplumsal dönüşümlerin oluşturduğu soruların da bilimsel yöntem kullanılarak cevaplanabileceği anlayışını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca deney ve gözleme dayanan pozitif düşüncenin yaygınlaşması, bilimsel, teknik gelişmelere ve sanayinin ilerlemesine yol açmış, bu da Orta Çağ skolastik düşüncesinin yıkılarak reform hareketlerinin başlamasına zemin oluşturmuştur.

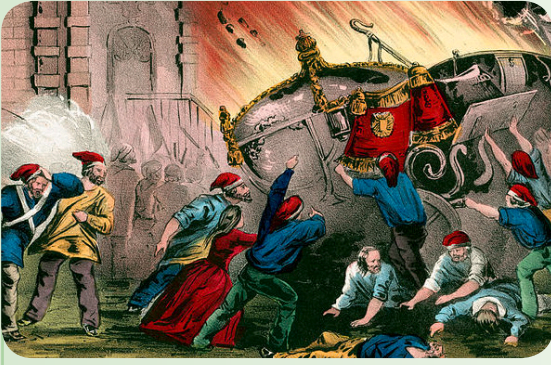

Platon ve Aristo olmak üzere birçok İlk Çağ düşünürü toplumsal sorunlara ilgi duymuş, yaşanan olayları anlamak ve açıklamak istemişlerse de bu görüşler sosyoloji olarak adlandırılmamıştır. 19. yüzyıla kadar toplumsal olaylara duyulan ilgi felsefi düzeyde kalmıştır. Toplumsal olay ve olgular üzerine düşünme, inceleme ve araştırmanın bir disipline dönüşebilmesi için Eski Yunan'dan sonra uzun bir zamanın geçmesi ve köklü değişimler yaşanması gerekmiştir.

Görsel 1.5. Bilimsel çalışma her zaman toplumsal değişimin itici gücü olmuştur.

2. Reform: 16. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'yı etkileyen, kilise karşıtı bir harekettir. Kültür hayatını boyunduruktan kurtarmak amacını güden Rönesans akımının din alanındaki devamıdır. Reform hareketleri ilk kez Almanya'da Martin Luther ile başlamıştır. Luther, kilisenin aşırı zenginleşmesi ve yozlaşmasına, din üzerindeki tekelciliğine, siyasetle ve dünyevî işlerle daha fazla ilgilenmesine tepki göstermiş, kısa sürede bu tepki Avrupa'nın her yerine yayılmıştır. Luther, kilise ve din adamlarının Tanrı ile kul arasındaki aracı pozisyonunu reddederek, bireyin daha özgür olmasını sağlamıştır. Batı da Rönesans hareketine uygun yeni bir din anlayışı gelişmiştir. Hristiyanlığın üç ana mezhebinden biri olan Protestanlık, reform hareketleri sonucunda doğmuştur.

Görsel 1.6. Fransız İhtilali

3. 1789 Fransız İhtilali: Mutlak monarşi ve kilise otoritesi ile yönetilen toplum düzeninin yıkılarak, yerine eşitlik, özgürlük, kardeşlik ilkelerine dayanan yeni bir toplumsal düzenin kurulduğu, çağımızda siyasal dönüşümlerin simgesi olarak kabul edilen bir harekettir. B. de Montesquieu'nun (Monteskiü, 1689-1755) politik düzenin toplumsal temelleri hakkındaki fikirleri; Voltaire'nin (Volteir, 1694-1788) düşünce özgürlüğü hakkındaki ilgisi; D. Hume'un (Yum, 1711-1776) "insan doğasının evrenselliği" kavramı ve J.J. Rousse-

au'nun (Russo, 1712-1778) "toplum sözleşmesi" kavramı Fransız İhtilali'nin temel dayanağını oluşturmuştur. Bu ihtilal ile mevcut toplumsal ve siyasal yapı yıkılmış, kaos ve düzensizlik meydana gelmiştir. Bu kaosu açıklama ve yok etme isteğiyle birlikte toplumda yaşanan değişimler üzerinde etkili olma çabası topluma olan ilgiyi artırmıştır.

Görsel 1.7. Sanayi Devrimi

4. Sanayi Devrimi: Üretim biçimindeki temel değişimi ifade etmektedir. Endüstrileşme yani sanayileşme ile birlikte artık temel toplumsal üretim biçimi tarımsal üretimden, endüstriyel üretime doğru bir değişim göstermiş, insan ve hayvan gücünün yerini, motor gücüne dayalı olarak çalışan makineler almıştır. Bunun sonucunda seri üretime geçilmesi başta ekonomik ve endüstriyel yapı olmak üzere aile, eğitim, tabakalaşma gibi toplumun temel kurumlarını ve yapısal özelliklerini değiştirmiştir. Kentlerin

nüfusu artmış, geleneksel hayat tarzı değişmiş, tarım toplumlarında görülen feodal yapı, sanayi toplumlarının gelişmesi ile yerini demokrasi, eşitlik ve özgürlük anlayışına bırakmıştır. Fabrikalaşmanın artması ile kırsaldan kente göç başlamış, aile yapısı değişerek geleneksel aileden çekirdek aileye geçilmiştir. Bunun sonucunda Avrupa toplumunda büyük ölçekli değişimler yaşanmış, laikleşme, kentleşme ve endüstrileşme hızlanmış, nüfus artmış, sınıfsal yapı değişmiş, kısacası yeni bir toplum yapısı meydana gelmiştir.

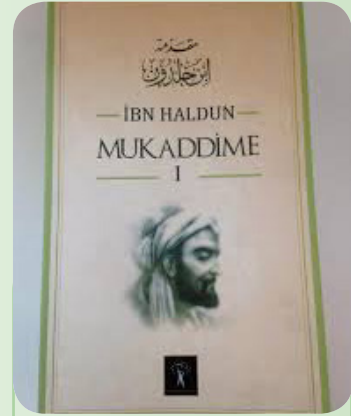
5. Aydınlanma Çağı: Aydınlanma felsefesinin benimsendiği 18. yüzyılı kapsayan tarihsel dönemdir. Bu dönemde Batı Avrupa toplumlarında geleneksel metafiziğe, değişmez kabul edilen varsayımlara ve dinsel önyargılara karşı aklın özgürleştirilmesi gerektiğini savunan ve bilime dayanan bilgiyi referans kabul eden entelektüel bir eğilim hâkim olmuştur. Akla duyulan güven artmış, bireysellik ve özgürlük idealleri yüceltilmiştir.

6. Coğrafi Keşifler ve Teknik İlerleme: Ekonomik ve askerî olarak güçlenen Batılı devletlerin sömürgecilik faaliyetleri sonucu yaşanan gelişme ve değişimler de sosyolojinin doğuşuna katkıda bulunmuştur.

Özetle, yukarıda belirtilen nedenlerle Avrupa'da sosyal, siyasal, sanatsal ve dinî alanlarda köklü bir değişime gidilmiş, Avrupa bugün modernite dediğimiz yeni bir tarihsel döneme girmiştir. Yaşanan bu büyük toplumsal dönüşümler sonucu sosyal düzenin yeniden nasıl tesis edilebileceği, batı dışındaki toplumların toplumsal yapılarının nasıl çözümlenebileceği, doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerin toplumu incelemede kullanılıp kullanılamayacağı gibi sorunların tartışılması çabası bilim olarak sosyolojiyi doğurmuştur.

SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİNDE ETKİLİ DÜŞÜNÜRLER

İbni Haldun (1332-1406): 14.yy. da yaşamış İslam dünyasının önde gelen düşünürlerindedir. Düşünce tarihinde birçok filozof, toplumu incelemişse de bugünkü anlamıyla toplumu ele alan, bilimsel anlamda ilk sosyoloji çalışmalarını yapan düşünür İbni Haldun'dur. En tanınmış eseri "Mukaddime" dir. İbni Haldun eserinde göçebe ve yerleşik yaşamın özelliklerini vererek karşılaştırmış, iklim ve beslenmenin toplumlar üzerindeki etkisini incelemiş; devletlerin doğuş ve çöküşünün nedenlerini anlatmıştır. O eserinde ümran ve asabiyet kavramlarına yer verir. Ümran terimini "insanların, yeryüzünün insan yaşayabilecek yerlerinde cemiyetler hâlinde bir araya gelerek dünyayı imar etmeleri" anlamında kullanılır. İnsanın toplu hâlde yaşaması bir zorunluluktur. Tüm toplumların temelini "asabiyet" oluşturur. Asabiyet; ortak hareket etme, dayanışma duygusu, sosyal bağlılık anlayışıdır. Asabiyyetin en belirgin özelliği topluluktaki fertler arasında birlik, dayanışma ve yardımlaşma sağlamasıdır. Toplumları ikiye ayırır: bedeviler ve hadariler. Bedeviler ziraat, hayvancılık ve avcılıkla geçinirler. Hadariler kasaba ve şehirlerde yaşayan ticaret ve zanaatla uğraşan kişilerdir.

Görsel 1.8. İbni Haldun'un eseri Mukaddime

Görsel 1.9. August Comte

August Comte (Ogüst Komt, 1798-1857): Sosyoloji kavramını ilk kullanan kişidir. Bu nedenle sosyolojinin kurucusu kabul edilir. Pozitif bir bilim olarak sosyolojinin yalnızca gözlenebilir olan gerçekleri bilimsel yöntemlerle ele almasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Ona göre eğer sosyoloji bir bilim olacaksa konusunu fizik bilimi gibi sağlam bilimsel yöntemlerle ele almak zorundadır. “Pozitif Felsefe Dersleri” adlı eserinde sosyolojiye bilimler arasında yer vermiş, sosyolojinin ilke ve yöntemlerini belirlemiştir.

Görsel 1.10. Karl Marx

Karl Marx (Karl Marks, 1818-1883): Çağdaş sosyolojiyi yakından etkilemiştir. Ona göre toplumsal ve tarihsel sürecin devam etmesini sağlayan temel etken uzlaşma ve dayanışma değil sınıflar arasındaki zorunlu çatışmadır. İnsanoğlu her tarihsel dönemde ekonomiye, üretim biçimine dayalı olarak sınıf çatışmalarına şahit olur. Bu çatışmalar İlk Çağ'da köle-efendi, Orta Çağ'da feodal bey-serf (köylü), modern çağda burjuva- proleterya sınıfları arasında gerçekleşir. Marx günümüzde bütün toplumsal olayları ekonomik nedenlere dayandırdığı için indirgemeci bir sosyolog olarak eleştirilmektedir. Toplumların gelişmesini sınıflar arasındaki mücadeleye dayandırır.

Görsel 1.11. E. Durkheim

E. Durkheim (Durkeim, 1858-1917): Durkheim, sanayi toplumunun sorunlarına yönelen, toplumsal olguları etraflıca inceleyen kurucu sosyologlardan biridir. Sosyal olgu ve olayların bir eşya gibi ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Toplumları incelemede yardımcı olan dayanışma (mekanik-organik), anomi (bunalım), toplumsal ilişkiler, dinsel inançlar, işbölümü gibi kavramları geliştirmiştir. Toplumsal olaylar arasında nedenselliğin olduğunu, bir toplumsal olayın nedeninin başka bir toplumsal olay olduğunu savunmuştur.

Max Weber (Maks Veber, 1864-1920): Ekonominin toplumsal yapının şekillenmesinde etkili olduğunu ama Marx'ın bu etkiyi abarttığını savunur. Ekonomik etkenler kadar düşünce ve inançlar da toplumsal değişme üzerinde etkilidir. Ona göre modern toplumun iki temel özelliği vardır. Birincisi toplumsal ilişkilere akılcılığın hâkim olmasıdır. İkincisi yönetimde ve ekonomide bürokratikleşmenin egemen olmasıdır. Ona göre toplumun nasıl olması gerektiği değil, ne olduğu nesnel olarak incelenmeli, sosyal olgular açıklanırken bireysel inanç, kanaat ve kültürel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Böylece Weber psikolojik yaklaşımla sosyolojik yaklaşımı birleştirmek istemiştir.

Görsel 1.12. Max Weber

F. Le Play (Löple, 1806-1882): Toplumun bütünlük içinde ele alınması görüşünü savunur. İcat ettiği monografi metodu sayesinde, Avrupa işçi aileleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. İşçi ailelerinin monografi incelemelerini temel olarak ele alan Le Play, bu ailelerin gelir ve giderini ortaya koyunca onlar hakkında tam bir fikir edinebileceğini savunmuştur. Sağlam bir toplum ve mutlu ailenin şartını toprağın miras yoluyla bölünmemesinde ve ailenin dinî emirlere göre yaşamasında görür. Le Play, gruplar üzerine yaptığı alan araştırmalarıyla mikro sosyolojiyi temsil etmiştir.

Görsel 1.13. F. Le Play

3. UYGULAMA

Aşağıdaki cümlelerde verilen bilgilerin hangi sosyoloğa ait olduğunu karşısına yazınız.

1. Sosyoloji terimini ilk kullanan kişidir.
2. Toplumların gelişmesini sınıflar arasındaki mücadeleye dayandırır.
3. Sosyoloji sadece toplumsal dinamiklerin birbirlerini nasıl etkilediğini değil; insanlar için taşıdığı anlamları da araştırmalıdır.
4. İklim ve beslenmenin hem bireylerin kişilik özelliklerinde hem de toplumsal yapının şekillenmesinde etkili olduğunu savunmuştur.
5. İş bölümü, uzmanlaşma, dinsel inançlar, toplumsal ilişkiler ve dayanışma gibi olgular üzerinde durmuştur.

1.5. SOSYOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Sizce toplum bilimsel olarak incelenebilir mi?

İnsan içinde yaşadığı doğal ve toplumsal çevreyi tanımak, karşılaştığı sorunlara çözüm yolları bulmak ister. Bu amaçla çeşitli araştırmalar yapar ancak ulaşılan sonuçların günlük yaşantımızda elde ettiğimiz bilgilerden daha güvenilir ve doğru olması için bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri ile elde edilmesi gerekir. **Bilimsel yöntem**, doğal ve toplumsal gerçekliği tanımlamak, açıklamak ve bu gerçekliğin yasalarına ulaşmak amacıyla izlenen sistemli bilgi edinme yoludur. Bütün bilimlerde bilimsel yöntemi kullanırken şu üç tür akıl yürütme biçiminden yararlanır:

Tümdengelim: Doğruluğu kabul edilmiş genel bilgilerden özel bilgiler elde etme yoludur. Örneğin, bütün gelişmiş ülkeler bilime önem veriyor önermesinden yola çıkarak Kanada'nın da gelişmiş bir ülke olarak bilime önem verdiği sonucunu çıkarabiliriz.

Tümevarım: Tek tek olguların bilgisinden hareketle genel yargılara ulaşmaktır. Örneğin, liman şehirlerini gözlemleyerek bütün liman şehirlerinin ticaretle gelişmiş olduğu önermesine ulaşabiliriz.

Analoji: Aynı olay ya da olgunun benzer birçok yönünün zaman ve mekân faktörleri göz önüne alınarak karşılaştırılmasıdır. Örneğin, Ankara ve İstanbul kalabalık bir şehirdir. Ankara'da trafik yoğundur. O hâlde İstanbul'da da trafiğin yoğun olabileceği sonucuna varabiliriz.

SOSYOLOJİNİN KULLANDIĞI ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Toplumda kadına gösterilen şiddetin nedenleri nelerdir? İşsizliğin toplumsal saptmaya etkileri nelerdir? Köyden kente göç eden ailelerdeki kültürel farklılaşmanın olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? gibi soruların cevaplarını bize sosyal araştırmalar verir. Her bilimde olduğu gibi sosyoloji de toplumsal olayların "anlaşılabilir" olduğu gerçeğinden hareket ederek bu olayları ve bu olayların yol açtığı değişimleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde, nesnel bir tavırla ele alıp değerlendirir.

a. Tarama (survey) Yöntemi: Geniş gruplara rahatlıkla uygulanan, bu yüzden kamuoyu araştırmalarında etkili olan önemli bir bilgi toplama tekniğidir. Şirket ve örgütler için yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde önemli bir bilgi toplama aracıdır. Önce neyin incelenmek istendiği belirlenir. Sonra bu konuda çoğunlukla anket ve görüşme tekniği kullanılarak bilgi toplanır.

b. Alan çalışması (Olay incelemesi): Belirli bir olay, kişi ya da grubun detaylı bir biçimde incelenmesidir. Monografi, sosyometri, gözlem, anket, görüşme gibi bilgi toplama teknikleri kullanılır. Genelde küçük grupları incelemek için kullanılır. Bulgular

sadece o grup için geçerlidir. Ulaşılan sonuçları daha büyük gruplara genellemek doğru değildir.

c. Belgelere dayalı araştırma: Yazılı belgeler, istatistiki belgeler, fotoğraflar ve ses kayıtları gibi bilgi kaynakları kullanılarak bir konunun araştırılmasıdır. Tarihi araştırmalarda önem taşır. Örneğin Tanzimat döneminin sosyal hayatını inceleyen bir araştırmacı, Tanzimat Fermanını inceledikten başka o fermanın hangi sosyal şartlar altında hazırlandığını açıklar.

SOSYOLOJİDEKİ VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bilimsel yöntem veri toplama teknikleri aracılığıyla uygulanır. Çeşitli kaynaklardan derlenebilen, üzerinde inceleme yapılabilen her türlü bilgi veri olarak kabul edilir. Bilimsel araştırmalarda veri toplama teknikleri ile güvenilir bilgiye ulaşılır. Veri toplamak amacıyla kullanılan çeşitli araçlara **araştırma tekniği** denir. Araştırma teknikleri araştırılan konuya uygun olarak seçilir. Yöntem araştırma tekniği ile somutlaşır. Anket, monografi, sosyometri birer araştırma tekniğidir. Varsayımlar (hipotez) araştırma teknikleriyle doğrulanmaya çalışılır.

Bilimsel yöntem bir amaca ulaşmak için izlenen yol ve uyulması gereken kurallardır. Araştırma teknikleri ise bu amaca ulaşılırken yararlanılacak bilgi toplama araçlarıdır.

Sosyolojideki veri toplama teknikleri şunlardır:

Anket: Sosyal bilimlerde en sıklıkla kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan anket, kısa sürede geniş bir örneklemden yüzeysel veriler elde etmek için kullanılan, önceden hazırlanmış soruların katılımcılara postayla ya da internet üzerinden gönderilmesi veya telefonla ya da yüz yüze sorulmasını içeren bir veri toplama tekniğidir. Anket çalışmalarından güvenilir sonuçlar elde etmek için seçilen örneklemin, evreni temsil etmesi son derece önemlidir. Örneğin, Türkiye'deki boşanmaların nedenleri ile ilgili anket uygulamasında örneklemin sadece Ağrı'dan ya da İzmir'den seçilmesi doğru sonuç vermez. Bütünü temsil eden doğru örneklem doğru sonuçlara ulaşmamızı sağlar. Anket formunda yer alan soru cümlelerinin mümkün olan en kısa şekilde, açık, net, basit bir dille yazılmış olması ve her bir sorunun sadece bir tek şeyi ölçmeye çalışması gerekmektedir.

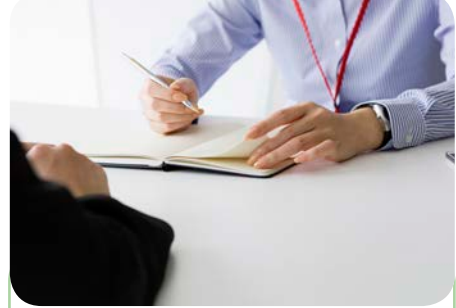
Görsel 1.14. Anket sosyal bilimlerde en sıklıkla kullanılan veri toplama tekniklerinden biridir.

Araştırma Evreni: Bir araştırmanın kapsamına giren bireylerin ve olguların tümüne denir. Örneğin Türkiye'deki lise öğrencileri üzerinde bir çalışma yapılacaksa araştırma evreni ülkedeki tüm lise öğrencileridir.

Araştırma evreninin özelliklerine sahip olan ve kendilerinden veri toplamak üzere araştırma evreninden belirli tekniklerle seçilen alt kümeye ise **örneklem grubu** denir. Örneğin belli illerden ve belli okullardan seçilen lise öğrencileri örneklem grubudur.

Görüşme: Araştırılan konu ile ilgili bilgi toplamak amacıyla yapılan karşılıklı konuşma şeklinde bilgi almayı sağlayan tekniktir. Görüşme bir sohbet havasında olabileceği gibi, önceden amaca uygun olarak hazırlanmış soru formu çerçevesinde de uygulanabilir. Sorular ya açık uçlu sorulur ya da katılımcının kendiliğinden konuşması sağlanır. Genellikle kişi sayısının sınırlı olduğu araştırmalarda kullanılır. Görüşme sesli ya da görsel olarak kaydedilebileceği gibi araştırmacı görüşme sırasında notlar da alabilir. Görüşmenin yüz yüze bir ilişkiye dayanması, verilerin elde edilmesine açıklık ve kesinlik kazandırır.

Görsel 1.15. Araştırma problemiyle ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılır.

Monografi (Örnek olay): Sınırları belirlenmiş tek bir konunun ya da toplumsal bir birimin tüm yönleriyle derinlemesine incelenmesidir. Örneğin, gecekondular üzerine bir araştırma yapılırken gecekonduların tarihsel gelişimi, gecekonduda yaşayan ailelerin kültürel, ekonomik, düşünsel durumları, dini ve ahlaki değerleri, gelir düzeyleri, yaşadıkları ortam, tüketim alışkanlıkları, dinlenme ve eğlenme alışkanlıkları derinlemesine incelenir. İlk monografi çalışmaları **Le Play** tarafından maden ocaklarında çalışan işçi ailelerine uygulanmıştır. Le Play'a göre en küçük sosyal birim ailedir. Bu yüzden bir grubun sosyal yapısı ancak aile monografisi ile anlaşılabilir.

Köy, şehir monografilerinden başka kuruluş monografileri de vardır. Bu monografiler meslek gruplarını, siyasi bir partiyi ya da bir sendikayı derinlemesine inceler. Monografiler bize, bir köy halkının kalkınması ya da bir firmanın gelişmesi için neler yapılacağına dair bilimsel bilgiler sunar.

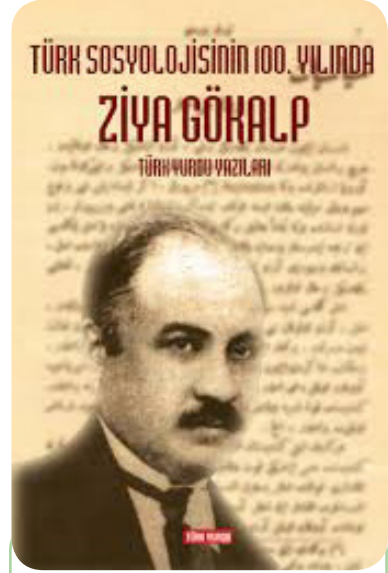

Görsel 1.16. Monografiler bize, bir köy halkının kalkınması ya da bir firmanın gelişmesi için neler yapılacağına dair bilimsel bilgiler sunar.

Sosyometri: Küçük toplumsal gruplardaki bireylerin birbirlerine karşı duydukları sevgi, nefret, kıskançlık, beğeni gibi ilişkileri gösteren bir araştırma tekniğidir. Sosyometride amaç grup içi dayanışmayı tespit ederek, çatışmaları ve uyumsuzlukları azaltmaktır. Bu nedenle bu teknik, birbirlerini tanıyan küçük gruplarda uygulanır. Bir iş yerinin elemanlarına uygulanan sosyometri tekniğinde “İş yerinde aynı mekânda kimle çalışmak istersiniz? Bir sorunla karşılaştığınızda kimle paylaşırsınız? Kim liderlik özelliğine sahiptir? Kimle anlaşamıyorsunuz? gibi sorulara verilen cevaplarla çalışanlar arası ilişkileri gösteren bir sosyogram (ilişki haritası) hazırlanır. Başarının yükselmesi, verimin artması için kullanılan bir tekniktir.

1.6. TÜRKİYE’DE SOSYOLOJİ ÇALIŞMALARI

Ziya Gökalp (1876-1924): Eserlerinde Türk toplum yapısı, töre, örf, âdet, gelenek-görenek, hars (kültür), medeniyet, ahlak, din, siyaset konularını işlemiştir. 1915’te Dar-ul Fünun-u Osmanî’de (İstanbul Üniversitesi) Sosyoloji Enstitüsünü kurmuştur. Ona göre sosyolojinin konusu kavimler ve medeniyetlerle, gruplar ve kurumlardır. Sosyolojinin amacı; toplumun temel özelliklerini ve kimliğini açıklayarak, tarihimizi ve kimliğimizi tanımada bize yardımcı olmaktır. Sosyoloji tümevarım yöntemini kullanarak grup ve kurumları incelemelidir. “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak”, “Hars ve Medeniyet”, “Türkçülüğün Esasları” önemli eserlerindedir. Medeniyet (uygarlık) ve Hars (kültür) kavramları ile ilgili görüşleri etkili olmuştur. Gökalp’e göre kültür; millîdir, doğaldır. Uygarlık; evrenseldir, yapaydır.

Görsel 1.17. Ziya Gökalp

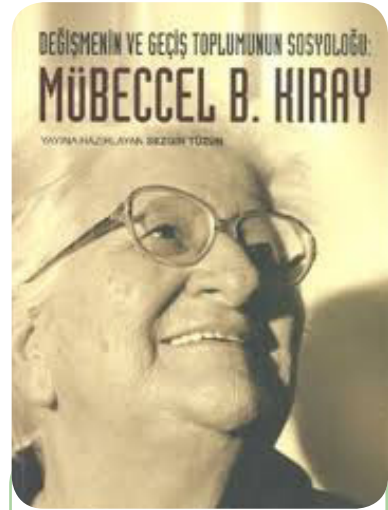
Prens Sebahattin (1878-1948): Kamucu toplum yapısından bireyci toplum yapısına geçmenin gerekliliğini savunmuştur. Kamucu toplumda kişi değil; aile, zümre ya da devlet üstündür. Hürriyetler kısıtlı, fertler baskı altındadır. Bireyci toplumda birey ve bireysel gayretler ön plandadır. Aktif bir vatandaş olan sosyal yapının mimarıdır.

Böyle bir toplum yapısına sahip olabilmek için hür bireyler yetiştiren bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Görüşlerinde ademi merkezîyetçi bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bir merkezden değil, bir bölgenin kendi kendini yönetmesi olan **ademi merkezîyetçilik** fikrini ortaya attığı için çok tepki görmüştür. Hâlbuki P. Sabahattin imparatorluğun geniş topraklara sahip olması ve memuriyetten doğan hantal yapının yerel yönetim, adalet, maliye gibi işlerin ilgili bölge halkı tarafından üstlenilmesi gerekliliğini savunmuştur. Gözlem ve monografi araştırma tekniklerine önem vermiştir.

Görsel 1.18. Prens Sebahattin

Mübeccel Belik Kıray (1924-2007): Toplumsal değişme, kentleşme, sanayileşme kavramlarına dikkat etmiştir. Uygulamacı, pozitivist, deneyselci yöntem ve teknikleri kullanmıştır. “Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası” adlı eseri Türkiye’de yapılan ilk kent araştırmasıdır. Ereğli’de yapılan demir çelik sanayi tesislerinin şehre getireceği toplumsal değişim ve dönüşümü incelemiştir. Ereğli çalışmasından sonra gecekondularını tampon mekanizma olarak araştırmıştır. Tampon mekanizma, toplumların değişme durumlarında geçici olarak denge ve bütünlüklerini sağlayan, bunalım ve çözümlenmenin önüne geçen kurumlara “**tampon mekanizma**” denir. Ona göre Türkiye’de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlere yoğun göçler başlamış ve kentler düzensiz bir şekilde büyümüştür. İlk göç edenler kentte sınırlı sayıda bulunan arsa ve konutlara yerleşmiş; daha sonra göç edenler hem maddi imkânsızlık hem de kent içindeki arsa ve konutların sınırlı olmasından dolayı kent çevresindeki boş arazilere gecekondular yapmış; kent yaşamına adapte olmaya çalışmışlardır. Bu insanlar bir taraftan kırsaldaki değer ve davranış biçimlerini sahiplenirken, diğer taraftan kent yaşamına ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bu anlamda gecekondular bireyler için tampon kurum özelliği göstermektedir.

Görsel 1.19. Mübeccel Belik Kıray

Türkiye’de sosyoloji çalışmalarına katkısı olan başka sosyologlar da vardır. Bunlardan bazıları Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cemil Meriç, Şerif Mardin, Hilmi Ziya Ülken’dir.

4. UYGULAMA

Aşağıdaki ifadelerin doğruluk değerlerini tablodaki yerlerine yazınız.

	D	Y
1. Tipik bir Anadolu kasabasının ayrıntılı olarak incelemesini yapmak isteyen bir sosyolog sosyometri metodunu kullanır.		
2. “Türkiye genelinde lise öğrencilerinin okul başarısında ailelerinin etkisi” konusunu araştırmak isteyen bir sosyolog için uygun olan yöntem tarama yöntemidir.		
3. Sosyolojide araştırma yaparken incelenecek toplumun kültürünü tanımak önemlidir.		
4. Yöntem ve teknik aynı içeriğe sahip kavramlardır.		
5. Sosyometri tekniği grup içindeki lider ya da liderleri gösterdiği gibi yalnız kalan kişileri de gösterir.		
6. Ziya Gökalp görüşlerinde ademi merkezîyetçi bir yönetim anlayışını benimsemiştir.		
7. Tarihsel yönü olan çalışmalar için belgelere dayalı araştırma yöntemini kullanmak gerekir.		

ÖZET

Sosyolojinin tanımı ve özellikleri

Toplumsal grupları, kurumları, kurumlar arası ilişkileri, toplumsal yapıdaki değişim ve gelişim süreçlerini, toplumsal olay ve olguları sebep sonuç ilişkisi içerisinde bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak inceleyen sosyal bir bilimdir. Sosyolojide toplumsal olaylar açıklanırken bütüncül yaklaşım ağır basar. Sosyoloji normatif (kural koyan) bir bilim değildir. Sosyolog olayları incelerken duygularının etkisi altında kalmadan, nesnel (objektif) olarak ele alır. Sosyoloji, tek tek bireylerin sorunlarıyla değil, toplumu ilgilendiren sorunlarla çok yönlü olarak ilgilenir. Toplumsal yaşamda toplumsal ilişkiler sonucunda ortaya çıkan tek tek değişimler (toplumsal olay) ile her zaman ve her yerde olabilecek, yeri, zamanı, yaparı belli olmayan (sosyal olgu) durumlar sosyolojinin araştırma konularıdır.

Sosyolojinin diğer bilimlerle olan ilişkisi

Sosyal bilimler doğrudan ya da dolaylı olarak insan ile bağlantılı olayları inceler. Bu inceleme esnasında birbirleriyle yardımlaşır. Sosyoloji; genellikle tarih, psikoloji, ekonomi, antropoloji, siyaset bilim ve coğrafya ile yardımlaşır.

Toplumu oluşturan unsurlar

Belirli bir coğrafi mekânda karşılıklı etkileşim içinde bulunan, ortak bir kültürü paylaşan, kendilerini bir bütün olarak gören insan topluluğuna **toplum** denir. Toplumu oluşturan unsurlar şunlardır: birey, toplumsal gruplar, kurum ve kuruluşlardır. **Toplumsal kurum**, aynı özellikte bulunan toplumsal değer, kural ve olayların oluşturduğu bütündür. Ekonomi ile ilgili değer, kural ve olaylar ekonomi kurumunu, eğitim ile ilgili değer, kural ve olaylar eğitim kurumunu oluşturur. Temel toplumsal kurumlar aile, eğitim, din, siyaset ve ekonomi gibi kurumlardır. Kurumların sosyal hayattaki somut görünümüne **kuruluş** denir. İki veya daha fazla bireyin sürekli etkileşim içinde bulunarak ortak amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturduğu topluluğa **toplumsal grup** denir. Toplumsal gruplar büyüklüklerine göre, resmi olup olmamasına göre, sürelerine göre ve aralarındaki ilişki şekline göre sınıflandırılabilirler.

Sosyolojinin doğuşunda etkili olan toplumsal olaylar

19. yüzyıla kadar toplumsal olaylara duyulan ilgi felsefi düzeyde kalmıştır. 19. yüzyılda toplumlardaki değişim ve gelişmeler sosyolojinin inceleyeceği verilerin artmasını sağlamıştır. Değişim ve gelişmeler, toplumsal yapıda oluşan sorunlar toplumun kendine özgü yöntem ve tekniklerle incelenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Böylelikle sosyoloji bilimi ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin doğuşunda etkili olan olaylar: Rönesans ve reform hareketleri, 1789 Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, Coğrafi keşifler ve teknik ilerleme, kentleşme, kırsaldan kente göç...vb. Sosyolojinin doğuşu ve gelişimine katkıda bulunan düşünürler: İbni Haldun, Auguste Comte, K. Marks, E. Durkheim, Max Weber, F. Le Play' dir.

ÖZET

Sosyolojik araştırmalarda kullanılan yöntem ve teknikler

Sosyolojik araştırmalarda kullanılan yöntemler: tarama yöntemi, alan çalışması ve belgelere dayalı araştırmadır. Tarama yönteminde geniş kitlelerin belli bir konu ile ilgili görüşlerine ulaşabilmek için anket tekniği kullanılır. Alan çalışmasında belli bir olay, kişi ya da grup derinlemesine incelendiği için monografi, sosyometri, gözlem, anket ve görüşme teknikleri ile bilgi toplanır.

Türkiye’de sosyoloji çalışmaları yapan düşünürler

Ziya Gökalp “hars ve medeniyet”, Prens Sabahattin “ademi merkezileşiklik”, Mübceccel Belik Kıray “tampon kurum” kavramlarıyla ve toplum ile ilgili yazdıkları eserleriyle sosyolojiye katkıda bulunmuşlardır.

NOTLARIM

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

UYGULAMALARIN CEVAPLARI

1. UYGULAMA

Tarihçi, santralin hangi tarihte kimler tarafından kurulduğunu, dünyadaki nükleer santrallerin durumunu, ülkedeki santral kurma çalışmalarının tarihsel kronolojisini,

Ekonomist, ülkenin enerji ihtiyacını karşılamadaki yerini, santraldeki üretim araçlarını, santralin nasıl finanse edildiğini, maliyetini, üretim ve dağıtım ile ilgili yönünü,

Coğrafyacı santralin tarım, turizm, radyasyon açısından çevre ile uyumunu, doğal çevreye etkisini, santrale ulaşım yollarını,

Siyaset bilimci, açılacak santralin seçim malzemesi ve propaganda aracı olarak nasıl kullanıldığını, baskı gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının alınan kararlar ile ilgili tepkilerini,

Hukukçu, santralin çeşitli hukuksal anlaşmalarını ve bunlardan doğan haklarını ve yükümlülüklerini,

Psikolog, santralde çalışanların ve yöneticilerin psikolojik tutumları, çalışma şartlarının bireylerin davranışları üzerindeki etkilerini,

Sosyolog ise santraldeki toplumsal yapıyı, ilişkileri ve ilişkilerden doğan sorunları, santralin bölgede yaşayan insanlar üzerindeki etkilerini, bölgedeki sosyal, kültürel değişmeyi ne ölçüde etkilediğini araştırır.

2. UYGULAMA

Bir trende yolculuk eden insanlar, toplumsal bir grup olarak tanımlanamazlar çünkü toplumsal grup özelliklerinin birçoğuna sahip değildirler. Fiziksel yakınlık anlamında aynı mekânda bulunmalarına rağmen yolcular birbirini tanımamaktadırlar. Karşılıklı bir etkileşim içinde değildirler. Belirli bir hedefleri yoktur. Ortak ilgi ve değerlere sahip değildirler. Bu insanlar yolculuk esnasında bir problem çıktığında ortak bir çözüm üretmek amacıyla bir araya geldiğinde grup oluşturmuş olurlar.

3. UYGULAMA

1. A. Comte
2. K. Marx
3. M. Weber
4. İbn-i Haldun
5. E. Durkheim

4. UYGULAMA

1. Y (Monografi)
2. D
3. D
4. Y (Aynı içeriğe sahip kavramlar değildir)
5. D
6. Y (Prens Sabahattin)
7. D

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Diğer toplumsal bilimler gibi sosyoloji de yeri ve zamanı belirli olan somut olayları inceler.

Yukarıda sosyolojinin hangi özelliği belirtilmektedir?

- A) Nesnellik
- B) Nedensellik
- C) Olgusalılık
- D) Genellenebilirlik

2. Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerden 14-20 yaş grubunun sosyo ekonomik durumları, öğrenim durumları, gelecekte beklenenlerinin araştıran bir sosyolog araştırma tekniklerinden hangilerini kullanamaz?

- A) Anket
- B) Deney
- C) Monografi
- D) Görüşme

3. Aşağıdaki olay ve olgulardan hangisinin sosyolojinin ortaya çıkışında etkili olduğu söylenemez?

- A) Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sorunlar
- B) Rönesans ve reform hareketleri süreci
- C) Aydınlanma çağı ile birlikte ortaya çıkan yeni düşünce sistemi
- D) Doğa olaylarında meydana gelen değişimler

4. En az iki kişiden oluşan, birbirlerine ortak değerlerle bağlı, birliktelik duygusu içinde olan insanların oluşturduğu topluluğa **toplumsal grup** denir.

Aşağıdakilerden hangisi bir toplumsal grup örneği değildir?

- A) Aynı sınıfta okuyan öğrenciler
- B) Aynı futbol takımında oynayan kişiler
- C) Aynı mağazadan alışveriş yapan müşteriler
- D) Aynı mahallede oturan komşular

5. Aile, komşu, arkadaş, akraba gruplarında görülür.

-Biz duygusu egemendir.

-Bireyler arası ilişkiler samimidir.

Yukarıda özellikleri belirtilen grup türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Birincil gruplar
- B) İkincil gruplar
- C) Resmi gruplar
- D) Büyük gruplar

6. Sanayi ve ticaretin etkili olduğu bir yerde, çekirdek aile yapısı vardır ve ilişkiler resmi ve samimiyetten uzaktır.

Bu ifadede aile ve ilişki türünü belirleyen faktör aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Coğrafi yapı
- B) Ekonomik yapı
- C) Kültürel yapı
- D) Siyasi yapı

7. **Toplumsal yaşamdaki karmaşık ilişkileri analiz edebilmek için sosyal olay ve olguların çok yönlü ve kuşatıcı olarak ele alınması sosyolojide hangi yaklaşımın uygulanmasını zorunlu kılmaktadır?**

- A) Bütüncül yaklaşım
- B) İndirgemeci yaklaşım
- C) Psikolojik yaklaşım
- D) Tarihsel yaklaşım

8. **Aşağıdakilerden hangisi sosyolojinin özelliklerinden biri değildir?**

- A) Normatiftir.
- B) Nesneldir.
- C) Olması gerekeni değil, olanı inceler.
- D) Olayları çok yönlü olarak ele alır.

9. **Aşağıdaki düşünürlerden hangisi Türkiye'deki sosyoloji araştırmalarında yer almamıştır?**

- A) Ziya Gökalp
- B) Prens Sabahattin
- C) M. Belik Kıray
- D) Hoca Ali Rıza

10. **Aşağıdaki bilimlerden hangisi sosyoloji ile en az ilişkilidir?**

- A) Biyoloji
- B) Tarih
- C) Coğrafya
- D) Ekonomi

A	D	A	A	B	A	C	D	B	C
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

1. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

2. ÜNİTE

BİREY VE TOPLUM

İnsan ve toplum ilişkisi çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir.

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Sosyalleşmenin ne olduğunu ve bireyin sosyalleşmesinde etkili olan unsurları,
2. Sosyalleşmenin hayat boyu devam eden bir süreç olduğunu ve toplumsal ilişkiler açısından önemini,
3. Toplumsal statü ve rol kavramları ile bu kavramlara ait rol çatışması, rol pekişmesi, anahtar statü ve anahtar rol, sosyal saygınlık kavramlarını,
4. Toplumsal hayatın düzenlenmesinde değerler ve normların önemini,
5. Toplumsal kontrolün işlevlerini,
6. Toplumsal sapma ve türlerini öğreneceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Statü
- Toplumsal Kontrol
- Toplumsal Sapma
- Toplumsal Norm
- Sosyalleşme
- Toplumsal Rol
- Toplumsal Değer
- Prestij

GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca her zaman bir toplum içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Her toplumun, bireylerin veya grupların belirli davranış kalıplarını benimsemesinde, sosyal hayattaki önceliklerini buna göre sıralamasında, düzenlemesinde ve plânlamasında rol oynayan kuralları ve değerler sistemi vardır. Bu ünite de sosyal ilişkilerin gelişmesinde ve sürdürülmesinde aktif rol oynayan sosyalleşme, sosyal statü, rol ve sosyal değer kavramlarıyla, bu konularla bağlantılı olarak toplumsal sapma ve toplumsal kontrol kavramları açıklanacaktır. Böylece bireylerin günlük sosyal yaşamı daha iyi anlayabilmeleri, birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi daha iyi yorumlayabilmeleri olanaklı hâle gelecektir.

2.1. SOSYALLEŞME VE SOSYALLEŞMENİN UNSURLARI

Uzunca bir süre yalnız yaşamak zorunda olsaydınız nasıl bir hayatınız olurdu?

İnsanların bir arada yaşamaları, birbirleriyle iletişim kurmalarını ve böylece birtakım ortak değerlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu da zamanla her toplumun kendine özgü bir hayat anlayışı ve yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hayat tarzı ve yaşam biçimi yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa aktarılarak o toplumdaki bireylerin inançlarını, düşüncelerini, ideallerini kısaca kimliklerini şekillendirir. Doğduğunda sadece biyolojik bir varlık olan insan, büyüdükçe toplumun değerlerini, özelliklerini tanır, öğrenir, kendine has beceriler edinir, toplumsal çevreye hazırlanır, toplumla bütünleşir kısaca toplumun bir üyesi hâline gelir. Bireyin yaşadığı toplumun değer ve normlarını, yaşam biçimini öğrendiği ve benimsediği bu sürece **sosyalleşme** adı verilir. Bu süreç sayesinde bireyler topluma benzer davranışlar geliştirerek tek tek kişiler yerine toplumun üyeleri olan, birbirlerinden farklılıkları olduğu gibi birbirlerine büyük benzerlikler de gösteren toplumsal bireyler hâline gelirler. Kişiliğimiz, toplum içindeki imajımız, sosyal statümüz öteki insanlarla etkileşim ve ilişkilerimizden doğar. Bu nedenle bireyin tek başına hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Ömür boyu süren sosyalleşme sürecinde sadece birey toplumdaki etkilenmez; kişiliği ve davranışları ile de toplumu etkiler.

Görsel 2.1. Sosyalleşme doğumla başlayıp ömür boyu devam eden bir adaptasyon sürecidir.

Sosyalleşme kendiliğinden gelişen bir süreç değildir. Her toplumda bireylerin sağlıklı bir şekilde topluma uyum göstermesini sağlayan unsurlar vardır. Sosyalleşme araçları olarak da bilinen bu dört temel unsur: **aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarıdır.**

Aile, bireyin topluma uyumunda ilk ve en önemli kurumdur. Ailenin sahip olduğu ekonomik koşullar, anne babanın eğitim düzeyi, aile içi şiddet, çocuk sayısı, yaşadığı yer, kültürel değerleri, sağlık koşulları gibi etmenlerin çocuğun sosyalleşmesinde önemli etkileri vardır. Günümüz sanayi toplumlarında ailenin birey üzerindeki etkisi ne kadar azalsa da, bireyin topluma hazırlanmasında en önemli basamaktır. Konuşulan dil, yeme, içme, giyinme alışkanlıkları gibi temel bilgi ve beceriler ile duygusal yaşantının ilk örneklerini çocuk ailede öğrenir. Çocuğun beslenmesi, bakımı, ona gösterilen ilgi, şefkat ve sevgi gibi davranışlar da çocuğun başkalarına karşı güven duygusu kazanmasında rol oynamakta, sorumluluk almak, başkalarına saygı duyma gibi sosyal değerler, millî duygular, toplumun kuralları ve işleyişi kişiye hep aile tarafından verilmektedir.

Okul, resmî ve örgütlü bir sosyalleşme kurumudur. Ailede başlayan topluma uyum süreci okulda devam eder. Birey, toplumsal davranış kurallarını, sorumluluklarını yaşamını kolaylaştıracak pek çok şeyi okulda öğrenir. Ayrıca şimdi ve gelecekte karşılaşılabileceği sorunları çözme becerisi kazanır. Okul bilgi donanımı sağlayarak bireyin mesleğe yönelmesinde yardımcı olur. Bireyin kendisini tanımasını, becerilerinin farkına varmasını sağlayarak, gelecekte toplumdaki konumunu belirler. Çocuk akranları ile paylaşmayı ve rekabeti öğrenir. Zamanı doğru kullanma ve kendini kontrol etme becerisini kazanır.

Arkadaş grubu, aile kadar hatta kimi zaman aileden daha etkili bir sosyalleşme aracıdır. Yetişkinlerin kontrolünün daha az olduğu bu ortam, bireyin kendini daha özgür hissetmesini sağlar. Doğru bir arkadaş çevresi, bireyin beğeni, sevgi, başarı duygularını olumlu etkiler. Arkadaşları arasında yenme- yenilme, küçük görme- takdir etme, işbirliği, özveri ve rekabet deneyimlerini yaşarlar. Böylelikle birey bağımsız bir kimlik kazanır. Arkadaş grubu okul çağındakiler için kuralları öğrenme, yetişkinlerde evlilik, çocuk yetiştirme ve aile hayatı konusunda bireyleri sosyalleştirir. Yapılan çalışmalar arkadaş gruplarının en çok boş zamanı değerlendirme, görünüm, cinsel yaşam gibi konularda bireylerin sosyalleşmesine katkı sunduğunu göstermektedir.

Kitle iletişim araçları (radyo, televizyon, sinema, gazete, internet...vs.), bireylerin toplum ile bütünleşmesinde, toplumun bir parçası olmalarında, toplumun kültürel değerlerini almalarında ve yeni değerler edinmelerinde, inanç, tutum ve davranışlarındaki değişimlerde rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçları çocuklarla doğrudan bireysel bir etkileşim içinde olmamakla birlikte aile içinde,

Görsel 2.2. Sohbet edeceğimiz zamanlarda telefonla ilgilenmek bazen sosyalleşme süreci üzerinde olumsuz etki yapar.

komşuluk ilişkilerinde, okulda bir dizi rol modelleri sunduğundan sosyalleştirici etkileri inkâr edilemez büyüklüktedir. Örneğin çocuk izlediği çizgi filmler, reklamlar aracılığı ile kiminle nasıl konuşması gerektiğini, toplumda basit düzeydeki davranış biçimlerini, (merhabalaşma, dış fırçalama, kişisel bakım temizliği gibi), arkadaşlık ilişkilerini, değerleri, doğru-yanlış, iyi-kötü kavramlarını vs. öğrenerek dış dünya üzerine bilgilenmektedir. Kitle iletişim araçlarının çocuğun sosyalleşmesindeki katkısının her zaman olumlu yönde olabildiği söylenemez. Bazen dinî, ahlaki ve kültürel konularda birey kitle iletişim araçlarından öğrendikleri ile ailesinden öğrendikleri arasında çatışma yaşayabilmekte, çocuk zihinsel ve duygusal gelişimini olumsuz etkileyecek şiddet, kin, suç, işkence ve nefret ifadelerini de öğrenebilmektedir.

Sosyal medyayı yeni bir sosyalleşme aracı olarak görenler, zamansal ve mekânsal zorlukların ortadan kalkmasıyla ve az harcamayla dünyanın dört bir tarafından arkadaş bulmanın veya aynı zevklere sahip insanlar arasında gruplar kurup planlar yapıp gerçekleştirmenin başka bir yolla mümkün olmayacağını savunmaktadırlar. Bu görüşün karşısında olanlara göre ise sosyal medya; insanlar arasındaki sosyal ilişkileri zayıflatmakta, insanları birbirine yabancılaştırmakta, kendi içine kapanan, yaşamını bilgisayar başında sürdüren ve çevresini ihmal eden kişilerden oluşan problemlili insanların oluşumuna yol açmakta kısaca sosyalleşmesini olumsuz etkilemektedir.

Bir amacı gerçekleştirmek ve karşılıklı etkileşimi geliştirmek için bir araya gelen, aidiyet ve biz duygusuyla kültürel hayata etki eden **sivil toplum kuruluşları** da sosyalleşmede rol oynamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik sayesinde oluşan mensubiyet duygusu bireylerde belirli bir grup kültürünü paylaşma, ortak hareket etme, diğer grup üyelerinin düşünce ve fikirlerine saygı gösterme gibi özellikleri geliştirmektedir. Sorunlara karşı duyarlı, birçok özgün düşünceleri olan bireylerin sivil toplum kuruluşları sayesinde fikirlerini değerlendirme fırsatı bulabilmeleri sosyal hayattaki yerleri için önemli bir unsurdur.

Görsel 2.3. Kiraz festivali

Yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra günümüzde yeni satış ve pazarlama tekniklerinin gelişmesi, ülkeler arası seyahatlerin kolaylaşması, insanların tatil kavramlarının çeşitlenmesi, farklı alanlarda fuar organizasyonlarının yapılması, festivallerin yaygınlaşması, konferans, sempozyum gibi aktiviteler ile toplumların birbirleriyle işbirliği içerisine girmeleri sosyalleşme sürecine önemli katkılar yapmaktadır.

2.2. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI

Başka bir ailede doğsaydınız yine aynı kişilik ve kimlikte, aynı değerlere sahip olur muydunuz? Kendi ailenizle olup, bu seferde yaşadığınız ortamın, arkadaş çevrenizin değiştiğini düşünün. Yine aynı kişi mi olurdu?

Sosyalleşme hayat boyu devam eden bir süreçtir. İnsanlar gelişim dönemlerine göre belirli davranışlar gösterirler ve bireyler yaşamın bu evrelerine uyum sağlamak durumundadırlar. Sosyalleşme sürecinin birbirini takip eden dört döneminden söz edilebilir. Bunlar çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemleridir.

Çocukluk, sosyalleşmenin en yoğun olduğu dönem olması ve etkisini ömür boyu sürdürmesi bakımından diğer dönemlerden ayrılır. Bu dönemde bireyler temel davranış kalıplarını ve toplumsal rollerini model alma yoluyla öğrenmeye başlarlar. Bireyin ilerde mutlu ve başarılı olabilmesinde, çocukluk döneminde ona uygun fiziksel ve sosyal çevrenin sunulmasının, geniş eğitim olanaklarından yararlandırılmasının, zengin uyarıcılar içerisinde büyümesinin önemli katkıları vardır.

Sosyalleşme açısından en önemli dönem **gençlik** dönemidir. 15-24 yaş arasını kapsayan bu dönem insanın hayat sürecinde çocukluktan çıkıp yetişkinliğe hazırlandığı önemli bir aşamayı içerir. Bağımsız karar almanın, birey olmanın ve kimlik kazanmanın söz konusu olduğu bu dönem hassas bir süreçtir. Bu dönemdeki sosyalleşme sürecinde gençler bir yandan toplumun belirlemiş olduğu sınırlar içerisinde hareket ederken, diğer yandan da rol karmaşası yaşar ve geleceğini belirleyecek kararlar alma durumuyla karşı karşıya kalır. Bu dönemin sağlıklı atlatılabilmesi için aile ve eğitim kurumunun genç bireye olumlu davranış ve kişilik modelleri sunması, her iki kurumca verilen kültür kodlarının uyum içinde olması ve birbirleriyle çatışmaması gerekmektedir. Bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan sağlıklı yetişen gençlik, sağlıklı toplum demektir.

Yetişkinlik dönemi, bireylerin gençlik döneminde aldıkları kararların bir kısmını hayata geçirip hedeflerini gerçekleştirdikleri, bir kısmını da terk ettikleri bir dönemdir. Sosyalleşme sürecinin en uzun dilimidir. Yetişkinlerin sosyalleşmesi yeni sosyal ilişkiler, sosyal konumlar ve meslekler aracılığı ile gerçekleşir. İş hayatı, evlilik ve ailenin sorumluluğunu üstlenme, giderek yaşanan anne babaya bakmak, çocukların evlenmesiyle onların yaşamında olan değişimlere ayak uydurmak bu dönemdeki sosyalleşmenin en etkili olduğu alanlardır.

Görsel 2.4. İş ortamları yetişkinlere yeni tecrübeler kazanma ve farklı insanlarla tanışma fırsatı sağlar.

Yaşlılık, yetişkinlik dönemine kıyasla sosyal ilişkiler açısından daha yoksuldu. Mesleki işlevselliğin azalması, toplum yaşamının dışına itilmişlik duygusu ile birlikte emekliliğe alışma bu dönemin önemli sosyalleşme konularındandır. Uzun süren bir çalışma hayatının noktalanmasından sonra yaşlıların, hem meslek hayatlarından hem de sosyal ve kültürel çevrelerinden uzaklaşma sürecine girmeleri sosyal uyumlarını zayıflatmaktadır.

2.3. SOSYALLEŞME VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

Evde, okulda, sokakta, davranışlarınızda nelere dikkat edersiniz? Hiç el âlem ne der diye bir kaygınız oldu mu? Sosyalleşmenin insan ilişkilerini anlamlı kılmada önemi sizce nedir?

Sosyalleşmenin temel amacı bireyin içerisinde yaşadığı toplumun benimsemiş olduğu kültür ve değerleri önce özümseyip sonra da gelecek nesle aktararak toplumun sürekliliğini sağlamaktır. Bireyin kişilik kazanımı ve toplumun sürekliliğini sağlama gibi çok önemli bir işlevi yerine getiren sosyalleşme olgusunun hangi değerler çerçevesinde ve nasıl bir yolla gerçekleştiği önemlidir. Bireyin yaşamı boyunca içinde bulunduğu çevre ve kültürel ortamda kurduğu toplumsal ilişkiler sonucu oluşan davranış biçimleri sosyalleşme sürecinden izler taşır. Bu nedenle sosyalleşmeyi sağlayan kurumların, bireylerin sağlıklı sosyalleşebilmeleri için görevlerini başarılı bir biçimde yerine getirmeleri ve bunun için de sağlıklı bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir.

Görsel 2.5. Bireylerin asosyal olmamaları için kendileri dışında olan herkesle sağlıklı toplumsal ilişkiler kurabilmeleri gerekir.

Toplumsal ilişki, iki ya da daha fazla insan arasında belli bir zaman sürecinde ve bir amaca yönelik olarak kurulan bağıdır. İnsanların birbirlerine olan ihtiyacı toplumsal ilişkilerin oluşmasını sağlar. Ev, okul, otobüs, alışveriş gibi farklı ortamlarda gerçekleşen toplumsal ilişkilerimiz yaşantımızı şekillendirir. Toplumsal ilişkiler; kişisel, kültürel, ekonomik ya da siyasal nitelikte olabilir. Akrabalık, arkadaşlık ilişkileri; amir-memur ilişkileri; aile ilişkileri; bir derneğe üye olmak gibi.

İnsan ilişkilerinde sosyalleşmenin önemi: Sosyalleşme, bireyler arasındaki ilişkileri artırır, uyuşmazlıkları azaltır. Birbirinden farklı birçok arzu ve fikrin bir ortak noktada toplanmasını, toplum bütünlüğü içinde görünmesini, kaynaşmasını sağlar.

Birey diğer bireylerle gireceği iletişimleri, davranış modellerini adalet, tarafsızlık, iş bölümü, düşünce ve kanaatlere saygı, tartışma, katılma gibi demokratik değerleri ilk olarak aile içerisinde öğrenir. Aile içinde iletişim zayıfsa ve aile üyeleri bireye toplumun benimsediği değerleri aktarmada problem yaşıyorsa bireyin sosyal ilişkileri bundan olumsuz yönde etkilenecektir.

Okul çağında çocuğun akran veya oyun gruplarından birine katılması hem ihtiyaç hem de sosyalleşmesi için bir zorunluluktur. Okulda öğrenilen disiplin ve kurallara uyma davranışı bireyin çalıştığı işyeri, dernek, kurum veya herhangi bir kuruluşun içinde göstereceği disiplin anlayışının temelini oluşturur. Çocukken oyunu kurallarına göre oynayan, arkadaşlarının haklarına saygı gösteren birey, büyüdüğünde toplum kurallarına uyan sosyal bir insan olur. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde insani değerler (sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, eşitlik, özgürlük), ahlaki değerler (hırsızlık yapmamak, şefkat ve merhamet etmek, güvenilirlik, çalışkan olmak), milli değerlerle (bayrak, dil, din, vatan, örf-âdet) yetiştirilen bireyler insanlarla daha sağlıklı bir iletişim kurarlar.

Birey ile toplumun kural ve değerleriyle karşılaştığında kurulan ilişki biçimi, onun daha sonraki toplumsal ilişkilerinde etkin rol oynar. Örneğin, trafik kurallarına sadece polisin veya kameranın olduğu yerlerde uyan bir baba çocuğuna şu örtülü mesajı vermektedir: “Ceza almamak için kurallara uyulur.” Bu örtülü mesaj çocuğun sonraki kurallara uyma davranışını şekillendirir. Kendi ve karşısındakilerin can güvenliği için değil de ceza yememek için kurallara uyma davranışı, bireyin daha sonra karşılaştığı farklı olay ve durumlara karşı olan tepkisini de etkiler. Her gelişim döneminde sağlıklı bir sosyalleşme geçiren insanın toplumsal ilişkileri de sağlıklı olur.

Dağlık bir bölgede adam küçük oğluyla yürürken oğlan ayağını taşa çarpar ve acısıyla, “Ahhh!” diye bağırır. Dağdan, “Ahhh!” diye ses gelir ve bu sesi duyan çocuk hayret eder.

Merakla “Sen kimsin?” diye bağırır ama aldığı yanıt “Sen kimsin?” olur. Çocuk bu yanıtta kızar ve “Sen bir korkaksın!” diye bağırır. Dağdan aldığı yanıt “Sen bir korkaksın!” olur. Babasına bakar ve “Baba ne oluyor?” diye sorar. “Oğlum dikkat et!” diyen baba, vadiye doğru, “Sana hayranım!” diye bağırır. Ses, “Sana hayranım!” diye cevap verir. Baba, “Sen harikası!” diye bağırıldığında, “Sen harikası!” diye cevap gelir. Çocuk şaşırılmıştır ama hâlâ ne olduğunu pek anlayamamıştır. Baba oğluna durumu açıklar. “Oğlum, insanlar buna yankı derler ama gerçekte yaşamın kendisidir. Yaşama ne verirsen onu yansıtır sana. Yaşam senin davranışının bir aynasıdır. Eğer yaşamında çok sevgi istiyorsan insanları daha çok sev. Eğer sana saygılı davranılmasını istiyorsan insanlara saygılı davran. Eğer başkaları tarafından anlaşılma istiyorsan önce başkalarını anlamaya gayret göster. Eğer insanların sana saygılı ve sabırlı davranmasını istiyorsan önce sen insanlara sabırlı davranmalısın. Oğlum, yaşamda ne ekersen onu biçersin. Bu doğa yasası yaşamın her yönü için geçerlidir.

(Enfes Öyküler, Turgay Yalanız s.43.)

Önceki sayfada yer alan metinden hareketle toplumsal ilişkilerde dikkat edilmesi gereken hususların neler olması gerektiği hakkında düşüncelerinizi aşağıdaki boşluğa yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.4. TOPLUMSAL STATÜ, ROL VE SAYGINLIK (PRESTİJ)

Bir avukatın savunma yapması, bir doktorun hasta muayene etmesi, ailelerin çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılaması, bir görev midir yoksa işgal ettikleri konumlarına bağlı bir zorunluluk mudur?

Gündelik yaşam bir tiyatro oyununa benzer. Tiyatro oyununda olduğu gibi toplumda da bireylerin işgal ettiği bir yer vardır ve bu yere bağlı olarak birtakım davranışları yerine getirmeleri beklenir.

Toplumsal Statü

Bireyin toplumdaki yerini, konumunu, mevkiini belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Öğrenci, marangoz, milletvekili, yaşlı, genç, kadın gibi. Bu yeri belirleyen bizzat toplumun kendisidir. Toplum, karmaşık sosyal ilişkiler üzerine kurulu olduğu için birey aynı anda birden fazla statüye sahip olabilir. Bir erkeğin baba, eş, amca, dayı, kuzen, kardeş, memur vb. statülere sahip olması gibi. Statüler bireylere birtakım haklar sağlar ve sorumluluklar yükler.

Statü aynı zamanda kişilerin kategorilerini de belirlemektedir. Örneğin öğretmenlik statüsü eğitimi, avukatlık adaleti, öğretim üyeliği bilimi, polislik emniyeti çağırır. Statüler iyi, önemli, işlevsel, kötü, düşük, yüksek, değerli, değersiz gibi nitelenmektedir. Bu nitelikler statülerin saygınlığının göstergesidir.

Toplumsal Statülerin Belirleyicileri

Bireylerin statülerinin dayandığı kaynaklar servet, soy, cinsiyet, yaş, gelir seviyesi,

dinî inanç, eğitim düzeyi, bireysel yetenek, sahip olunan iş ve işin önemi, medeni durum vs. olabilir. Statülerin belirlenmesinde önemli bir etken olan bu özelliklerin bazılarında değişiklik yapmak oldukça güçtür, bazılarında ise imkânsızdır.

Toplumsal Statülerin Özellikleri

- Bazı statüler doğuştan vardır, bazıları sonradan kazanılır.
- Aynı anda birden çok statüye sahip olunabilir.
- Bireylerin sahip oldukları statülerin sayısı zamanla artar.
- Her statü kendisine özgü bazı kurallara bağlıdır.
- Statüler arasında karşılıklı ilişki vardır.
- Statüler toplumdan topluma değişebilir.

Toplumsal Statü Türleri

1. Verilmiş Statüler: Bireyin herhangi bir çabası olmadan doğuştan sahip olduğu, seçme şansının bulunmadığı statülerdir. Bireyin cinsiyeti, yaşı, ailesi, soyu, rengi, akrabalık ilişkileri vs. kendi elinde değildir. Yaşlı, genç, erkek, kadın, Laz, Çerkez veya Türk olmak gibi. Bu statüler bir emek sonucu elde edilmiş statüler değildirler. Doğuştan gelen statülerin hangisinin daha önemli olduğu toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık göstermektedir.

Görsel 2.6. Bireyin doğuştan sahip olduğu milliyeti, cinsiyeti ve ten rengi verilmiş statüdür.

2. Kazanılmış Statüler: Bireyin çabası sonucu elde ettiği sonradan kazanılan statülerdir. Üniversite öğrenciliği, öğretmenlik, hekimlik, arkadaşlık vs. kazanılmış olan sosyal statülerdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde doğuştan elde edilen statü giderek önemini kaybetmekte kazanılan statü daha önemli hâle gelmektedir. Bu statüler demokratik toplumlarda bireylerin yetenekleri, eğitimleri yoluyla kolay değişir.

Kişinin sahip olduğu statüler içerisinde toplumsal hayatta öne çıkan, baskın olan statüsüne **anahtar statü** denir. Anahtar statünün belirlenmesinde toplumun değerleri etkilidir. Ekonomik değerlerin ön planda olduğu toplumlarda bireylerin meslekleri genellikle anahtar statüdür. Çocuğu olan bir kadının anahtar statüsü anneliktir fakat bu kadın aynı zamanda başarılı bir iş kadını ise bu kez anahtar statüsü mesleği olacaktır. Anahtar statü, bireyin kendi hakkında dünyaya açtığı en geniş penceredir. Toplum bireyi daha ziyade o pencereden görür ve bireyin diğer statülerini anahtar statüsüne göre yorumlar.

Görsel 2.7. Bireyin sahip olduğu meslek sonradan kazanılmış statüdür.

Statüye uygun olarak yapılması gereken davranışlara **toplumsal rol** denir. Toplumsal statüler kişiyi belirli toplumsal kurallara uymaya zorlar. Bu kurallara uymak toplumsal rolü yerine getirmektir. Toplumsal statü, statik iken toplumsal rol dinamiktir. Diğer bir deyişle **rol, statünün davranışsal yönüdür**. Bireyin rolünü yerine getirmesi, statünün verdiği hakları kullanması, ödevlerini yapmasıdır. Öğrenciden ders çalışması, doktordan hastasını muayene etmesi, öğretmenden ders anlatması beklenir. Statü olmaksızın rolün, rol olmaksızın statünün anlamı yoktur. Her statünün rolü ait olunan toplum tarafından belirlenir. Örneğin annelik rolü her toplumun özelliğine göre farklı biçimlerde yerine getirilir. Bireyin statüsüne uygun biçimde yaptığı gerçek rol, toplumun beklentilerine uygunsa onaylanır, uygun değilse onaylanmaz. Statülere bağlı olarak roller de zaman içinde aynı kalmayıp değişkenlik gösterir. Örneğin, tarım toplumlarında kadının rolleri, sanayi toplumunda değişikliğe uğramıştır.

Bireyin baskın olan anahtar statüsüne uygun olarak yaptığı davranışlara **anahtar rol**, statü ile ilgili olarak bireyin yapabildiklerine **gerçek rol** denir. Toplumda her rolün yerine getirilişine dair bir beklenti vardır. Toplumun bireyden yapmasını istediği bu davranışlara **ideal rol** denir. Örneğin; Ahmet Bey; eş, baba, evlat, arkadaş, inşaat mühendisi, komşu, vatandaş gibi pek çok statüye sahiptir. Bu statüler içerisinde onun yaşam standardını belirleyen, insanlarla ilişkilerini düzenleyen mesleği; yani inşaat mühendisi olması onun anahtar statüsüdür. Yapıların plan, proje ve denetlenmesinin yapılması Ahmet Bey'in anahtar rolüdür. Ahmet Bey'in mühendis olarak işinde yapabildikleri gerçek rolüdür. Toplumun Ahmet Bey'den mühendis olarak yapmasını beklediği davranışlar ise ideal roldür.

İnsanlar aynı anda birçok statü ve role sahiptir. Roller kimi zaman birbirini destekler kimi zaman da çatışmaya neden olur. Bireyin rolleri arasındaki uyumsuzluğa **rol çatışması** denir. Örneğin, hâkim olan bir babanın oğlunu yargılamak zorunda olduğunda yaşadığı durum rol çatışmasıdır.

Bir rolün diğer bir rolün yerine getirilmesini kolaylaştırmasına da **rol pekişmesi** denir. Mesela; avukat birinin iyi bir siyasetçi olması, edebiyat öğretmenin iyi bir yazar olması gibi.

Toplum her statüye aynı değeri yüklemeyebilir. Toplumsal statüler arasında hiyerarşik bir yapı olduğundan her statü aynı değerde değildir. Kimi insanlar ya da mesleklere ilgi daha fazladır. İşte kişinin statülerine toplumun verdiği değere **toplumsal saygınlık (prestij)** denir. Statülerin saygınlıkları toplumdan topluma ya da aynı toplumda zaman içinde değişikliğe uğrayabilir. Birey bu saygınlığı ya statüsü nedeniyle ya da kişisel özellikleriyle elde eder. Birincisine **statüsel saygınlık**, ikincisine ise **kişisel saygınlık** adı verilir. Statüden kaynaklanan saygınlık, aynı statüye sahip kişilerde aynıdır. Kişi statüsünü kaybedince statüden kaynaklanan saygınlığını da kaybeder. Bir genel müdür emekli olduktan sonra statüsel saygınlığını yitirir ancak iyi bir insan ise saygı görmeye devam eder. Kişisel saygınlık ise kişinin hem mesleğini iyi yapması hem de olumlu kişilik özelliklerine sahip olması sonucu kazanılır. Aynı işi yapan iki diş hekimi ya da iki öğretmen aynı kişisel saygınlığa sahip olamayabilir. Yalan söyleyen bir avukat, sarhoş olarak işe gelen bir müdür,

hastasına gerekli özeni göstermeyen bir doktor, statüsü ne olursa olsun kişisel saygınlığa sahip değildir çünkü statüsel saygınlık, kişisel saygınlığın güvencesi değildir.

Günümüzde dijital çağın en önemli kullanım araçlarından olan akıllı cep telefonlarının gençlik tarafından bir statü göstergesi olarak kullanılması doğru mudur? Düşüncelerinizi aşağıda ayrılan yere yazınız.

.....

.....

.....

.....

1. UYGULAMA

I. 1971 yılında Stanford Üniversitesi'nde psikolog olarak çalışan Philip Zimbardo liderliğinde mahkûm veya gardiyan olmanın verdiği psikolojik etkilerle ilgili bir deney yapılmıştır. Yapılan bu deneyde psikolojik ve sosyal yönden dengeli 24 öğrenci seçilmiş, yarısı mahkûm rolü, diğer yarısı da gardiyan rolü oynamak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Mahkûmlar ve gardiyanlar çok çabuk bir şekilde rollerine adapte olmuşlardır. Deneyden sadece 36 saat sonra bile mahkûm rolünü oynayanların psikolojik olarak sarsıldıkları, kendilerinden geçtikleri, gardiyan rolünü oynayanların ise mahkûmlara karşı sadist bir şekilde davrandıkları görülmüş, bu nedenle deney 6. gününde sonlandırılmıştır.

Yukardaki deneyden hareketle toplumsal rollerin davranışları nasıl etkilediği söylenebilir?

II. Aşağıda verilen ifadelerin doğruluk değerlerini (D-Y şeklinde) karşılıklarına yazınız.

	D	Y
1. Statüler toplumdan topluma değişmez.		
2. Sağlıklı sosyalleşme bireye olumlu davranışlar kazandırır.		
3. Bireyin toplumda sahip olduğu konuma rol denir.		
4. Statülere bağlı olarak roller zaman içinde değişiklik gösterir.		
5. Doğuştan getirilen statülerde eğitim ve yeteneklerin önemli bir payı vardır.		
6. Kişisel saygınlık kişinin hem mesleğini iyi yapması hem de olumlu kişilik özelliklerine sahip olması sonucu kazanılır.		
7. Anaokulu öğretmeni olan bir annenin, çocuklarını eğitirken bu bilgisini kullanması rol pekişmesidir.		
8. Subayın kendi aile üyelerine askermiş gibi davranması rol çatışmasıdır.		

2.4.1. Hak ve Görevlerimiz

Toplumsal hayatta bireylerin statüleri ve bu statülere ilişkin oynadığı roller ilişki kurduğu insanlara ya da gruplara göre değişir. Toplumsal ilişkilerin sağlıklı sürdürülebilmesi için bireylerin, grup ve kuruluşların statülerinden doğan rollerini oynarken hukuk düzeninin kendilerine tanıdığı ve koruma altına aldığı haklarını ve yetkilerini bilmeleri, üstüne düşen sorumluluklarını da yerine getirmeleri gerekmektedir. Örneğin, bir öğrencinin (öğrencilik statüsü gereği) okulun kütüphanesinden yararlanma hakkı vardır ancak zamanında ve temiz bir şekilde kitabı iade etme sorumluluğu da vardır. Aynı öğrenci tedavi olmak için gittiği kurumun kurallarına uyma görevi karşılığında tedavi hizmetinden yararlanma hakkını kullanabilir. Evlat olma statüsü gereği ana babasından temel ihtiyaçlarının giderilmesini isteme hakkına karşılık, kendisinden de ana babaya karşı saygılı olmak, güler yüzlü ve nazik davranmak gibi sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir. Vatandaşlık statüsü gereği bireylerin devletten yaşam hakkının korunması, güvenlik, haberleşme, eğitim, sağlık gibi alanlarda hizmet alma hakları vardır ama buna karşılık vatandaşın da vergi vermek, askere gitmek, kanunlara uymak gibi sorumlulukları vardır. Kısaca bireylerin toplumsal konumu ile toplumdaki görevleri, sorumlulukları ve davranışları arasında bağ vardır. Bireylerin statülerinden doğan haklarının bilincinde olması, haklarına sahip çıkması, herkesin üstüne düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi sağlıklı bir toplumsal yaşam için kaçınılmazdır.

2.5. TOPLUMSAL DEĞER VE NORMLAR

Örf, âdet, gelenek ve görenekler ile yasalar olmasaydı insanların bir arada yaşamasını ve bu yaşamın düzenlenmesini sağlamak mümkün olabilir miydi?

Görsel 2.8. Maddi ve manevi değerler toplumsal yaşamın önemli bir unsurudur.

Toplumdaki kişilerin içten bağlı oldukları ve kendilerini uymak zorunda hissettikleri ortak duygular, düşünceler, kurallar ve uygulamalara **toplumsal değer** denir. Aileye bağlılık, misafirperverlik, dürüstlük, namus, bayrak, vatan, iyilik, özgürlük, yardımseverlik, adalet, dayanışma, sorumluluk gibi. Genellikle beğeniye, ahlak ve inançlara dayanır. Değerler, davranışlarımızı yargılarken ve hayattaki amacımızı seçerken başvurduğumuz,

bize neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleyen standartlardır. Değerler, toplumların tarihsel gelişim sürecinde oluşur ve birey, bu değerleri doğduğunda toplumda hazır bulur. Farklı toplumların değerleri birbirlerinden farklı olabilir. Bazı toplumlarda bireycilik ve rekabetçilik önemli değerler olarak görülürken mütevazilik ise bir zayıflık olarak görülebilir.

Toplumsal Değerlerin Özellikleri

- Bir toplumdaki ilişkileri düzenleyen değerlerdir. Bir davranışın olumlu olarak kabul edilmesi yürürlükteki toplumsal değerlerle uyum içinde olmasına bağlıdır.
- Değerler toplumda işbirliği ve dayanışmayı, biz duygusunun gelişmesini sağlar.
- Değerler düşünce, tutum ve davranışlarımıza yansır. Değerler bireyler üzerinde baskı uygulayarak onların davranışlarını kontrol eder. Örneğin, doğruluğu benimseyen bir kişi, davranışlarını bu değer doğrultusunda şekillendirir ve yalandan uzak durur. Vatansever bir insan ülkesi ile ilgili bir tehdit oluştuğunda canını vermekten çekinmez.
- Toplumsal değerlerin bir kısmı, birçok toplum ya da ulus tarafından benimsenebilir. Örneğin Hz. Muhammed'in "Veda Hutbesi" nde ve "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ile ortaya konulan değerler evrensel niteliktedir.

Toplumsal Değerlerin İşlevleri

- Bireylerin toplumsal kimliğinin oluşmasında rol oynarlar.
- Bireylerin toplumsal rollerini seçmelerinde ve gerçekleştirmelerinde rehberlik eder.
- Toplumda arzu edilen, istenen düşünme ve davranış kalıplarını belirler.
- Bireyler ya da gruplar tarafından ortak olarak benimsenip paylaşıldığı için dayanışmayı güçlendirir.

Sosyal bir varlık olan insan birlikte yaşarken, aralarındaki ilişkileri düzenleyecek ve bu düzeni koruyacak kurallara ihtiyaç duyar. Kurallar toplumun sağlıklı işleyişini, barış ve huzurunu sağlar. Değerler normlar ile somutlaşır; etkinlik kazanır.

Toplumsal norm, önceden belirlenmiş, bireylerin nerede ve nasıl davranmaları gerektiğini düzenleyen, yaptırım gücü olan kurallar sistemidir. Normlar değerlere dayalı olarak geliştirilirler. Örneğin dürüstlük toplumun önemli değerlerinden biri olduğundan yalan söyleme davranışı, yaptırımı olan kurullarla engellenmeye çalışılır. Adaletli olmak bir değerdir. Yöneticilerin çalışanlarına karşı adil olması, eşit hak ve sorumlulukları yerine getirmesi normların varlığını gerektirir. Hoş görülü olmak bir değerdir. İnsanların düşünce ve kanaatlerini özgürce dile getirmelerine engel olmamak da bir normdur.

Görsel 2.9. En iyi trafik kuralı, başkalarının haklarına saygı göstermektir.

Toplumsal Normların Özellikleri

- Bir davranışın norm hâline gelebilmesi için bireyler arasında ortaklaşa uyulan bir davranış olması, davranışa bir değer atfedilmesi, davranışa uyulmadığı takdirde o davranışla ilgili bir yaptırım gücünün ortaklaşa kabul edilmesi gerekir.
- Normlar kişiler için denetleyici, düzenleyici ve yol göstericidir.
- Normlar sayesinde birey toplumda nasıl davranacağını bilir veya başkalarının nasıl davranacağını tahmin eder. Diğer bir deyişle normlar sosyalleşme sürecinde öğrenilirler ve normların büyük kısmına otomatik olarak uyduğumuz için çoğu zaman normlara uymakta olduğumuzu fark etmeyiz.
- Toplumdan topluma veya aynı toplumda zamanla değişir.
- Toplumsal kontrolü sağlar. Böylece toplumun düzeni ve devamlılığı sağlanır.
- Çoğunluğun sosyal normlara uyması sosyal bütünleşmeye, uymaması ise sosyal çözülmeye neden olur.
- Bireylerin davranışlarını sınırlayan emir ve yasaklardır. Uymayanlar cezalandırılır, zorlayıcıdır.

Normlar belirli durumlarda insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda yaptırımı olan kurallardır. Toplum üyelerinin normlara uymasını sağlamak için kullanılan araçlara yaptırım denir. Yaptırımlar, beklentilere uyan davranışların ödüllendirilmesi gibi olumlu ya da beklentilere uymayan davranışların cezalandırılması gibi olumsuz olabilir.

Düzenin olduğu yerde karmaşadan, korkudan ve belirsizlikten söz edilemez. Normlara uygun davranışlar ödüllendirilir; uygun olmayanlar cezalandırılır. Örneğin, eşine şiddet uygulayan birey toplum tarafından ayıplanır, dışlanır. Çıkarıldığı mahkeme tarafından da hukuk kurallarına aykırı davrandığı için cezaya çarptırılır. Normlar ikiye ayrılır:

Yazısız (resmi olmayan) normlar: Toplumun içinde zamanla oluşan, insanların birbirlerini rahatsız etmemelerini, birbirlerine saygılı davranmalarını sağlayan toplumsal kurallardır. Örf, adet, gelenek, görenek ile ahlak ve görgü kuralları yazılı olmayan kurallardır. Bu kurallara uyulmadığında ayıplama, kınama, dışlama şeklinde toplumun yaptırımı ile karşılaşılır. Büyüklerine karşı saygısızca davranan bir birey, yolda çocuğunu döven bir ebeveyn toplum tarafından ayıplanır.

Yazılı (resmî) normlar: Gücünü devletten alan, uyulması zorunlu, yaptırım gücü yüksek yazılı kurallardır. Yasa, tüzük, yönetmelik vb. uygun davranmayanlar cezalandırılır. Yazılı normlar anayasaya aykırı olamaz. Kırmızı ışıkta arabanın geçmesi, bir öğrencinin yazılıda kopya çekmesi, bir futbolcunun oyunu kurallara göre oynamaması yazılı normlara aykırıdır. Bu kurallara uymayan bireyler gereken şekilde cezalandırılır. Normlar toplumsal kontrol aracılığı ile gerçekleştirler

2.6. TOPLUMSAL KONTROL

Okullarda öğrencilere veya iş yerlerinde çalışanlara ödül veya ceza verilmesinde, trafik kurallarına uymayan sürücülere ceza kesilmesinde, toplu taşıma araçlarında yüksek sesle müzik dinleyen bir gencin çevresi tarafından uyarılmasında temel amaç sizce nedir?

Toplumsal barışın ve huzurun korunması sosyal düzenin sağlanmasına bağlıdır. Toplumlara kendi varlıklarını ve düzenlerini devam ettirmek için değer ve normlara uygun olmayan davranışları engellemeye yönelik olarak almış olduğu önlemler vardır. Bu önlemlere **toplumsal kontrol** denir. Toplumsal kontrol, yaptırım gücünü hukuktan ya da toplumdan topluma değişen kurallardan (ahlak, din, gelenek gibi) alır.

Sağlıklı bir sosyalleşme süreci geçirmeyen bireylerin toplumdaki değer ve normları tam anlamıyla öğrenip, davranışa dönüştüremediği durumlarda baskı mekanizmaları bireyi topluma uymaya zorlar. Örneğin, bir kadının bebeğini ölüme terk etmesi sadece kınanması gereken kötü bir davranış değil, bebeğin yaşama hakkını elinden aldığı için hukuki cezayı da gerektiren bir davranıştır.

Toplumsal kontrol mekanizmaları ikiye ayrılır:

Resmî Toplumsal Kontrol: Bireylerin gösterecekleri davranışların hangilerinin cezalandırılacağı, bu cezaların kimlerce verileceğini belirten toplumsal kontrol düzenlemeleridir. Resmî toplumsal kontrolü sağlayan en büyük kurum devlettir. Yazılı normlara göre davranılmadığında devletin resmî organları tarafından para veya hapis cezası, hak mahrumiyetleri ya da toplumsal hizmetlerde çalıştırılma şeklinde kontrol sağlanır. Toplumsal kontrolü sağlamakla yükümlü olan kuruluşlar görevlerini yerine getirirken yasaların belirlediği çerçevede hareket ederler. Gelişmiş toplumlarda hukuk kuralları toplumsal kontrolü sağlamada daha etkilidir. İkincil gruplarda daha etkili bir kontrol mekanizmasıdır.

Görsel 2.10. Mahkemeler toplumsal kontrolü sağlar.

Resmî Olmayan Toplumsal Kontrol: Gücünü yazısız normlardan alan, birey davranışına yön veren kontrol biçimidir. Dine, ahlaka, geleneklere dayalı yaptırımlardır. Bu yaptırımları toplum uygular. Yaptırımlar belirsizdir ve yazılı değildir. Yazısız normlara göre davranılmadığında toplum ayıplama, kınama ve dışlama şeklinde bireyde baskı oluşturur. İtibar kazanma isteği ya da kaybetme korkusu, dedikodu, ekonomik baskılar insanların hareketlerini yönetmekte ve kontrol etmektedir. Birincil gruplarda daha etkili bir kontrol mekanizmasıdır.

Toplumsal Kontrolün İşlevleri

- Toplumsal kontrol toplumsal yapının maddi ve manevi unsurları arasında uyumlu bir bütünlük oluşturur.
- Norm ve değerlerin yerleşik hâle gelmesini, böylece toplumun bütünlüğünü, sürekliliğini ve düzenini sağlar.
- Bireyin davranışlarını sınırlandırarak ve toplumsal değerleri benimseterek toplum çıkarlarını korur.
- Benimsenen toplumsal değer ve kurallar birey tarafından içselleştirilerek kişiliğin bir parçası hâline getirilir.
- Getirdiği sınırlamalarla, verdiği ödül ve cezalarla herkesin görevini yerine getirmesini sağlar. Böylece insanların başkalarına zararı olabilecek davranışlarına engel olur. Bireylerin topluma uyumunu kolaylaştırır.

Görsel 2.11. Toplum hayatında önemli bir yer tutan insan ilişkileri belli kurallara dayanır.

KIRIK CAM TEORİSİ

Suçlarla mücadeleyi nasıl başardın" sorusuna New York'un efsane Belediye Başkanı Giuliani' nin cevabı şöyle olmuştur.

"Metruk bir bina düşünün. Binanın camlarından biri bile kırılrsa, o camı hemen tamir ettirmezseniz, çok kısa sürede, oradan geçen herkes bir taş atıp, binanın tüm camlarını kırar. Ben ilk cam kırıldığında hemen tamir ettirdim. Bir elektrik direğinin dibine ya da bir binanın köşesine, biri, bir torba çöp bıraksın. O çöpü hemen oradan kaldırmazsanız, her geçen, çöpünü oraya bırakır ve çok kısa bir sürede dağlar gibi çöp birikir. Ben ilk konan çöp torbasını kaldırttım."

Bir sokağın suç bölgesine dönüşme süreci önce tek bir pencere camının kırılmasıyla başlıyor. Çevreden tepki gelmez ve cam hemen tamir edilmezse oradan geçenler o bölgede düzeni sağlayan bir otorite olmadığını düşünüyor, diğer camları da kırıyorlar. Ardından daha büyük suçlar geliyor; bir süre sonra o sokak, polisin giremediği bir mahalleye dönüşüyor.

Bunu anlayan New York polisi, önce küçük suçların peşine düşmüş. Metroya bilet almadan binenleri, apartman girişlerini tuvalet olarak kullananları, kamu malına zarar verenleri, hatta içki şişelerini yola atanları bile yakalayıp haklarında işlem yapmış.

Görsel 2.12.

Polis bu kararlılığıyla "Küçük büyük, bizim için hiç fark etmez; bu sokağın, metro istasyonunun veya mahallenin suç üreten bir bölge olmasına izin vermeyeceğiz" demiş.

"Kırık Cam Teorisi" ABD'li suç psikologu Philip Zimbardo'nun 1969'da yaptığı bir deneyden ilham alınarak geliştirilmiştir.

Zimbardo, suç oranının yüksek olduğu, yoksul Bronx ve daha yüksek yaşam standardına sahip Palo Alto bölgelerine birer 1959 model otomobil bıraktı.

Araçların plakası yoktu, kaputları aralıktı. Olup bitenleri gizli kamerayla izledi.

Bronx'taki otomobil üç gün içinde baştan aşağıya yağmalandı. Diğerine ise bir hafta boyunca kimse dokunmadı.

Ardından Zimbardo ile iki öğrencisi, sağlam kalan otomobilin yanına gidip çekiçle kelebek camını kırdılar. Daha ilk darbe indirilmişti ki çevredeki insanlar (yani zengin beyazlar) da olaya dahil oldular.

Birkaç dakika sonra o otomobil de kullanılmaz hâle geldi. "Demek ki" diyordu Zimbardo, "İlk camın kırılmasına, ya da çevreyi kirleten ilk çöpe, ilk duvar yazısına izin vermemek gerek. Aksi hâlde kötü gidişatı engelleyemeyiz."

26 Nisan 2012 Genel Ağ Haberi

Okuduğunuz araştırmadan yola çıkarak toplumsal kontrol ve düzen arasında nasıl bir ilişki olduğu söylenebilir? Görüşlerinizi aşağıda ayrılan yere yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.7. TOPLUMSAL SAPMA VE ÇEŞİTLERİ

Bireylerin toplumun değer ve kurallarına tam olarak uyması mümkün müdür? Sizce bazı insanların toplumun değer ve kurallarına karşı gelmesi her zaman suç olarak kabul edilebilir mi?

Toplumsal yaşamın varlığı ve düzeni; normlar, değerler ve kontrol mekanizmalarıyla sağlanır. Sosyalleşme süreci, insanların toplum hayatında kendilerinden beklenen biçimde hareket etmelerini sağlamaktadır ancak toplumda bütün bireylerin toplumsal değer ve normlara uygun davranışları her zaman mümkün değildir. Bazı insanlar olumlu ya da olumsuz kural dışı davranışlarda bulunabilir. İşte bireylerin toplumun değer ve normları dışına çıkan davranışlarına **toplumsal sapma** denir. İsyan, cinayet, hırsızlık, rüşvet, intihar, kahramanlık, ırk ayrımcılığına karşı çıkmak sapma olgusuna örnek verilebilir. Sosyalleşme başarılı bir şekilde gerçekleşirse normlara uyum kolay olur. Bunun aksi olduğunda ise insanlar kurallara uymamaya başlar zaman zaman normlardan sapma davranışlarında bulunabilirler.

Bir davranışın normal ya da anormal olması ise tamamen o toplumda benimsenen genel kabul görmüş değer ve davranış kalıpları ile ilgilidir. Diğer bir deyişle hangi davranışların sapma olduğu toplumdan topluma değişir. Bir toplumun sapma saydığı bir davranışı başka bir toplum sapma olarak görmeyebilir. Etiyopya'nın güneyinde yaşayan Mursi kabilesinde bayanların dudaklarında halka veya tabağın olması normal bir davranıştır. Kadınlar böyle kendilerini daha güzel hissederken, taktıkları tabağın genişliğine göre de başlık parası almaktadır.

Toplumsal sapma ikiye ayrılır:

Her sapma "suç" niteliğinde değildir. Suç sapma kavramından daha dar ve teknik bir kavramdır. Suç, "kanun düzeni" dediğimiz, o toplumda yaşayan insanların tamamının ortak yaşamını korumak amacıyla hukuki yaptırıma bağlanmış davranıştır. Bir sapma davranışının "suç" olabilmesi için, ceza yasalarını ihlal eden bir insan davranışının olması gerekmektedir

Olumlu Sapma: İdeal davranış örüntüleri yönünde sapmadır. Zamanla toplumun yücelttiği ve erdemli olarak adlandırdığı davranış biçimlerine doğru yöneltilen bir uyumdur. Toplumda benimsenen normlara aykırı bir davranış, her zaman zararlı ve sonuçları olumsuz değildir. Olumlu biçimde sapma gösteren kişi veya gruplar, alışlagelen davranış ve düşünce örüntülerini istenilen yönde yükselttiğinden toplumda ilerleme ve gelişmeye neden olurlar. Yaşadığı dönemde tepkiyle karşılanan, alaya alınan hatta ölümlü cezalandırılan kişiler daha sonra kitaplarda kahraman, aziz, örnek kişi ve lider olarak anılmışlardır. Cesaret ve kararlılık isteyen bu davranışlar ilerde toplumun kabul edeceği bir düzen, anlayış veya davranış biçiminin ilk kıvılcımı olmuştur. Nitekim siyaset, sanat,

bilim ve diğer alanlarda geleneksel anlayışa ters düşen yeni düşüncelere önce kuşku ile bakılmış, daha sonra kabul görmüştür. Örneğin, ülkelerini sömürgecilikten kurtarmak için mücadele eden liderlerin (M. Gandhi, Malcom X gibi), yaşadığı dönemdeki her türlü eşitsizlik, adaletsizlik ve ahlaksızlığı gidermek için gönderilen tüm peygamberlerin, bilim adamlarının (G. Galilei, G. Bruno) gayretleri olumlu sapmaya örnektir.

Görsel 2.13. Sokrates fikirleri ile yaşadığı dönemdeki birçok kişiyi rahatsız ettiği için ölümlü cezalandırılmıştır.

Olumsuz Sapma: Toplumun onaylamadığı, hoş karşılanmayan davranışlar yönündeki sapmadır. Örneğin, uyuşturucu madde kullanımı, şiddete başvurma, kumar oynama, evden kaçma gibi davranışlar toplum içinde “doğru olmayan” davranışlar olarak kabul edilir. Bazı insanların kendi aralarında “çete” kurmaları ve düşüncelerini diğer insanlara zorla kabul ettirmeye çalışmaları da bu sapma türüne bir örnektir. Adi suçlar, şiddet, uyuşturucu bağımlılığı, rüşvet, cinsel suçlar, terörizm vb. olumsuz sapma türleridir.

Toplumsal Sapmanın Nedenleri

- Savaş, göç, ihtilâl gibi hızlı değişme dönemleri (daha fazla sorunla yüz yüze kalmasından dolayı) sapma davranışlarına neden olabilir.
- Bireyin sosyalleşme sürecinde toplumun kültürünü, değer yargılarını öğrenememesi, onun topluma yabancılaşmasına yani sapmasına yol açar.
- Toplumdaki yaptırımların ve cezaların caydırıcılık özelliğinin olmaması; işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı gibi ekonomik nedenler ile; kişilik bozukluğu, zekâ geriliği gibi psikolojik nedenler de sapma davranışına neden olur.
- Kültürel çatışmalar da toplumsal sapmaya yol açan nedenlerden biridir. Örneğin köyden kente ya da bir ülkeden başka bir ülkeye göç eden insanlar, tamamıyla farklı bir kültürel ortama girdikleri için zaman zaman toplumla bütünleşmede zorlanırlar, çatışmalar yaşarlar.

2. UYGULAMA

I. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere verilen kavramları doğru olarak yerleştiriniz.

Toplumsal norm

Toplumsal kontrol

Toplumsal sapma

Olumlu sapma

Değer yargıları

Olumsuz sapma

Yazılı olmayan toplumsal norm

1. Toplumsal olarak kabul görmeyen davranış ya da toplum tarafından üzerinde uzlaşa sağlanmış normların ihlaline.....denir.
2. Hezarfen Ahmet Çelebi, devrin padişahı IV. Murat tarafından ödüllendirilmesine rağmen tehlikeli bir kişi olarak Cezayir'e sürgün edilmekten kurtulamaması.....örneğidir.
3. mekanizması sayesinde toplum, kişilerin toplumsal normlardan sapmalarını sınırlar.
4. Genellikle gelenek, görenek, örf ve âdet şeklinde ortaya çıkan, bireyin yaşamında kendini uymaya zorunlu hissettiği bazen yasalardan da etkili olan kurallar.....dır.
5. Normların temelindebulunur.
6. Toplum üyelerini belirli olaylar karşısında belirli tarzda davranmaya zorlayan kurallara.....denir.
7. Kadına yönelik şiddet, kapkaç olayları toplum tarafından onaylanmadığı içindır.

II. Sonsuz evren görüşünü savunduğu için ölüme mahkûm edilerek diri diri yakılan Bruno: "Ne gördüğüm hakikati gizlemekten hoşlanırım ne de bunu açıkça ifade etmekten korkarım. Aydınlık ve karanlık arasındaki, bilim ve cehalet arasındaki savaşa her yerde katıldım. Bundan dolayı her yerde zorlukla karşılaştım. Cehaletin babaları olan resmî akademisyenlerin yanı sıra, kalın kafalı çoğunluğun öfkelerini de hedef olarak yaşadım" der.

Toplumun sıkı sıkıya bağlı olduğu normlardan ve değerlerden farklı olan, cesaret ve kararlılık isteyen Bruno'nun bu davranışı hangi sapmaya örnek olabilir?

ÖZET

Sosyalleşme ve sosyalleşmede etkili olan unsurlar

Sosyalleşme, bireyin yaşadığı toplumun değer ve normlarını, yaşam biçimini öğrenmesi ve benimsemesi sürecidir. Bu süreç sayesinde bireyler topluma benzer davranışlar geliştirerek tek tek kişiler yerine toplumun üyeleri olan, birbirlerinden farklılıkları olduğu gibi birbirlerine büyük benzerlikler de gösteren toplumsal bireyler hâline gelirler. Sosyalleşmeyi sağlayan unsurlar: aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarıdır. Sosyalleşme çocukluktan başlayarak gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerini de içine alan uzun bir süreçtir.

Sosyalleşmenin toplumsal ilişkiler açısından önemi

İnsan yaratılışı (fıtratı) gereği sosyal bir varlık olması nedeniyle; yaşadığı toplumun değerlerini benimsemesi hayatını kolaylaştırması açısından zorunludur. Toplumsal hayatın sürdürülmesi buna bağlıdır. Her gelişim döneminde sağlıklı bir sosyalleşme geçiren insanın toplumsal ilişkileri de sağlıklı olur.

Toplumsal statü, toplumsal rol, rol çatışması, rol pekiştirilmesi, anahtar rol, sosyal saygınlık (prestij)

Kişinin toplum içindeki konumuna (yerine) toplumsal **statü** denir. Bireyin statüsünü soy cinsiyet, yaş, gelir seviyesi, dinsel inancı, eğitim düzeyi, bireysel yetenek, sahip olunan iş ve önemi, medeni durum vs. belirler. Bazı statüler doğuştan vardır, bazıları sonradan kazanılır. Statüye uygun olarak yapılması gereken davranışlara toplumsal rol denir. Rol, statünün davranışsal yönüdür. İnsanlar günlük hayatlarını sürdürürken birçok rolü aynı anda yerine getirmek zorunda kalabilmektedirler. Rollerin yerine getirilmesinde; bir rolün başka bir rolü yapmayı kolaylaştırmasını **rol pekiştirmesi**, zorlaştırmasını **rol çatışması** olarak ifade edilir.

Kişinin sahip olduğu statüler içerisinde toplumsal hayatta öne çıkan, baskın olan statüsüne **anahtar statü**, kişinin statülerine toplumun verdiği değere de **prestij (saygınlık)** denir. Birey bu saygınlığı ya statüsü nedeniyle elde eder ya da kişisel özellikleriyle elde eder. Birincisine **statüsel saygınlık**, ikincisine ise **kişisel saygınlık** adı verilir.

Bireylerin statülerinden doğan haklarının bilincinde olması, haklarına sahip çıkması, herkesin üstüne düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi sağlıklı bir toplumsal yaşam için kaçınılmazdır.

Toplumsal değer ve toplumsal norm

Toplumdaki kişilerin içten bağlı oldukları ve kendilerini uymak zorunda hissettikleri ortak duygular, düşünceler, kurallar ve uygulamalara **toplumsal değer** denir. Toplumun varlığını sürdürmesi bireylerinin değerleri benimsemesi ve yaşamına aktarmasına bağlıdır. Değerler insanlık tarihi boyunca değişmez özelliğe sahiptirler. İnsanların

değerlerle kurdukları ilişkiler yani davranışları değişiklik gösterse de toplumlar varlıklarını ancak değerler sayesinde sürdürebilirler. Örneğin yaşama hakkı bütün insanlık tarihi boyunca bir değer olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bir yerlerde bu hakkı ihlal edenlerin olması onu değer olmaktan çıkarmaz. Değerler normlar ile somutlaşır; etkinlik kazanır. **Toplumsal norm** önceden belirlenmiş, bireylerin nerede ve nasıl davranmaları gerektiğini düzenleyen, yaptırım gücü olan kurallar sistemidir. Değerler yazılı ve yazısız normlar aracılığı ile varlıklarını sürdürürler.

Toplumsal kontrol ve toplumsal sapma

Toplumsal barışın ve huzurun korunması, sosyal düzenin sağlanması için değer ve normlara uygun olmayan davranışları engellemeye yönelik alınan önlemlere **toplumsal kontrol** denir. Toplumsal kontrol, yaptırım gücünü hukuktan ya da toplumdan topluma değişen kurallardan (ahlak, din, gelenek gibi) alır. Kontrolün olmadığı toplumlarda karmaşa ve düzensizlik olacağından her toplum kendini koruma kuralları geliştirmiştir. Toplumun bütünlüğü açısından bu zorunludur. Bireylerin toplumun değer ve normları dışına çıkan davranışlarına **toplumsal sapma** denir. İdeal davranışlar biçimindeki sapma olumlu, toplum tarafından onaylanmayan sapma davranışları ise olumsuz sapma olarak nitelendirilir.

NOTLARIM

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

UYGULAMALARIN CEVAPLARI

1. UYGULAMA

I. Deney, insanların farkında olmadan ne rol verilirse o rolü mantık ve düşünce süzgecinden geçirmeden sahiplendiklerini ve o rolleriyle özdeşleştiklerini, sosyal kimlik ve rollerin bir süre sonra insanı değiştirdiğini, uyma davranışı göstermelerinde çevrenin ve otoritenin etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

II.

- 1-Y(değişir)
- 2-D
- 3-Y (statü)
- 4-D
- 5.Y (kazanılmış statüde)
- 6-D
- 7-D
- 8-D

2. UYGULAMA

I.

- 1.Toplumsal sapma
- 2.Olumlu sapma
- 3.Toplumsal kontrol
4. Yazılı olmayan kurallardır
5. Değer yargıları
6. Toplumsal norm
7. Olumsuz sapma

II. Toplumun sıkı sıkıya bağlı olduğu normlardan ve değerlerden farklı olan, cesaret ve kararlılık isteyen Bruno'nun bu davranışı olumlu sapmaya örnektir.

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bireyin yaşadığı toplumun değer ve normlarını, yaşam biçimini öğrenmesi ve benimsemesi süreci olarak tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Toplumsal sapma
- B) Toplumsal kontrol
- C) Sosyalleşme
- D) Anahtar statü

2. Hangisi sosyalleşmenin unsurlarından biri değildir?

- A) Okul
- B) Kitle iletişim araçları.
- C) Aile
- D) Ulaşım araçları

3. Bazı statüler doğuştan bazıları ise kazanılmış statülerdir. Aşağıdakilerden hangisi kazanılmış statüden birisidir?

- A) Elif'in öğretmen olması.
- B) Ahmet'in erkek olması
- C) Merve'nin uzun boylu olması.
- D) Mehmet'in Türk olması.

4. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değerlerin özelliklerinden biridir?

- A) Somuttur.
- B) Değişmezdir
- C) Değişkendir.
- D) Zorlayıcı değildir.

5. I. Avukatlık mesleği
II. Avukatlık görevi
III. Başarılı avukatlar

Bu belirlemeler aşağıdakilerden hangisi ile eşleştirilebilir?

- A) Sosyal rol - Sosyal statü-Sosyal olgu
- B) Sosyal prestij - Sosyal olgu- Sosyal rol
- C) Sosyal rol- Sosyal prestij- Sosyal olay
- D) Sosyal statü- Sosyal rol- Sosyal prestij

6. Toplumsal kontrol; toplumların kendi varlıklarını ve düzenlerini devam ettirmek için değer ve normlara uygun olmayan davranışları engellemeye yönelik olarak almış olduğu önlemlerdir.

Aşağıdakilerden hangisi toplumsal kontrol aracı değildir?

- A) Din B) Hukuk C) Anomi D) Gelenek

7. **Toplumsal değer ve normlardan çeşitli nedenlerle uzaklaşmaya ne ad verilir?**

- A) Toplumsal kontrol
B) Toplumsal sapma
C) Toplumsal statü
D) Toplumsal rol

8. **Aşağıdakilerden hangisi toplumsal sapmanın nedenlerinden biri değildir?**

- A) Hızlı toplumsal değişimin yaşanması.
B) Geleneksel değerlere bağlılığın artması
C) Kentleşmenin artması
D) Toplumsal çatışmaların yaşanması

9. **Çocuğunun öğretmeni olan bir kişinin sınıfta çocuğunun davranışları karşısında yaşadığı duygu aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?**

- A) Rol çatışması
B) Rol pekiştirmesi
C) Anahtar statü
D) Prestij

10. **Hangisi olumsuz sapmaya örnektir?**

- A) Ağır doğum sancıları içindeki karısını en yakın hastaneye arabasıyla götürmekte olan bir adamın trafik kurallarını ihlal ederek birkaç dakika kazanması
B) Vatan hainlerine karşı ölümü göze alan bir askerın şehit olması
C) Victor Hugo'nun Sefiller adlı eserindeki kahramanın, açlıktan ölmek üzere olan ailesini doyurmak için ekmek çalması
D) Evden kaçan bir gencin sokaklarda yaşamaya başlaması

D	A	B	B	C	D	B	A	D	C
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

2. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

3. ÜNİTE

TOPLUMSAL YAPI

Toplum, insanları etkileyen gerçek ilişkiler bütünüdür.

NEMLER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Toplumsal yapıyı oluşturan öğeleri ve özelliklerini,
2. Toplumsal etkileşim tiplerini tanıyacaksınız.
3. Toplumsal tabaka ve tabakalaşmanın yapısını,
4. Türk toplumundaki tabakalaşmanın diğer toplumlardan farkını,
5. Toplumsal hareketliliğin çeşitlerini ve nedenlerini kavrayacaksınız.

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Toplumsal Yapı
- Fiziki Yapı
- Kültürel Yapı
- Köy
- Kent
- Metropol
- Millet

GİRİŞ

İnsan, dünya üzerinde var olduğu ilk dönemlerden bu yana hep bir topluluğun üyesi olarak yaşamını sürdürmüştür. Büyüklüğü, uygarlık düzeyi, ekonomik uğraşısı, dili, dini, inandığı değerler ve uyduğu kurallar ne olursa olsun, ortak bir yaşayışa sahip her insan topluluğu bir toplum meydana getirir. Her toplum bir iç düzene yani belli bir yapıya sahiptir. Bu üniteye ele alacağımız sosyolojinin en temel kavramlarından biri olan toplumsal yapı kavramı, toplum içinde olup biteni gözlemlemeye, açıklamaya ve analiz etmeye yardımcı olan bir araç olması açısından önem taşımaktadır.

3.1. TOPLUMSAL YAPI

“Türkiye'nin 2016 nüfusu açıklandı. Yıllık nüfus artış hızı 2015 yılında %13,4 iken, 2016 yılında %13,5 olmuştur. Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu iller; İstanbul, Kocaeli, İzmir, Gaziantep, Yalova'dır. Kilometrekareye düşen kişi sayısı 2015 yılına göre 2 kişi artarak 104 kişi olmuştur.”

“Eskiden kadınların görevi sadece ev ve çocuklarla ilgilenmekti oysa şimdi evden işe, çocuktan hobilerine kadar birçok şeye koşturuyorlar.”

Bir toplumda nüfusun oransal dağılımını ya da kadının toplumsal rolleri ile ilgili değişmeyi bilmenin sizce ne gibi faydaları olabilir?

Yapı sözcüğü, günlük hayatta birçok farklı alanlarda kullanılan işlevsel bir sözcüktür. Okulun yapısı, insanın yapısı, iskeletin yapısı gibi. **Yapı, ayrı ayrı parçaların sistemli ve düzenli ilişkilerinden doğan bütündür.** Dolayısıyla yapının oluşumu için parçaların sadece bir araya gelmesi değil parçalar arasında sistemli bir ilişkinin var olması da gereklidir. Örneğin, insanın yapısı sadece organlarının toplamından ibaret olmayıp bu organların uyumlu bir şekilde çalışmasından oluşuyorsa toplumsal yapı da, toplumu oluşturan insanların basit bir toplamı olarak değerlendirilemez. Toplumsal yapı, her bir parçanın diğerinden bağımsız olarak yer aldığı tesadüfen bir araya gelmiş insanlardan oluşmuş bir sistem değildir. **Aksine toplumsal yapı, toplumdaki organize olmuş ilişkilerin bir bütünüdür ve toplumun bir çerçevesidir. Toplumu oluşturan öğeleri, bu öğelerin toplum içerisindeki yerleri ve aralarındaki ilişkiler ile bu ilişkilerin işleyişindeki düzenlilikleri ifade eder.** Toplumsal yapı

Toplumsal yapı kavramı, toplum içinde olup biteni gözlemlemeye, açıklamaya ve analiz etmeye yardımcı olan bir araç olması açısından önem taşımaktadır.

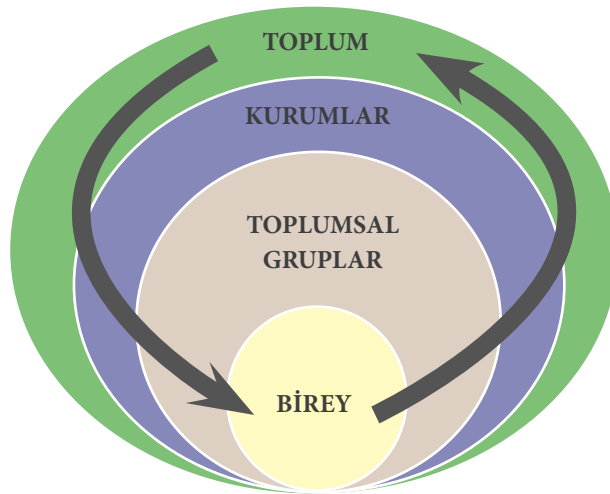
bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı gruplar ve kurumların toplamından oluşan bir bütün olduğundan, toplumsal yapıdaki öğelerden birindeki değişme ve gelişme diğerlerini de etkiler. Örneğin siyaset veya ekonomik yapıdaki değişmeler, değer yargılarını, sosyal ilişkileri, hukuk, aile, eğitim kurumlarını etkilemekte ve değişikliğe yol açmaktadır. Sadakat, itaat, dayanışma, fedakârlık, paylaşma, yardımlaşma, otoriteye saygı vb. değerlerin hâkim olduğu toplum yapısı, bütün kurum ve kuruluşlarıyla bu değerlerin etkisi altında gelişir. Toplumlar dinamik bir yapıya sahip olduklarından değişen dengelerin yerini yenisi alır. Dolayısıyla farklılaşarak bütünleşme sonucu sosyal yapı meydana gelir.

3.1.1. Toplumsal Yapının Unsurları

Toplumunu oluşturan öğeler insan yaşamının ürünü oldukları için çok çeşitlidir. Dolayısıyla toplumsal yapı, toplumun hem maddi hem de manevi yönünü içine alan bir kavramdır. Maddi yön fiziki yapıyı, manevi yön kültürel yapıyı oluşturur.

1. Kültürel Yapı (manevi yön): Sosyal örgütler (dernekler, mesleki ve ticari kuruluşlar...) sosyal zümreler (cemaat, cemiyet, tabaka, sınıf...), sosyal kurumlar (hukuk, eğitim, ekonomi, siyaset, ahlak...) bireyler arası ilişkiler sonucu ortaya çıkan toplumsal normlar, değerler, inançlar, yaptırımlar, statüler, roller vb. bu yapıyla ilgilidir.

Her toplum, kurum diye adlandırabileceğimiz görece standartlaşmış davranış biçimlerinden oluşmuş bir yapıya sahiptir. Toplumsal yaşamda bireylerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kurumlar toplumsal yapının ana gövdesini oluştururlar. Toplumda hâkim olan değer ve normlara göre şekillenen kurumlar üslendikleri işlevlerle toplumsal yapının ayakta kalmasını sağlarlar.

Çeşitli sebeplerden dolayı bir araya gelmiş insanlardan oluşan sosyal gruplar ile belirli ihtiyaçlar etrafında birleşmiş davranışlar bütünü olan kurumlar arasındaki hiyerarşik düzen ve fonksiyonel ilişkilerinden toplum denilen ana bütünün yapısı oluşur.

Toplumsal kurumların toplumsal yapı ile ilgili temel işlevlerini şöyle sıralayabiliriz:

Aile, neslin devamını, gençlerin sosyalleştirilmesini sağlar. **Eğitim**, bireylerin toplumsal hayata uyumlu bir şekilde katılmalarını ve çeşitli mesleki beceriler edinmelerini sağlayan kurumdur. **Din**, bireylerin inançları ile ilgili davranışlarını konu edinir. **Ekonomi**, bir toplumdaki üretim tüketim ve paylaşım ilişkilerini konu edinir. **Siyaset**, toplumun nasıl yönetileceği ile ilgili ilişkileri düzenler. **Hukuk**, insanlar arası ilişkileri haklar temelinde düzenleyen kurumdur. **Ahlak**, İyi-kötü gibi değer yargıları içeren ve bireyler arası ilişkileri yönlendiren davranış biçimleridir .

2. Fiziki Yapı (maddi yön): İki açıdan ele alınabilir.

Harita 3.1. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu haritası

a) Demografik Yapı: Nüfusu, sayı yönünden inceleyen bilime **demografi** denir. Nüfus, toplumsal yapının en canlı ve dinamik unsurudur. Nüfusun azlığı ya da çokluğu, nüfusun okuma yazma oranı, eğitim düzeyi, kişi başına düşen millî gelir, doğumların, ölümlerin, ve göçlerin nasıl bir dağılım gösterdiği, zaman içinde nasıl değişeceğinin bilinmesi, toplumsal yapıyı ve onda meydana gelecek değişimleri tanıyıp, tahmin etmeyi sağlar. Bu da planlamayı kolaylaştırdığı gibi toplum düzeni ve kalkınma açısından çok önemlidir.

b) Yerleşim Biçimleri ve Coğrafi Konum: Toplumsal yapı hakkında önemli bilgiler veren bir unsur da yerleşim biçimleri, coğrafi konum ve iklimdir. İklim şartları, insanların yaptığı ekonomik uğraşlarını, giyim ve beslenme tarzlarını şekillendirir. (Eskimolarda olduğu gibi). Ayrıca yer altı ve yer üstü zenginlikleri, bu zenginliklerin aktif bir şekilde kullanılabilmesi, ulaşım şartları, şehir, kasaba, köy şeklindeki yerleşim şekilleri de toplumsal yapının fiziki yönünü oluşturur. Tarihteki toplumlara baktığımızda, toplumların coğrafi şartları dikkate alarak yerleşim yerleri oluşturduklarını görmekteyiz.

Örneğin ilk yerleşim yerlerinin nehir kenarları, korunaklı dağ etekleri olduğunu daha sonra nüfus artışı, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik dağılımlara paralel olarak yerleşim biçimlerinin de değiştiğini görüyoruz. Toplumların yerleşim düzenleri, toplumsal yapı hakkında bize fikir vermekte ve toplum yapılarının değişime açık olduğunu göstermektedir. Toplumların sosyo-ekonomik ve teknik değişimleriyle ilişkili temel üç yerleşim biçiminden söz edilebilir. Bunlar: **köy kent ve metropollerdir.**

Bu yerleşim biçimlerinin özelliklerini şöyle ifade edebiliriz:

1. Köy toplumsal yapısının özellikleri

- Ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayalıdır.
- Kültürel yapı homojendir. (aynı özellikleri gösteren-tek tip)
- Nüfus yoğunluğu azdır.
- Birincil (samimi) ilişkiler hâkimdir.
- Statü değiştirme oldukça sınırlıdır.
- İşbölümü cinsiyete dayalıdır.
- Toplumsal kontrol, gelenek ve göreneklerle sağlanır.
- Mekanik dayanışma vardır.
- Toplumsal hareketlilik pek görülmez, değişim az ve yavaştır.

Görsel 3.2. Bir köy görünümünden örnek

2. Kent toplumsal yapısının özellikleri

- Ekonomi; ticaret, sanayi ve hizmete dayalıdır.
- Kültürel yapı heterojendir. (farklı özelliklere sahip-çok çeşitli)
- Nüfus yoğunluğu fazladır.
- İkincil (resmî) ilişkiler hâkimdir.
- Statülerde değişim çok sık görülür.
- İş bölümü teknik ve uzmanlaşmaya dayalıdır.
- Toplumsal kontrol hukuk kuralları ile sağlanır.
- Organik dayanışma vardır.
- Toplumsal hareketlilik vardır, değişim çok ve hızlıdır..

Görsel 3.3. Bir kent görünümünden örnek

3. Sanayileşmenin artmasıyla birlikte kentler tek merkezli olmaktan çıkıp çok merkezli büyük kentler hâlini almıştır. **Metropol** olarak da adlandırılan bu **ana-kentler** sanayi, ticaret, finans, eğitim, alışveriş başta olmak üzere birden fazla merkezin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Nüfusu bir milyondan fazla olan “metropol kent” sadece kendilerine değil çevrelerindeki irili ufaklı kentlere üretim, ticaret, ulaşım, kültür, sanat, eğitim gibi birçok alanda hitap edebilen çok merkezli kentlerdir. İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi kentler metropol kent olarak adlandırılır. Dünyada ise Paris, New York, Pekin gibi kentler birer metropoldür. Kişilere sağlamış oldukları iş imkânlarından dolayı oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olan metropoller, sürekli göç almaktadırlar. Metropollerin merkezleri yerleşme ve oturma açısından çekici olmadığından nüfus genellikle merkez kenarındaki yerleşme yerlerinde yoğunlaşır. Bu yerleşim yerleri uydu kentlerini (banliyö) oluşturur. Mahalli idareleri olan banliyöler, ulaşım ağıyla metropole bağlıdır.

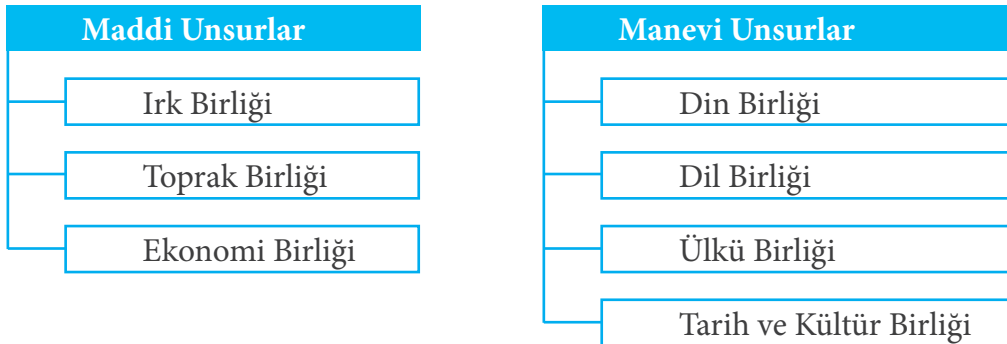

Görsel 3.4. Bir metropol görünümünden örnek

Toplumsal yapı içerisinde yer alan bir diğer kavram da millettir.

Millet (Ulus): Bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak bir dil, kültür, tarih, duygudüşünce gibi kendine has özellikleriyle diğer topluluklardan ayrılan, çeşitli tehlikelere karşı birlikte hareket edebilen topluluklara millet denir. Millet kavramı, feodal toplumun yıkılması ve kapitalist toplumun oluşumu döneminde ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra milletler kendi devletlerini kurmaya başlamışlardır.

İnsanların oluşturduğu her topluluğa millet denemeyeceği gibi milleti oluşturan unsurlar da tek başına bir milleti oluşturmaya yetmez. Bu unsurlar bir bütünlük içinde ve bazıları da tarihsel süreç içerisinde milletlerin oluşmasında etkili olmuştur. Milleti oluşturan unsurlar şunlardır:

Millet olma bilinci toplumsal yapıyı güçlendiren en önemli unsurlardandır. Ahlaki ve manevi değerlerle güçlenen millî birlik ve beraberlik sayesinde toplumsal dayanışma ve yardımlaşma gelişir, toplumsal kalkınma sağlanır, yıkıcı ve bölücü dış tehditlere karşı mücadele potansiyeli kazanılır.

1. UYGULAMA

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere parantez içinde verilen kavramları doğru olarak yerleştiriniz.

Manevi unsur

Toplumsal değer

Toplumsal yapı

Metropol

Millet

Köy

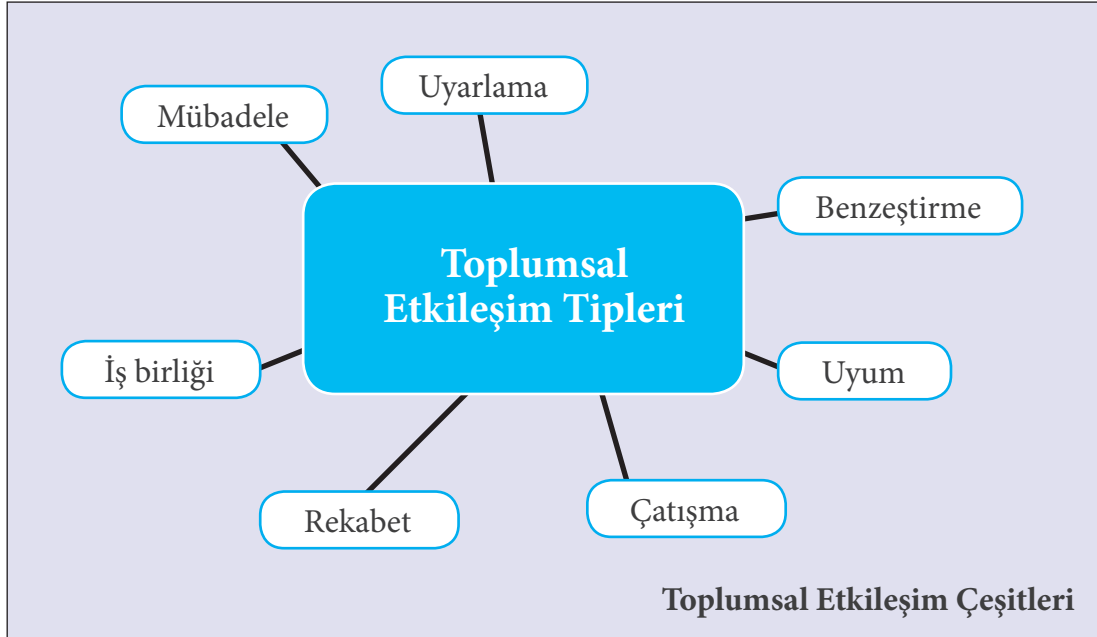
1. Duyarlılık, demokrasi, sevgi, saygı, sorumluluk gibitoplumsal yapı ve toplumsal düzenin devamlılığı için çok önemlidir.
2.oluşturan unsurlardan herhangi birindeki değişiklik dengeyi bozar ve hepsinde yeni değişiklikler meydana getirir.
3. Sosyal ilişkiler, statüler, roller, değerler, normlar ve kurumlar toplumsal yapının.....dir.
4. Feodal düzenin yıkılışı ve kapitalist düzenin oluşumu döneminde ortaya çıkan, toprak, ekonomik yaşam, duygu, dil ve kültürel özellikler yönünden ortaklaşa niteliklere sahip en geniş insan topluluğuna.....denir.
5.sadece kendilerine değil çevrelerine de üretim, ticaret, ulaşım, kültür, sanat, hizmet sektörü, eğitim gibi birçok alanda hitap edebilen çok merkezli kentlerdir.
6. Genellikle tarım ve hayvancılıkla geçimin sağlandığı, yeterince iş bölümü ve örgütlenmenin olmadığı küçük yerleşim birimleri.....olarak tanımlanır.

3.2. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM VE ÇEŞİTLERİ

“Çoğu insan asil olanı diler fakat kârlı olanı tercih eder. Bir hizmeti, karşılık beklemezsizin yerine getirmek asil, hizmetin karşılığını almak ise kârlı bir davranıştır.” Aristo'nun bu ifadeleri sosyal etkileşim türleri açısından sizce nasıl yorumlanabilir?

Toplumsal Etkileşim: Birey ya da grupların birbirlerini etkilemek suretiyle gerçekleştirdikleri toplumsal davranışlardır. Etkileşim grupların biçimlenmesinde, statü ve rollerin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Etkileşim, kişileri birbirine bağlayacak özellikte olursa onları birbirine yaklaştırır, çatışma şeklinde gerçekleşirse toplumun varlığını tehdit edecek boyutlara ulaşabilir.

1. Mübadele (değişim, sosyal alışveriş): Beklenti ve karşılık alma amacıyla davranışta bulunmadır. Bu etkileşim süreci insanların sosyal ilişkilerinde çıkar elde etme arayışında oldukları varsayımından hareket etmektedir. Bu nedenle çift yönlüdür ve gönüllülük esasına dayanır. Mübadele ilişkisinin kendisinden çok, kişiye sağladığı yarar önemlidir. Bu etkileşime işçi ve memurların haklarının korunması beklentisiyle sendikalara üye olması, bireylerin güzel vakit geçirmek için arkadaşlık kurmaları, yardıma karşılık teşekkür beklenmesi gibi örnekler verilebilir. Bir hizmeti, karşılık beklemezsizin yerine getirmek asıl, hizmetin karşılığını almak ise kârlı bir davranıştır.” diyen Aristo mübadele ilişkisini ifade etmektedir.

2. İşbirliği: Toplum, bireylerden gruplara, gruplardan kurumlara, küçüklerden büyüklere ilişkiler ağının oluşturduğu bir bütündür. Yaşamın zorluğu ve kolaylığı bu ağ içerisinde gerçekleşen iş birliğine bağlıdır. Sosyal yaşamın var olması için bireylerin ya da grupların ortak bir hedefe yönelik olarak birlikte hareket etmeleri, yeteneklerini, becerilerini bir araya getirmeleri yani iş birliği yapmaları gerekir. Maden kazasında ya da bir depremde insanların yardımlaşması bu etkileşim türüne örnek olarak verilebilir.

Görsel 3.5. İş birliği insanın var olabilmesi için temeldir.

3. Rekabet: İki veya daha fazla bireyin ya da grubun, belli bir hedefe ulaşmak için içine girdiği yarışır. En önde olmak, birinci olmak, en çok tercih edilen olmak kısacası öne geçmek için bireyler ve gruplar kabul edilmiş bir dizi kurallar çerçevesinde etkileşimde bulunurlar. Reklam kampanyaları, otobüs firmalarının taşıma ücretlerini düşürmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Görsel 3.6. Hedefe ulaşıncaya rekabet son bulur.

Görsel 3.7. Çatışma, düşmanı yenerek bir hedefe ulaşmayı içerir.

4. Çatışma: İki veya daha çok kişi ya da grubun birinin diğerini ortadan kaldırmaya veya etkisizleştirmeye çalışmasıdır. Rekabet bir yarışma olmaktan çıkıp zıtlasmaya (düşmanlığa) dönüştüğünde çatışma ortaya çıkar. Çatışma, fiziksel şiddet içerebildiği ya da bir bireye veya gruba sözlü saldırı biçiminde olabildiği için zararlı bir etkileşim biçimi olarak kabul edilir. Savaşlar, ihtilaller ve kavgalarda düşmanı yenmek amacıyla çatışmaya girilmesi, sokak eylemcilerinin haklarını aramak yerine kamu mallarına zarar verecek davranışları bulunmaları bu duruma örnektir.

5. Uyum: Grubun beklentileri ile uyuşan davranış türüdür. Toplumsal hayatın bir istikrar ve düzen içinde sürdürülebilmesi, birlik ve beraberliğin sağlanması çoğu zaman bireylerinin hiçbir zorlama olmaksızın uyum davranışı göstermeleri ile mümkündür. Aile hayatımızda, ibadetlerimizde, devlete karşı yurttaşlık görevlerimizde uyum davranışı sergileriz. Bu baskı ile değil kendi doğamızdan zorunlu hissettiğimiz davranışlardır. Cami ziyaretinde bulunan turistlerin başörtüsü takması, arkadaş ortamında kırgınlığa yol açabilecek davranışlardan kaçınma gibi davranışlar örnek olarak verilebilir.

6. Uyarılama (adaptasyon): Sosyo-kültürel değerleri birbirinden farklı birey ya da grupların çatışmayı engellemek, azaltmak ve uyumu sağlamak için karşılıklı ödünler vererek uzlaşmalarını sağlayan bir etkileşim türüdür. Birey ya da grupları içinde yaşadıkları topluma uyumlu hâle getirmeyi amaçlayan politikalarından oluşur. Farklı bölgelerden gelerek kente yerleşmiş bireylerin kent yaşamına uygun davranışlarda bulunmaları, Kızılderililerin, Amerikan yaşam tarzına alıştırmaya çalışılması gibi durumlar örnek olarak verilebilir.

7. Benzeştirme: Toplumun ana gövdesini oluşturan toplumsal grupların lehine diğer grupların değişime teşvik edildiği hatta kimi zaman zorlandığı bir etkileşim biçimidir. Toplum içindeki azınlıkların dinini, dilini hatta adını otorite aracılığıyla veya okul ve medya kanalıyla değiştirmeye zorlama bu etkileşime örnek olarak verilebilir.

3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Statü, gelir, saygınlık, güç, eğitim düzeyi vb. açıdan bütün bireylerin eşit olduğu bir toplum düşünülebilir mi?

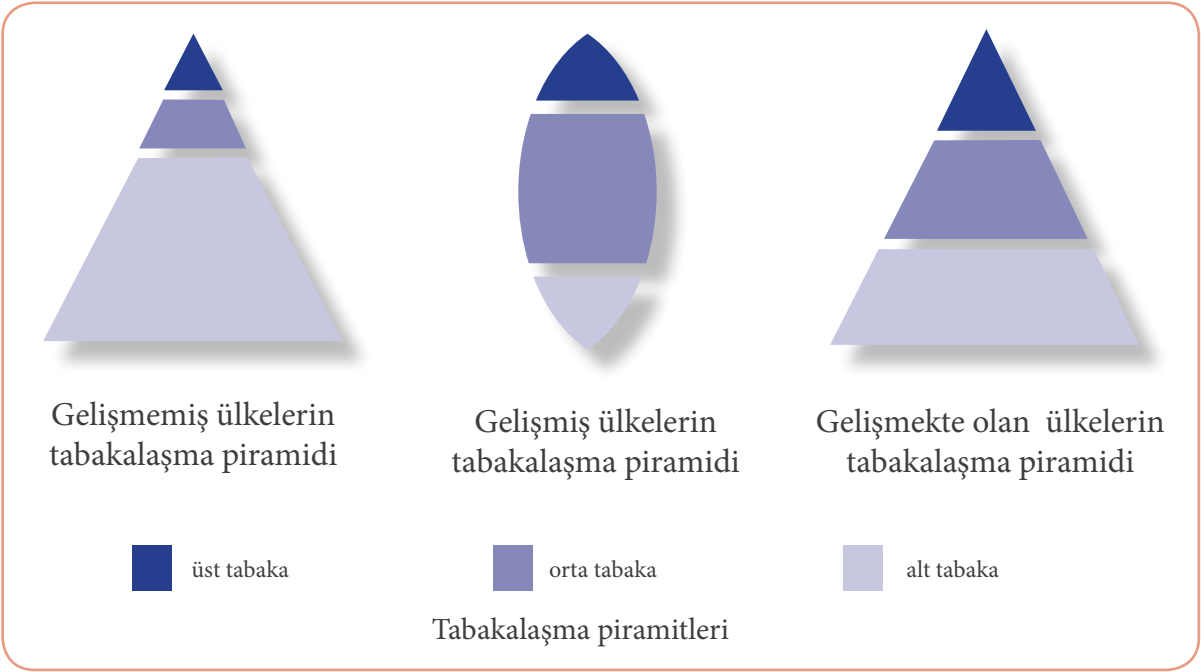
Görsel 3.8. Gelir düzeyi tabakalaşmayı belirleyen ölçütlerdendir.

Geçmişten günümüze kadar toplumsal farklılaşmanın, eşitsizliğin bulunmadığı hiçbir toplum olmamıştır. Servet ve güç arasındaki farklılıkların neredeyse hiç bulunmadığı en yalın kültürlerde bile, bireyler arasında, erkeklerle kadınlar arasında, gençlerle yaşlılar arasında eşitsizlikler olmuştur. Örneğin, İlk Çağ toplumlarında bir kişi avcılıkta özel bir yeteneği olduğu için ya da ataların ruhlarına özel bir erişimi olduğuna inanıldığı için, ötekilerden daha yüksek bir statü elde edebilmiştir.

Toplumunu oluşturan bireyler ve gruplar arasındaki (görece) eşitsizliklerin yol açtığı farklılaşmalar, hiyerarşik bir sıralanışın ortaya çıkmasına yol açmakta, bu durum ise toplumsal tabaka olgusunu meydana getirmektedir. **Toplumsal tabaka**, toplumsal özellikleri (makam, servet, güç, yaşam biçimi) bakımından birbirlerine yakın olan (birbirine benzeyen) insanların oluşturduğu bütünlüğe denir.

Toplumunu oluşturan bireylerin yaşama biçimleri, servet, eğitim düzeyi, siyasal güç, prestij, mesleki statü ve gelirlerine göre hiyerarşik (aşamalı) olarak birbirinden farklılık gösteren sınıflar hâlinde sıralanmasına **toplumsal tabakalaşma** denir.

Sosyolojide, nüfusun toplumsal anlamda birbirini izleyen tabakalar hâlinde farklılaşması bir piramide benzetilerek açıklanmaya çalışılır. Buna **toplumsal tabakalaşma piramidi** denir. Toplumsal tabakalaşma piramidi alt, orta ve üst tabakadan oluşur. Toplumların gelişmişlik düzeyine göre tabakalaşma piramitleri değişir. Aşağıdaki piramitlerde görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde orta tabaka daha geniş ve sayıca daha fazladır. Gelişmemiş ülkelerde ise üst tabaka daha dar ve sayıca daha azken, alt tabaka daha geniş ve sayıca daha fazladır.

3.3.1. Toplumsal Tabakalaşma Türleri

İnsanlığın tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan üç tür tabakalaşma biçimi vardır.

a) Kapalı Sınıf Tabakalaşması: Tabakalar arası geçişe hiçbir şekilde izin verilmeyen tabakalaşma türüdür. Bireyler başarı ve yeteneklerine göre değil de, ırk, renk, aile, gelenek gibi ölçütlere göre belirli tabakalar içinde yer alır yani verilmiş statüler geçerlidir ve bunlar süreklidir.

Kapalı toplumsal tabakalaşma sisteminin en katı örneğinin görüldüğü Hindistan'da insanların toplumdaki yerinin doğumla belirlendiği ve değiştirilemediği kalıtıma dayanan bir sistem vardır yani yeni doğan kişi; hangi kasta ait ise yaşam boyu o kastın üyesi olmak zorundadır. Bu sistemde dört büyük kast vardır: din adamları (rahipler); askerler; toprak sahibi ve tüccarlar, zanaatçılar ve işçiler, hizmetçiler. Bu dört kastın dışında, hiçbir toplumsal ve hukuki hakları olmayan insanlar bulunmaktadır. Bunlara parya (ayak takımı, dokunulmazlar) denilmektedir.

Görsel 3.9. Paryalar, geleneksel Hindu toplumunun alt kısmında bulunan özel kast üyeleridir.

Antik Yunan'da görülen kölelik düzeni de kapalı toplumsal tabakalaşmaya örnek gösterilebilir. Kölelik de kast sistemi gibi tabakadan tabakaya geçişin olmadığı bir tabakalaşmayı ifade eder. Bu sistemde büyük toprak sahipleri, atölyesi olanlar, tüccarlar üst tabakayı; köleler alt tabakayı oluşturmaktaydı. Orta tabakada ise kendi emekleri ile geçinen zanaatçı ve köylüler bulunmaktaydı.

b) Yarı Açık Sınıf Tabakalaşması: En iyi örneği Orta Çağ Avrupasında görülen zümre sistemidir (Feodalizm). Bu tabakalaşmada, tabakalar arasında geçiş belirli katı kurallara bağlı olarak gerçekleşir. Hiçbir birey kendi kişisel başarısı ve yeteneğiyle yükselemez, statüler doğuştandır fakat sürekli değildir. Statü yükselmesi ancak bunu hukuken yapmaya yetkili olan otorite tarafından sağlanabilir. Örneğin kral, halktan bir kişiyi savaşıma yeteneği ve cesareti sayesinde şövalye yapabilir ya da zengin olan tüccarlar, krala sağladıkları maddi yardımlar karşılığında soyluluk ünvanları satın alabilirler.

Yukardaki sistemler tarım ekonomisinin hâkim olduğu toplumlarda görülmektedir. Bu toplumlardaki tabakalaşma sistemleri dinî değerlerin ve geleneklerin etkisi altındadır.

c) Açık Sınıf Tabakalaşması: Günümüzün tabakalaşma sistemi olan açık sınıf tabakalaşması, asıl olarak sanayileşmiş toplumlara özgüdür. Tabakalar arası geçişin demokratik kurallara göre serbest olduğu tabakalaşma biçimidir. Demokrasinin gelişmesi de açık sınıf tabakalaşmasının oluşumunu hızlandırır. Özellikle eğitimde fırsat ve imkân eşitliği ile meslek edinme hakları sayesinde bireyler istek, çaba ve yetenekleri oranında tabaka değiştirebilirler. Yoksul bir aile çocuğu okuyarak bilim adamı (Aziz Sancar gibi) ya da yeteneği sayesinde tanınan bir sporcu, sanatçı olabilir.

Görsel 3.10. 8 çocuklu bir ailenin çocuğu olarak Mardin-Savur'da dünyaya gelen Aziz Sancar, 2015 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan ilk Türktür.

Toplumsal tabakalaşmanın başka bir biçimi toplumsal sınıflardır. Sınıf, toplumsal tabakalaşma tiplerinin modern topluma özgü örneğidir. Çağdaş toplumlarda tabakalaşmadan çok, sınıf ve sınıflaşmalardan söz edilmesi bu yüzdendir. Bir toplumsal tabakanın üyeleri, aynı tabakadan olduklarının bilincine vardıklarında ve kendilerini diğer tabakalardan ayırt ettiklerinde toplumsal sınıf sayılır. Toplumsal sınıflar, statü açısından üst üste gelerek toplumda tabakalaşma oluşturur. Buna göre bir toplumda sosyal tabakalar alt, orta, üst olarak gösterildiği gibi bu tabakalar içinde memur, işçi, çiftçi, asker gibi sınıflar yer alabilmektedir.

3.3.2. Türk Toplumunda Tabakalaşma

İnsanlar biyolojik olduğu kadar sosyal bakımından (ihtiyaç, gelir, giyinme, çalışma, dinlenme, beslenme, barınma, örf ve âdetler vb. açısından) da birbirlerinden farklıdırlar. Dolayısıyla tarihin bütün devirlerinde her toplumun tabakalaşma biçiminde kendine özgü farklılıkları görmek mümkündür. Bu farklılıkların başlıca nedenleri; savaşlar, sosyal hareketler, sanayileşmeden ve kentleşmeden kaynaklanan iç göçler gibi toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen olaylar ve olgulardır.

Görsel 3.11. Osmanlı Devleti saray okulu Enderun-i Hümayun

Osmanlı Devleti'nin Sosyal Tabakalaşma Sistemi

XVI. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı devlet ve toplum yapısı incelendiğinde bütün toplum fertlerinin başlıca şu iki kategoriye ayrıldığı görülür: Yönetilenler (reaya) ve yönetenler. Yönetenler de kendi içinde dört gruba ayrılır:

- a) **Saray halkı:** Padişah ve ailesidir.
- b) **Seyfiye:** Vezirler, beylerbeyi, sancakbeyleri gibi yönetim görevini üstlenen sınıftır.
- c) **Kalemiye:** Defterdarlar, nişancılar ve reisülküttaplar olmak üzere devletin yazışma işlerini, maliye ve dışişlerini üstlenen sınıftır.
- d) **İlmiye:** Kazasker, şeyhülislam, müderrisler ve kadılar olmak üzere eğitim, adalet işlerini gerçekleştirirler.

Yönetilen (reaya), heterojen bir kitledir. Sadece tarımsal üretim yapanları değil, şehirli, esnaf ve zanaatkarları da içermektedir. Her ne kadar Osmanlıda toplumsal yapı iki tabakadan oluşsa da Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıflar oluşmamıştır. Örneğin reayanın mülkiyet ve miras hakkı herhangi bir hukuki kısıtlamaya tabi değildir. İnsanlar belli bir grubun mensubu olarak kişilik özelliklerine ve yeteneklerine göre diğer gruba geçebilirlerdi. Batı'daki sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıfların Osmanlı Devleti'nde görülmemesinin nedeni, İslami toplum ve mülkiyet anlayışıdır. Türk-İslam değer hükümleri toplumda tabakalaşmayı şekillendirmiştir. Yönetenler sınıfına geçebilmek için devlete ve İslam dinine hizmet ile görevinde başarılı olmak gerekli görülmüştür. Örneğin, Enderun'da alınan eğitimden sonra askerî sınıfa girilebilmekte ve genellikle seyfiye içinde en yüksek mevkilere ulaşılabilirdi. Ayrıca medrese öğrenimi görmüş, kabiliyetli ve liyakat sahibi kişiler de adalet, eğitim, din ve sivil bürokraside en üst makamlara gelebilirdi. Kısaca İslami anlayış toplumda yönetici olanları yönettiklerinden sorumlu tutmuş, bu nedenle yönetici ile yöneten arasındaki ilişki bir baskı (zorbalık) değil bir sorumluluk ilişkisi şeklini almıştır.

Türkiye’de tabakalaşma diğer ülkelerden farklı olarak ortaya çıkmış (şehirleşmenin hızlı sanayileşmenin yavaş olması sebebiyle) alt, orta, üst tabakalar arasında belirgin bir fark ortaya koymak zor olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında üst tabakayı yüksek bürokrat, asker, büyük arazi sahipleri, devlet ricali; orta tabakayı şehirlerdeki küçük devlet memurları ile küçük esnaf, imalatçı; alt tabakayı işsiz, köylü-çiftçi, topraksız yoksul kesim teşkil etmiştir.

Türkiye’nin sosyal yapısında meydana gelen en büyük değişimler; ekonomik büyüme, sanayileşme hamleleri, eğitime yapılan yatırımlar sonucu olarak köylerden kentlere göçün tesiriyle olmuştur.1950 sonrası meydana gelen sanayileşme ve ekonomik büyüme, köylerden şehirlere göçü hızlandırmıştır.1980’den sonra fabrikalaşma ve sanayileşmedeki yükselişle beraber sendikalı işçilerin kavuştuğu ekonomik imkânlar onları toplumsal tabakalaşma piramidinin ortasına çekmiştir. Sosyal refahı sağlayan bu

Görsel 3.12. Fabrika işçilerinden biri çok çalışarak ya da mesleğiyle ilgili daha iyi bir eğitim alarak üst düzey bir yönetici konumuna gelebilir

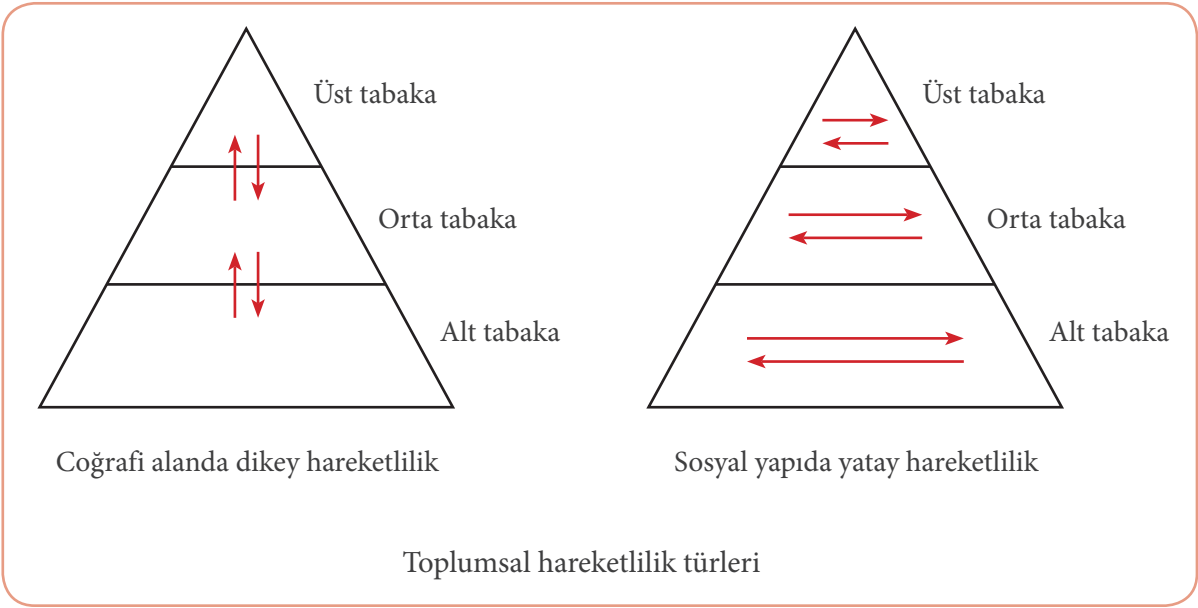
sınıf, çocuklarını istedikleri yerlerde okutabilme imkânına sahip olmuşlardır. Çocuklar da kazandıkları statülerle ailelerini tabakalaşma piramidinin yukarılarına taşımıştır. Kısaca günümüz Türkiye’sinde insan hak ve özgürlüklerine saygıyı ve korumayı temel alan yasal düzenlemelerle herkese aynı imkân ve fırsatlar verilmekte, böylece tabakalar arasında hareketliliği mümkün kılan açık sınıf tabakalaşması görülmektedir.

3.4.TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

“Attan inip eşeğe binme” deyimi sosyolojide hangi kavramı ifade etmektedir?

Coğrafi mekândaki yer değiştirmeler veya sınıflar ve tabakalar arasındaki yer değiştirmelere **toplumsal hareketlilik** denir. Eğitim imkânlarının artması, gelenek ve göreneklere bağlılığın azalması, siyasi ve ekonomik değişimler, demografik etmenler, ailenin toplumsal yapısı vs. toplumsal hareketliliğin artmasına ve azalmasına neden olur. İki tür sosyal hareketlilik vardır:

a) Dikey Hareketlilik: Bireylerin gelir düzeylerinde, saygınlıklarında ve yaşam biçimlerinde belirgin ve önemli değişikliklere neden olan, alt tabakadan üst tabakaya geçiş veya üst tabakadan alt tabakaya iniş biçimindeki değişimlerdir. Demokrasinin geliştiği toplumlarda herkese eğitim imkânı verene eğitim hakkı ve eğitimde fırsat eşitliği ilkesi ile sanayileşmenin gerektirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma, bireylerin tabaka atlama ya da sınıfsal konumunu değiştirmesine izin vermekte hatta teşvik etmektedir. Yukarıya doğru hareketlilikte kişi statü elde ederken aşağı doğru hareketlilikte statü kaybına uğrar. Bir çiftçi çocuğunun başbakan olması, bir fabrika sahibinin iflas edip işçi olması bu duruma örnek olarak verilebilir.

Görsel 3.14. Gelişen toplumlarda insanlar, daha iyi hayat standardına ulaşabilmek için eğitimi önemli bir araç olarak görmektedirler.

b) Yatay Hareketlilik: Aynı tabaka içinde sınıflar arasında gerçekleşen değişimlerdir. Bireylerin gelir düzeylerinde, saygınlıklarında ve yaşam biçimlerinde önemli değişiklikler oluşmaz. İki türüdür:

Coğrafi hareketlilik: Ticari, siyasi, turizm gibi amaçlarla bir ülkeden başka bir ülkeye veya ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan göçlerdir. Köydeki tarım işçisinin kente göç ederek fabrika işçisi olması bu duruma örnek olarak verilebilir.

Görsel 3.15. Göç demografik açıdan toplumsal hareketliliğe yol açar.

Mesleki hareketlilik: Aynı tabaka içinde bireyin mesleğini veya işini değiştirmesidir. Bir avukatın noterlik yapmaya başlaması, bir manavın bakkal mesleğine geçmesi gibi. Toplumsal prestij ve gelir düzeyi açısından aynı olan meslekler arasında geçişler bu anlamda yatay hareketliliktir.

2. UYGULAMA

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere parantez içinde verilen kavramları doğru olarak yerleştiriniz.

Mübadele

Yatay hareketlilik

Dikey hareketlilik

Uyum

Benzeştirme

Orta tabaka

Yarı açık sınıf
tabakalaşması

Toplumsal
tabakalaşma

Toplumsal
hareketlilik

Rekabet

1. Bir siyasi partinin, kendi programına belirli bir meslek grubunun yararına maddeler koyduğunda, karşılığında onlardan oy istemesi.....etkileşim türüne örnektir.
2. 1980'li yıllarda Balkanlar'da azınlıkların adlarının değiştirilmesi ve kendi kültürel değerlerini yaşamalarına izin verilmemesi.....örnektir.
3. Evde, iş yerinde, arkadaş gruplarında davranış beklentilerinin aynı değerlere ve benzer duyarlılıklara dayanması sosyal etkileşim türlerindensayesinde gerçekleşir.
4. Uçak şirketlerinin indirim kampanyaları uygulamaları.....örnektir.
5. Mesleki statü, gelir ve eğitim düzeyi, servet, siyasal güç, yaşam biçimi..... belirleyen ölçütlerdir.
6. Gelişmiş toplumlarda bugün nüfusun büyük bir bölümü.....içinde yer alır.
7. "Attan inip eşeğe binme" deyiimi sosyolojide.....örnektir.
8. Pamuk tarlasında çalışan işçilerin daha sonra fındık bahçesinde çalışmasıörnektir.
9. Osmanlı'da enderun mektebinde okuyan azınlığa mensup bir öğrenci zekâsı, yeteneği ve çalışkanlığı ile iyi bir konuma gelebilmesi türüne örnektir.
10. Sanayi toplumunda ortaya çıkan açık sınıf tabakalaşmasıyla birlikte..... hızlanmıştır.

ÖZET

Toplumsal Yapı ve Toplumsal Yapıyı Oluşturan Unsurlar

Toplumsal yapı, toplumdaki organize olmuş ilişkilerin bir bütünüdür ve toplumun bir çerçevesidir. Toplumu oluşturan öğeleri, bu öğelerin toplum içerisindeki yerleri ve aralarındaki ilişkiler ile bu ilişkilerin işleyişindeki düzenlilikleri ifade eder. Sosyal ilişkiler, statüler, roller, değerler, normlar ve kurumlar toplumsal yapının kültürel (manevi) yönünü; yerleşim biçimleri, coğrafi konumu ve nüfus yapısı ise fiziki (maddi) yönünü oluşturur.

Toplumsal Etkileşim ve Türleri

Toplumsal etkileşim, birey ya da grupların birbirlerini etkilemek suretiyle gerçekleştirdikleri toplumsal davranışlardır. Mübadele, işbirliği, rekabet, çatışma, uyum, uyarılma ve benzeştirme olmak üzere çeşitli tipleri vardır. Beklenti ve karşılık alma amacıyla yapılan etkileşim **mübadele**; karşılık beklenmeden birlikte hareket etmeyle gerçekleşen etkileşim **iş birliği**; belli bir hedefe ulaşmak için içine girdiği yarış şeklindeki etkileşim **rekabet**; rakibin hedeflenerek düşmanca duygularla hareket edilen etkileşim **çatışma**; kişinin kendi iradesi ile davranışta bulunmasıyla gerçekleşen etkileşim **uyum**; tek taraflı ve gönüllük esasına dayalı gerçekleşen etkileşim **uyarlama**; toplumsal otoritenin yaptırımlarıyla gerçekleşen etkileşim ise **benzeştirme** adını alır.

Toplumsal Tabakalaşma ve Çeşitleri

Toplumu oluşturan bireylerin yaşama biçimleri, servet, eğitim düzeyi, siyasal güç, prestij, mesleki statü ve gelirlerine göre hiyerarşik (aşamalı) olarak birbirinden farklılık gösteren sınıflar hâlinde sıralanmasına toplumsal tabakalaşma denir. Tabakalaşma piramidi tüm toplumlarda alt-orta-üst şeklinde sıralanır. Gelişmiş toplumlarda alt tabaka geniş, gelişmiş toplumlarda ise orta tabaka nüfusun büyük bir bölümünü oluşturur. Kapalı sınıf tabakalaşması, yarı açık sınıf tabakalaşması ve açık sınıf tabakalaşması olmak üzere çeşitleri vardır.

Her toplumun tabakalaşma biçiminde kendine özgü farklılıkları görmek mümkündür. Örneğin, Osmanlı devlet ve toplum yapısı incelendiğinde bütün toplum bireylerinin yönetilenler (reaya) ve yönetenler olmak üzere iki kategoriye ayrıldığı görülür. Osmanlı’da toplumsal yapı iki tabakadan oluşsa da Osmanlı Devleti’nde Batılı anlamda sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıflar oluşmamıştır. Bunda hem İslami toplumdaki mülkiyet anlayışı ve değer hükümleri hem de enderun mektebinde alınan eğitim sisteminin bireylerin sosyal hareketliliğine fırsat tanınması etkili olmuştur.

Günümüz Türkiye’sinde açık sınıf tabakalaşması görülmektedir. İnsan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilerek yasal düzenlemelerle herkese aynı imkân ve fırsatlar verilmekte, böylece tabakalar arasında hareketlilik mümkün olmaktadır.

Toplumsal Hareketlilik ve Çeşitleri

Fiziki mekândaki yer değiştirmeler veya sınıflar ve tabakalar arasındaki yer değiştirmelere toplumsal hareketlilik denir. İki tür sosyal hareketlilik vardır. Farklı tabakalar arasında gerçekleşen, bireyin gelir durumunda, saygınlığında veya yaşam biçiminde önemli değişimlere yol açan toplumsal hareketlilik dikey hareketliliktir. Aynı tabaka içerisinde gerçekleşen, bireyin gelir durumunda, saygınlığında veya yaşam biçiminde önemli değişimlere yol açmayan hareketlilik ise yatay hareketliliktir.

UYGULAMALARIN CEVAPLARI

1. UYGULAMA

1. Toplumsal değerler
2. Toplumsal Yapı
3. Manevi unsurlarıdır
4. Millet
5. Metropol
6. Köy

2. UYGULAMA

1. Mübadele
2. Benzeştirme
3. Uyum
4. Rekabet
5. Toplumsal tabakalaşma
6. Orta tabaka
7. Dikey hareketlilik
8. Yatay hareketlilik
9. Yarı açık çık sınıf tabakalaşması
10. Toplumsal hareketlilik

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı gruplar ve kurumların toplamından oluşan bütüne ne ad verilir?

- A) Sosyalleşme
- B) Toplumsal yapı
- C) Toplumsal statü
- D) Toplumsal değişme

2. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal etkileşim tiplerinden biri değildir?

- A) Rekabet
- B) Benzeştirme
- C) Norm
- D) Çatışma

3. “ Bir vatandaş, düğününde çeyrek altın taktığı kişinin kendi düğününe gelmemesi ve altını göndermemesi üzerine ilamsız icra takibinde bulunarak altının bedelini geri aldı.”

Yukardaki haberde sözü edilen etkileşim türü için aşağıdaki kavramlardan hangisi uygundur?

- A) Mübadele
- B) Uyarılama
- C) Rekabet
- D) Uyum

4. Toplumsal yapının fiziki ve kültürel yanı vardır. Hangisi toplumsal yapının kültürel özelliklerinden birisi değildir?

- A) Statüler
- B) Roller
- C) Değerler
- D) Coğrafi özellikler

5. Aşağıdakilerden hangisi günümüzde görülen tabakalaşma sistemidir?

- A) Kölelik sistemi
- B) Kapalı tabakalaşma
- C) Açık sınıf tabakalaşması
- D) Yarı kapalı tabakalaşma

6. Gelişmiş toplumlarda aşağıdaki tabakalardan hangisi daha geniş bir nüfus yoğunluğuna sahiptir?
A) Üst B) Alt C) Orta D) En üst
7. **Aşağıdakilerden hangisi Türk toplumunda görülen tabakalaşma ile ilgili değildir?**
A) Osmanlı'da Batılı anlamda sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıflar oluşmamıştır.
B) İnsanlar belli bir grubun mensubu olarak kişilik özelliklerine ve yeteneklerine göre bir üst tabakaya geçemezler.
C) Osmanlı'da tabakalaşma piramidinin şekillenmesinde din ve gelenekler etkili olmuştur.
D) Cumhuriyetin ilk yıllarında üst tabakayı yüksek bürokrat, asker, büyük arazi sahipleri oluşturmuştur.
8. "Gelir düzeyi, yaşama biçimi, eğitim, saygınlık gibi özellikler bakımından birbirine benzeyen ve bunun bilincinde olan insanların oluşturduğu bir kategoridir." **biçiminde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?**
A) Toplum
B) Küme
C) Zümre
D) Sınıf
9. Dikey hareketlilikte birey toplumsal hayatta önemli geçişler yaşar. **Buna göre dikey hareketlilikle ilgili aşağıdaki seçeneklerden hangisi yanlıştır?**
A) Bireyin geliri azalır.
B) Birey konumunu korur.
C) Bireyin geliri artar.
D) Bireyin saygınlığı artar.
10. **Bir öğretmenin atamasının bir ilden başka bir ile yapılması sosyolojide hangi kavramla açıklanır?**
A) Yatay hareketlilik
B) Dikey hareketlilik
C) Toplumsal tabakalaşma
D) Toplumsal gelişme

A	B	D	B	C	C	D	A	C	B
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

3. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

4. ÜNİTE

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE GELİŞME

Varlığın/tarihin özü değişimdir. Değişim, diğer varlıklar gibi toplumların da değişmez kaderidir.

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Toplumsal değişme olgusunu,
2. Toplumsal değişmeye etki eden faktörleri ve bu faktörlerin zamanla değişebileceğini,
3. Bilim, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının toplumsal değişmeye etkilerini,
4. Modernleşmenin ve küreselleşmenin toplumsal değişime olumlu ve olumsuz etkilerini,
5. Toplumsal gelişmenin öğelerini,
6. Toplumsal bütünleşmenin önemini,
7. Toplumsal çözülmeye neden olan etmenleri,
8. Toplumsal çözülmeyi önlemeye yönelik çözüm önerilerini öğreneceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Toplumsal Değişme
- Toplumsal Çözümle
- Toplumsal Bütünleşme
- Küreselleşme
- Modernleşme
- Kitle İletişim Araçları
- Medya

GİRİŞ

Değişme yeni bir kavram değildir. Tarihsel akış içinde tüm insanlar, gruplar, kurumlar ve toplum sürekli değişmektedir. Birkaç yüz yıl önceki toplumla günümüz toplumu aynı olmadığı gibi bir kaç yüzyıl sonraki toplum da muhtemelen pek çok açıdan bugünkü topluma benzemeyecektir. Değişim gerçeğini, birkaç yüzyıl önce filozof Herakleitos, “Her şey değişir, değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” sözüyle dile getirmiştir. Toplumu konu alan sosyoloji için değişme olgusu önemli bir konudur. Bu ünite de toplumsal değişme kavramının çeşitli boyutları değerlendirilecek, sosyolojide toplumsal değişme ile ilgili bazı temel kavramlar tanımlanacak ve küreselleşme, modernleşme olgusu üzerinde durulacaktır.

4.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yaşlı insanların sık sık geçmişten özlemle bahsederek, eski dostlukların, akraba ilişkilerinin, mahalle kültürünün kalmadığından, mekânların daralmasından, kalabalıklardan, yeni teknolojik aletlerin icat edilmesinden şikâyet etmelerinin, temelinde hangi sosyal gerçek olabilir?

Görsel 4.1. İnsanların tüketim alışkanlıkları ve tedavi hizmetleri zaman içerisinde değişmiştir.

Toplumsal Değişme

Bir toplumdaki sosyal ilişkiler ağında, değerlerinde, kurumlarında, iletişim ve etkileşim biçimlerinde kısaca sosyal yapısında meydana gelen dönüşümlerdir. Her toplumsal değişme, belirli bir zamanda, belli bir mekânda ve birtakım insanlar arasında geçer. Örneğin, ataerkil aileden çekirdek aileye, teokratik rejimden demokrasiye, yarı kapalı tabakalaşmadan açık tabakalaşmaya geçiş sosyal yapıdaki değişimi ifade eder.

Ayrıca birincil ilişkilerin yerini resmî ilişkilerin, tarımda ilkel tekniklerin yerini modern tekniklerin alması, tıpta robotik cihazların kullanılması, bakkalların yerini büyük marketlerin alması, yeni bir eğlence ve tüketim kültürünün ortaya çıkması vs. gibi durumlar da toplumsal değişme örnekleridir.

Bir toplumsal yapının oluşumu ve kendisini sürdürmesi için değişim gereklidir. Devamlılık gösteren, değişim sürecinin olmadığı bir toplum yoktur. Ne kadar geleneksel ve tutucu olursa olsun her toplum ve her kültür sürekli değişim içindedir ancak değişimin hızı geleneksel toplumlarda daha yavaş, sanayileşmiş toplumlarda ise hızlıdır.

Değişme kavramı gelişme ya da ilerleme kavramlarıyla eşanlamlı değildir. Değişmenin yönü ilerleme olduğu gibi gerileme de olabilir. **İlerleme**, toplumsal yapının belirli bir yönünde önceki duruma göre daha iyi, yararlı ve mükemmelere doğru olan yöneliştir. İş gücüne dayanan üretimden, makineye dayalı üretime geçilmesi ya da eğitimde geleneksel eğitim anlayışından bilimsel verileri temel alan eğitim anlayışına geçiş, ilerlemedir. Toplumsal yapıyı oluşturan birçok öğenin (sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda) ileriye doğru değişip bir araya gelmesiyle de **gelişme** olur. Değişme olumlu yönde herkes tarafından kabul edilebilir olduğunda gelişmeden söz edilebilir. Orta sınıfın yaygınlaşması, bir ülkede mal ve hizmet üretiminin artması, insan hakları ve özgürlükleri alanındaki iyileşmeler, akılcı düşüncenin yaygınlaşması birer gelişme örneğidir. Toplumsal değişme kavramı, gelişme ve ilerleme gibi iyiye veya kötüye doğru yön bildiren bir kavram değildir. Toplumda gerçekleşen olumlu ya da olumsuz her türlü farklılaşma bir toplumsal değişmedir. Bu nedenle toplumsal gelişme ve ilerleme değer yargısı içerirken, değişme değer yargısı içermeyen nesnel bir kavramdır. Örneğin, nüfus artışı kimine göre gelişme kimine göre gerilemedir ama bu artış herkese göre bir değişmedir.

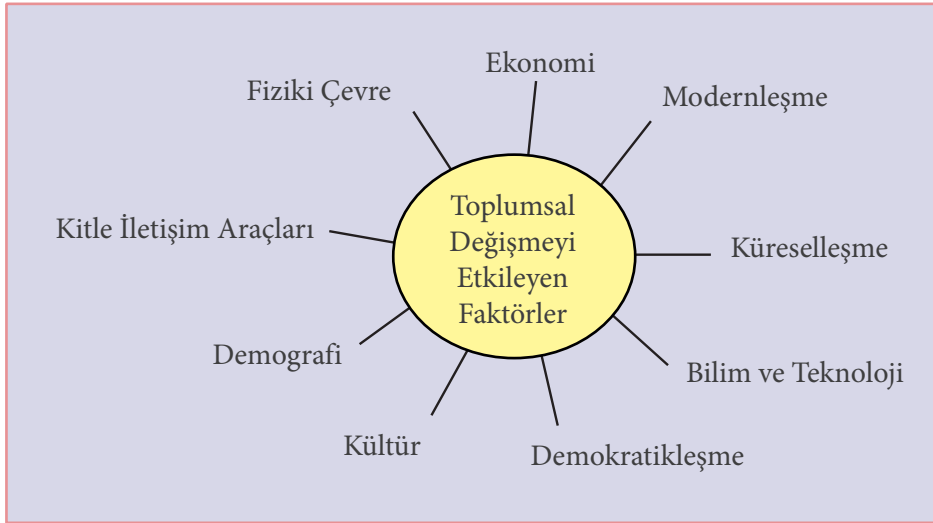
Gelişme ve ilerleme kavramları her zaman daha iyi duruma gitmeyi ifade ettikleri için her toplumsal değişiklik durumunda kullanılamaz. Bu nedenle günümüzde gelişme ve ilerleme kavramları yerini değişme kavramına bırakmıştır. Örneğin, bilimsel ve teknik anlamda gelişmenin "iyi" olarak görülmesi, Batı dışındaki toplumların "geri" kabul edilmesi anlayışına yol açmaktadır. Yeni eskisinden her zaman iyi olmayabileceği için mevcut durumun eskieye göre daha iyi olduğunu söylememiz de doğru olmaz. Ayrıca insanlığın muhafaza etmesi gereken çok kıymetli değerleri vardır. Bu değeri korumak ve yaşatmak tüm insanlığın temel görevi olmalıdır.

Toplumsal Değişmenin Özellikleri

1. Toplumsal değişme zorunlu, sürekli ve kaçınılmaz bir süreçtir. Her toplum, değişme hâlinindedir ancak toplumların değişme hızları farklıdır. Sanayileşme ve teknolojiye ilerleme toplumların değişme hızını artırmıştır.
2. Toplumsal değişme bazen plansız bazen de planlı gerçekleşebilir. Kuraklık, deprem, sel gibi doğal afetler, salgın hastalıklar öngörülemez değişimlere; eğitim, ulaşım, sağlık alanında yönetim tarafından alınan kararlar ise planlı değişmeye örnektir.

3. Toplumsal değişimin hızlı olması bunalımlara yol açabilir. Kurumlar ve bireyler arasındaki ilişkilerde, toplumsal yapıda uyumsuzluklar oluşturabilir. Toplumsal değişimin gerçekleşmeye başladığı ilk dönemde toplum ya da toplumun bazı kesimleri bu değişime muhalefet eder, değişimi durdurmaya çalışabilir ve bu durum çatışma oluşturabilir.
4. Bir alandaki toplumsal değişime diğer alanlardan bağımsız değildir. Karşılıklı olarak birbirini etkilerler. Örneğin elektriğin üretim amacıyla fabrikalarda kullanılmasıyla birlikte daha çok ve daha düşük maliyetle üretim yapılmaya başlanmış, fabrikaların artan işçi ihtiyacı kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göçü hızlandırmış, bu göçle birlikte kentleşme olgusu hız kazanmıştır.
5. Toplumsal yapının maddi unsurlarındaki değişim, manevi unsurlardakinden daha hızlıdır.

Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler

Toplumsal değişmeyi daha iyi anlayabilmek için değişmeye etki eden faktörleri bilmek gerekmektedir. Bu faktörler; fiziki çevre, ekonomi, modernleşme, küreselleşme, bilim ve teknoloji, demokratikleşme, kültür, demografi, kitle iletişim araçları vb.dir.

1. Fiziki Çevre: Bir bölgenin yeryüzü şekilleri, ikliminin ılıman ya da kurak olması, denize ve ormanlık alanlara uzaklık ya da yakınlık durumu, sahip olunan yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin toplumsal yapı üzerindeki etkileri toplumsal değişime etki eder. Örneğin, deniz kıyısında ya da ovada yer alan dışa dönük toplumlarda değişim hızlıken, kara içinde ya da dağlık bir bölgede yer alan kapalı toplumlarda ise daha yavaştır.

Toplumsal değişimi etkileyen diğer bir doğal unsur da iklimdir. Örneğin, küresel ısınma sonucu oluşan iklim değişikliğinin gıda ve su kaynaklarının azalmasına neden olması insan sağlığını olumsuz etkilemiştir. İklim değişikliği etkilerine bağlı olarak artan bazı doğal afetler, kasırga ve taşkınların büyük göçlere yol açması göç alan bölgede toplumsal düzende istikrarsızlık ve çatışmalara yol açmakta, insanların geçim kaynaklarını değiştirmesine neden olmaktadır.

2. Ekonomi: Ekonomik kaynakların azlığı ya da çokluğu, gelir dağılımının adaletli olup olmaması, gelişmiş bir üretim biçiminin varlığı toplumsal grupların, tabaka ve sınıfların ilişki ve değişme yönünü olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir. Örneğin, yüksek enflasyonun ve işsizliğin olduğu bir toplumda gelişme ve ilerlemeden söz edilemez. Buna karşılık üretimin gelişip yaygınlaştığı, ekonomik büyümenin nimetlerinden tüm bireylerin yararlandığı bir toplumda hukuk, eğitim, ahlak, din gibi kurumlar da olumlu etkilenmekte, böylece toplumsal değişme daha dengeli ve uyumlu olmaktadır. Toplumda uygulanan ekonomik sistemler de toplumun yapısını etkileyerek değişime yol açmaktadır. Örneğin, kapitalist ekonomi sisteminde yer alan serbest piyasa ekonomisi girişimciliği, özel mülkiyeti, rekabeti, bireyciliği beraberinde getirmekte, bu da insanların tüketim alışkanlıklarından ahlak anlayışlarına kadar bir dizi değişime yol açmaktadır.

Görsel 4.2. Endüstrileşmeyle birlikte insanların yaşam biçimi ve yaptıkları işler farklılaşmıştır.

3. Modernleşme: Geleneksel toplumların modern toplumlara dönüşme sürecini, bu süreçte yaşanan bilimsel, ekonomik, teknolojik, endüstriyel, demografik ve politik değişimleri ifade eden bir kavramdır. Siyasal alanda demokrasinin temel kurum ve ilkeleriyle egemen olması, ekonomik alanda kapitalist üretim tarzının yerleşmesi, sosyal alanda kentleşme ve altyapı hizmetlerinin yaygınlaşması, haberleşme teknolojilerinin gelişmesi, geleneksel ilişkilerin çözülmesi modernleşmenin göstergeleridir. Modernleşmede; bilim, teknoloji, ekonomi vb. alanlarda daha ileri kabul edilen ülkelerin etkisi çok fazladır. Bu nedenle modernleşme daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki yeniliklerin taklit edilmesi ya da benimsenmesi esasına dayanır. Daha çok yönetici elitler tarafından gerekli görülen planlı bir toplumsal değişimdir. Bu değişim hem olumlu hem olumsuz olabilmektedir. Modernleşme sürecinde az gelişmiş ülkelerin, ileri derecede endüstrileşmiş ülkeler modeline uygun biçimde değişmesi küreselleşme olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

4. Küreselleşme: Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda politik, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin millî sınırları aşarak dünyaya yayılması ve dünyadaki toplumlarının birbirlerine yakınlaşma ve bütünleşme sürecine **küreselleşme** denir. Bilim ve teknolojiye gelişmeler ulaşım, bilgisayar ve iletişim teknolojilerini değiştirerek mesafe kavramının eski anlamını kaybetmesine yol açmıştır. Böylece artık dünyanın herhangi bir yerindeki bir kişi başka bir yerdeki bir kişiyle çok düşük maliyetlerle konuşabilir, görüşebilir ya da başka bir yere uçakla çok kısa zamanda gidebilir hâle gelmiştir.

Görsel 4.3. Küreselleşme sürecinde uluslar ayrıcalıklı konumunu kaybetmiş görünmektedir.

5. Bilim ve Teknoloji: Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler üretim ve tüketim biçimlerini, insan ilişkilerini, normları, kurumları, değerleri, düşünüş biçimlerini ciddi düzeyde etkileyerek büyük değişmelere neden olmuştur. Örneğin, geçmiş dönemde ateşin ve matbaanın keşfedilmesi, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle geleneksel toplumların sanayi toplumlarına dönüşmesi, günümüzde ise makineleşmenin kentleşmeye, kentleşmenin de kadının iş hayatına atılmasında etkili olması, İnternet ve cep telefonunun toplumsal ilişkiler, gündelik yaşam ve hatta inanışlar üzerindeki etkisi gibi örnekler verilebilir.

Görsel 4.4. Günümüzde teknoloji, insan hayatının olmazsa olmazları arasındadır.

6. Demokratikleşme: Değişen dünyada yönetim anlayışı ve biçimlerinin aynı kalması beklenemez. Modern, geleneksel, gelişmiş, gelişmekte olan veya az gelişmiş olan toplumlarda demokratikleşme çabaları toplumun kalkınması, ilerlemesi, gelişmesi kısıca toplumsal değişimin olumlu yönde gerçekleşmesinin garantisidir. Hz. Muhammed'in veda hutbesi, 1789 Fransız İhtilali gibi düşünsel eğilimler ile tarihte bazı liderlerin bağımsızlık ve özgürlük mücadeleleri zaman içerisinde tüm dünyayı etkileyen siyasi değişimlere yol açmıştır. Günümüzde ise demokrasi, temel hak ve özgürlükler adına yürütülen mücadelelere, kamuoyu oluşturmaya, sivil örgütlenmelere, hukukun üstünlüğünün temel değer olarak kabul edilmesine, eğitimden eşit biçimde yararlanmaya, düşüncelerini özgürce söyleme ve yazmaya, yönetime katılmaya yol açarak toplumsal değişimin oluşumunu etkilemektedir.

Demokratik değişim halkın istek ve ihtiyaçlarına göre ikna yoluyla gerçekleşir. Demokratik ülkelerde toplumsal değişim sürecine akılcı yoldan yön verilir. Bu amaçla eğitim araç olarak kullanılır ve kitle iletişim araçlarından yararlanır. Bireylerde istenilen yönde davranış değişikliği oluşturulmaya çalışılır.

Görsel 4.5. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günüdür.

Demokrasiyi benimsemiş kişilerin eşitlik, özgürlük ve adalet uğruna verdikleri mücadeleler, seçilmiş iradelere küresel güçlerin müdahalesine karşı toplumların kendi sistemlerine demokratik kazanımlar adına sahip çıkması, toplumsal değişimde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, ülkemizde 15 Temmuz'da yaşananlar tüm dünyada eşi benzeri olmayan bir demokratikleşme mücadelesidir. Millî iradeyi yok saymaya alışmış emperyalist güçler çeşitli terör örgütlerinin taşeronluğuyla ülkemizdeki seçilmiş millî iradeye darbe yapmaya kalkışmış, Türk Milleti bu hain girişimi canları pahasına büyük bir demokratikleşme savaşı vererek yok etmeyi başarmıştır. Bu mücadele küreselleşen dünyada örnek bir demokratikleşme çabası olarak tarihte yerini almıştır.

7. Kültür: Kültürün maddi ve manevi kültür olmak üzere iki boyutu vardır. Maddi kültür teknolojiden ve üretilen ürünlerden oluşurken manevi kültür; inançlardan, değerlerden, normlardan ve sembollerden oluşur. Maddi kültür manevi kültürden daha hızlı değişir. Kültürel alandaki değişmelerin olumlu ve olumsuz yanları vardır. Farklı toplumların kültürlerine karşı hoşgörülü olma, kendi kültürünü tanıma ve sahip çıkma bilinci geliştirme şeklinde olumlu katkıları yanında, emperyalist ülkelerin kültürlerinin hâkimiyeti, kültürel kimliğin yok olması, kültürel yozlaşma gibi olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir.

Görsel 4.6. Kültür bir toplumun ortak zenginliğidir.

8. Demografi: Nüfus toplumsal değişimin en önemli unsurlarındandır. Nüfusun artışı ve hareketliliği, değişik unsurları etkileyerek toplumsal değişimde önemli bir rol oynar. Örneğin hızlı nüfus artışı; çarpık kentleşme, gelir dağılımı, barınma, eğitim gibi konularda yeni düzenlemeler gerektirir. Nüfus artışı neticesinde bozulan düzen ve karşılanamayan ihtiyaçlar dolayısıyla karmaşa, çatışma ortaya çıkabilir. Benzer şekilde nüfusun çeşitli etkenlere dayalı olarak azalması da mevcut toplumsal yapının sürdürülmesini sorunlu hâle getirmektedir. Nüfusun hızla yaşlanması, okulların boş kalması, emeklilik yaşının sürekli yükselmesi ve iş gücünün azalması, yabancı ülkelere nitelikli nüfus transfer etme zorunluluğu gibi bazı sorunları beraberinde getirmekte ve bu sorunlara çözüm bulma arayışları da toplumsal değişime neden olmaktadır.

Bir toplumdaki genç ya da yaşlı nüfus dağılımı da toplumsal değişmeyi etkiler. Yaşlanan bir nüfusa sahip toplumlarda değişime açıklık azalmakta; gençleşen bir nüfusa sahip olan toplumlarda da değişime açıklık artmaktadır.

Bir nüfus hareketi olan göç ve göçün oluşturduğu hareketlilik toplumsal yapıdaki değişimler için önemli bir etken oluşturmaktadır. Özellikle büyük şehirlere doğru yaşanan kitlesel göçler bu şehirlerin kendine ait kültürünü değiştirmiş ve kozmopolit bir kente dönüşmesine neden olmuştur. Değişik toplumsal yapıların, tecrübelerin ve uygulamaların birbiri ile karşılaşmasını sağlayan, çok kültürlülük ve yabancı düşmanlığı gibi kavramların ön plana çıkmasına neden olan uluslararası göçler de nüfusu kontrol edilemez bir tehdide dönüştürmektedir.

Görsel 4.7. Hızlı nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yetmemesine, kalkınma hızlarının yavaşlamasına, ekonomik ve sosyal sorunların artmasına neden olmaktadır.

9. Kitle İletişim Araçları: Toplumsal değişime etki eden faktörlerden biri de kitle iletişim araçlarının tüm dünyada hızla çoğalmasındır. Özellikle, radyo, televizyon ve İnternet ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin olgularını aktararak; onların siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşantılarına özgü bilgiler vererek, gelişmekte olan ülke insanının kendi gelenekleri üzerinde değişik yönden düşünmesini sağlayarak, ülkede "değişik bir entellektüel iklim" oluştururlar. Böyle bir iklim içerisinde ise toplum, geleneksel yapısındaki kimi kurumlarını atar, yenilerini geliştirir; bu yolla da insanlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırır ve toplumda daha etkin toplumsal ilişkiler kurulmasını sağlar.

1. UYGULAMA

Aşağıda verilen ifadelerin doğruluk değerlerini (D-Y şeklinde) karşılıklarına yazınız.

	D	Y
1. Her toplumsal değişme bir ilerleme ve gelişme değildir.		
2. Manevi kültür teknolojiden ve üretilen ürünlerden oluşurken, maddi kültür inançlardan, değerlerden, normlardan ve sembollerden oluşur.		
3. Nüfusun artışı, hareketliliği ve niteliğinin değişimi hem kısa hem de uzun vadede toplumsal değişimde önemli bir etkidir.		
4. Toplumsal değişme; manevi değerlerine bağlı, geleneksel toplumlarda daha hızlı, maddi değerlere önem veren sanayileşmiş toplumlarda ise daha yavaştır.		
5. Toplumsal kurumlar, gelenekler, örfler ve hatta bireyler bir toplumda, değişmelere direnç gösterebilirler.		
6. Toplumsal gelişme, toplumsal bütünleşme olmadan da gerçekleşebilir.		
7. Toplumlarda ekonomik gelişme düzeyi insanın, sosyal grupların, tabaka ve sınıfların ilişki ve değişme yönünü olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir.		
8. "Tüfek icat oldu mertlik bozuldu" deyimini toplumsal değişimde fiziki çevrenin etkisini ifade eder.		

4.2. BİLİM-TEKNOLOJİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE ETKİLERİ

Toplumsal değişimin önemli bir belirleyicisi olan bilim ve teknoloji insan ile doğa arasındaki ilişkinin ürünüdür. Çoğu teknolojik icat, mevcut bilimsel bilgi ve teknolojiye dayanır. **Keşifler**, daha önce bilinmeyen şeylerin bulunması ya da önceden var olan bir şeyin hiç bilinmeyen bir yönünün ortaya konmasıdır. Örneğin, yazının keşfedilmesi büyük toplumsal değişimlere yol açmıştır. **İcat** ise bilinen şeylere dayanılarak yeni düşüncelerin ya da ürünlerin ortaya konmasıdır. Örneğin, elektriğin, buhar makinesinin icadı kültürü ve toplumu büyük ölçüde değiştirmiştir.

Bilim ve teknolojideki gelişmeyle birlikte sanayileşme hızlanmış, üretim artmış, insan ve toplum ilişkileri bunlardan etkilenmiştir. Sanayileşme ile birlikte büyük toplumsal değişimler yaşanmıştır. Örneğin, tarımda makineleşme, köyden kente göçü hızlandırmıştır. Böylece tarıma dayalı kırsal ilişkiler çözülmeye başlamış, kentleşme ve kentsel ilişkiler artmış, gecekondulaşma ortaya çıkmıştır. Tarımla uğraşan geniş aile yapısı, sanayileşme ile birlikte çekirdek aile yapısına dönüşmüş, dikey hareketlilik artmış, gelenek ve göreneklerde, eğitim ve siyaset kurumlarında, insan ilişkilerinde değişimler olmuştur.

Toplumun en çok etkileyen bilimsel ve teknolojik buluşlardan biri, kitle iletişim araçlarıdır. Günümüzde kamuoyunun oluşmasında en etkili öğelerden biridir. Toplumun gerek yakın gerekse uzak çevrelerinde olup bitenler hakkında bilgi almalarını sağlayan ve teknolojik gücün bir göstergesi olarak geniş halk kitlelerini haberleşme ağıyla birbirlerine bağlayan araçlara, **kitle iletişim araçları** denilmektedir. Kitle iletişim araçları olan yazılı basın (gazete, dergi gibi), radyo, televizyon, sinema, tiyatro, İnternet, bugün artık toplumların vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Olumlu Yanları

1. Çeşitli mal ve hizmetlerin reklamlar aracılığıyla tanıtılması ve propaganda gibi önemli fonksiyonlar üstlenen kitle iletişim araçları aynı zamanda bireylerin haber alma, eğlenme, eğitim, beceri, yetenek ve bilgi düzeylerini artırmak gibi çeşitli ihtiyaçlarını ya doğrudan karşılamakta ya da destekleyici olmaktadır. Örneğin, günümüzde gelişen teknoloji sayesinde İnternet üzerinden uzaktan eğitim dersleri verilmekte, öğretmen ve öğrenciler arasında (on-line) ağ bağlantıları ile birlikte dersleri yürütebilmektedirler.

Görsel 4.8. Teknolojik gelişim, insanın davranış ve düşüncelerinde birçok değişimlere yol açmıştır.

Görsel 4.9. Kitle iletişim araçları, kamuoyu için bir denetim işlevi görür.

2. Ulusal ve uluslararası düzeyde yayın ve yayımlar yaparak birey ve toplumları kendi sorunlarından çıkarıp dünyanın herhangi bir yerindeki bireysel ve toplumsal sorunlara, gelişmelere dikkat çekme, bu sorunlara birey ve toplumu ortak ederek duyarlı ve paylaşımcı bir toplum yapısı oluşturma işlevi vardır.

3. Ülke, devlet ve millet şuurunu kazandıran, sevdiren, millî değerleri koruyan ve sahip çıkan yayın ve yayım anlayışı sonucunda kitle iletişim araçları, toplumdaki bireyleri bütünleştirici bir fonksiyona sahiptir.

4. Bireylerin içinde yaşadığı toplumun değerlerini kazanması, inanç, tutum ve davranışlarında toplumla uyumlu hâle gelmesi kısaca sosyalleşme sürecinin olumlu bir şekilde gelişmesini sağlar.

5. Bilimsel ve teknik gelişmeleri tanıtarak insanların o alandaki tutumlarını değiştirme, kamuoyu oluşturma ve davranış değişikliği sağlama gibi işlevlere de sahiptir.

6. Kitle iletişim araçları, bireyleri doğrudan etkilemenin yanında kültürü, bilgi birikimini, bir toplumun norm ve değer yargılarını da etkiler. İzleyicilerin kendi davranış biçimlerini belirlerken kullanabilecekleri bir dizi imaj, düşünce ve değerlendirmeler sunar.

7. Toplumunu, siyasal etkinliklerden haberdar ederek demokrasiye yardımcı olma işlevi vardır.

Olumsuz Yanları

1. Bilişim teknolojileri tarafından biçimlendirilen yeni dünya düzeninde artık devletler değil çok uluslu şirketler küresel pazarlara hükmetmekte ve rekabet etmektedir.

2. Kitle iletişim araçları sahip oldukları güç sayesinde birey ve toplumların hayat tarzlarına, sosyal yapılarına olumsuz etki yaparak toplumda birtakım sosyal çatışmalara neden olmakta, bireyleri ve toplumu olumsuz yönde aşırı tüketime yönlentmektedir.

3. Kitle iletişim araçlarının hızlı gelişmesi ve yaygınlaşması ile toplumlar kültür emperyalizmine açık hâle gelmekte, yerel kültürlerin ortadan kalkmasıyla millî kültürler "tekipleşme" tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

4. Kitle iletişim araçları farklı toplumların yaşayış biçimlerini, kültürel özelliklerini tanıtırken kültürün evrenselleşmesine katkı sağlar ancak bu durum alt kültürler arasındaki farklılıkların ve kültürel zenginliklerin giderek azalması ve çeşitliliğin yok olması gibi tehlikelere yol açmaktadır.

5. Kitle iletişim araçları içinde en önemlisi olan televizyon ve bilgisayar özellikle insanların boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarının sınırlandırılmasında (spor yapma, kitap okuma, kültürel etkinliklere katılmanın azalması), aile içi ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamasında etkili olduğu görülmektedir.

Görsel 4.10. İnternet, gençlerin sosyalleşme sürecini ve kimlik gelişimini hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilemektedir.

6. Kitle iletişim araçlarının bazen siyasi, ekonomik çıkar sağlama, menfaat grupları gibi nedenlerle halkın haber alma özgürlüğüne karşı yayın ve yayım yapması birey ve toplumları olumsuz etkileyebilmektedir.

7. Bireylerin kültürel ve toplumsal değerlerini, tüketim alışkanlıklarını, kullandığı dili etkileyerek bireylerde köklü davranış ve tutum değişikliklerine yol açmakta, hatta olumsuz davranışlar olumlu gibi yansıtıldığında özellikle gençlerin bu davranışları model alması, olumsuz benlik geliştirmelerine neden olmaktadır.

4.3. MODERNLEŞMENİN TOPLUMSAL DEĞİŞİME ETKİSİ

Günümüzde tüm toplumlar ya moderndir ya da modern olma sürecindedir diyebilir miyiz?

Geleneksel düşüncenin 16. yüzyıl Avrupa'sında terk edilmesi ve dogmatik anlayışın yerine aklın geçmesi ile modern olma kavramı ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumun ekonomik yapısındaki değişimler gelişme olarak adlandırılırken, **modernleşme**, hem ekonomik hem de sosyal, kültürel, siyasi, hukuki, sanayi ve psikolojik değişme süreçlerinin adıdır. Başka bir deyişle gelişme, toplumun alt yapısında; modernleşme ise üst yapısında meydana gelen değişimleri ifade eder. Günümüzde modernleşme Batı dışındaki toplumların, Batılı toplumların gelişmişlik düzeylerine gelmek için gösterdikleri çabayı ifade etmekte ve Batılılaşma ile eş anlamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Modern” sözcüğü Latince ‘tam şimdi’ anlamındaki “modo” sözcüğünden gelir. Genel olarak sanat, edebiyat, toplumsal yaşayış biçimi gibi alanlarda alışkanlıkların artık zamanını doldurduğu, bu yüzden gelenekleri ortadan kaldırma, bunların yerine yeni bir kültürün tesis edilmesi gerektiği fikrine dayanır.

Modernleşme çok yönlü bir süreç olması nedeniyle, ölçütleri (kriterleri) de çok çeşitlidir. Örneğin, ekonomik gelişme süreci olarak modernleşmenin temel ölçütü, tüketim için üretimden, piyasa için üretime geçiş; üretimde ileri bir teknoloji kullanılması; kişi başına düşen millî gelirdeki artış vs. dir.

Sosyo-kültürel değişme süreci olarak modernleşme ölçütleri ise şehirleşme eğiliminde, okur-yazarlık oranında, kitle haberleşme araçlarının etkisinde artış; siyasal katılım; ailenin büyüklük ve fonksiyonlarında değişimler vb. konuları kapsar.

Modernleşme sürecinde büyük bir önem taşıyan sosyo-kültürel değişimler, serbest ve zorlamayla olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Serbest sosyo-kültürel değişme ve modernleşme, hiç bir zorlama olmadan, bir grup ya da toplumun, yabancı bir kültüre sahip bir grup ya da toplumla karşılaşması sonucu, yabancı kültürün bazı unsurlarının benimsenmesi şeklinde olmaktadır.

Öte yandan, farklı kültüre mensup iki grup ya da toplumdan birinin, kendi kültürünü veya kültürünün bazı unsurlarını kabul etmesi için, diğeri üzerinde baskısı söz konusu ise zorlama ile sosyo-kültürel değişme ve modernleşmeden söz edilir.

Modernleşme sürecinde, sosyal-kültürel değişme ve gelişmeler kolaylıkla gerçekleşmemiş, ortaya çeşitli sorunlar çıkmış, eski ve yeni kültür unsurları arasında bir takım çatışmalar söz konusu olmuştur. Bu mücadele ve çatışma; dinî ve ahlaki değerler, aile sistemi, sınıf farkları, eğitim ve hukuki sistemle, siyasi yönetimi şekilleri gibi değişik alanlarda ortaya çıkmıştır. Örneğin, ekonomik faaliyetlerde, ailenin fonksiyonlarında, dinî ve siyasi sistemlerde farklılaşmalar, bu alanlarda uzmanlaşmış ve özerk kurumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modern sosyal yaşamın en çok tahrip ettiği alan din alanı olmuştur. Modern toplum bir yandan dini sürekli kendine tehdit olarak görmüş ve toplumsal hayatın dışına itmeye çalışmış, öte taraftan dinin toplumsal hayattaki yerini doldurabilecek bir çözüm ortaya koyamamıştır.

Görsel 4.11. Modernleşme eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru değişme anlamına gelir.

4.4. KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL DEĞİŞİME ETKİSİ

İletişim ağlarıyla dünyayı birbirine bağlayan, herkesin ve her yerin birbirine benzemeye başladığı, dünyanın adeta küçük bir köy hâline geldiği küreselleşme olgusu sizce yerel kültürleri yok edebilir mi?

Küreselleşme (Globalleşme)

Küreselleşme, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeleri adlandırmak için kullanılan bir kavramdır. Bu gelişmelerin ekonomik, siyasi, sosyal, teknolojik ve kültürel yönleri bulunmaktadır. Bu nedenle küreselleşme, toplumsal değişmeyi anlama ve açıklamada kullanılan temel kavramsal araçlardan birine dönüşmüştür.

Teknolojik gelişmeler, ekonomik ve ideolojik etkenler küreselleşmenin ana etkenleridir. Küreselleşme süreci kitle iletişim araçlarının hayatımızdaki rolünü daha da artırmıştır. Bilişim teknolojilerinin ucuzlaması ve yaygınlaşması bilgi akışını hızlandırmış, zaman, mekân ve mesafe algularını değiştirmiş, kültürleşme sürecine hız kazandırarak küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Toplum yapısında meydana gelen değişmeler, nüfusun farklılaşması, ekonomik dönüşüm, aile biçimleri ve yaşam tarzlarının değişmesi küreselleşmenin yol açtığı önemli sonuçlardan sadece bazılarıdır.

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği temel değişimler, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki grupta ele alınabilir.

Küreselleşmenin Olumlu Yanları

1. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde dünya üzerindeki mesafeler kısalarak farklılıklar en aza inmiş, dünyada olup biten her şey bütün insanlığa mal edilmeye başlanmıştır.

2. Siyasal özgürlüklere, demokrasiye ve insan haklarına saygının artması ile toplumlar daha demokratik hâle gelmiştir.

3. Ülkeler arasında meydana gelen yakınlaşma işbirliğinin geliştirilmesine ve bu sayede çevre ve terörizm gibi sorunların çözümlenmesine yönelik çalışmalara etkinlik kazandırılmıştır.

4. Sermayenin dünya genelinde dolaşımının kolaylaşması ile yabancı yatırımlarda artış kaydedilmesi ve ekonomilerde gelişme sağlanmıştır.

5. İnsanlığın ortak değerleri oluşmaya başlamış, kültür ve uygarlık yeni baştan anlamlandırılmıştır.

6. Ortak eğitim politikaları yoluyla ülke vatandaşları arasında ortak kavrayış ve anlayışlar gelişmiş, sağlık alanında birçok hastalık ülkelerin iş birliği ile yenilmiştir.

Görsel 4.12. Küreselleşme olgusu karşısında halk kültürü, halkın kendi kültürüyle yabancılaşmasını önleyen, kültürel yapımızın, yaşama biçimimizin en iyi tanıkları ve taşıyıcılarıdır.

Küreselleşmenin Olumsuz Yanları

1. Gelişmekte olan ulusal devletler ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan büyük devletlerin açık etkisine maruz kalmıştır. Bunun sonucunda bir tür bağımlılık durumu oluşmuş, ulusal sınırlar yok sayılmış, millî egemenlik ve bağımsızlık gibi kavramların içi boşaltılmış, emperyalist amaçlar küreselleşme adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

2. Küreselleşme, sanayileşmesini tamamlamış ülkeleri daha avantajlı duruma getirmiş ancak gelişmekte olan ya da geri kalmış ülkelerin ekonomilerinde istikrarsızlıklara ve krizlere yol açarak, bu ülkelerin dışa bağımlılıklarının daha da arttırmış, ucuz emeği kullanan sömürü düzeni ortaya çıkmıştır.

3. Küreselleşme süreci; evrenselleşme (benzeşme) ve yerelleşme (farklılaşma) yönünde iki dinamiği bir arada barındırdığı için ulus devletlerin bir yandan küreselleşme sürecinin dışında kalmamak, öte yandan da ulusal bütünlüğü korumak gibi bir ikilem yaşamalarına yol açmıştır.

4. Dünya pazarının genişlemesi ve bütünleşmesi, topluluklar arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliğin artması, zengin ile fakir arasındaki uçurumun daha da derinleşmesi, eşitsizliğin küresel boyutlarda genişlemesi ve işsizliğin günden güne artan bir eğilim göstermesi, bu sebeplerle toplumsal ve siyasal krizler çıkması küreselleşmenin olumsuz etkilerinden biridir.

5. Günümüzde yaşadığımız birçok sosyal problem (küresel çevre felaketleri, irili ufaklı savaşlar, ekonomik krizler, salgın hastalıklar gibi) küreselleşmenin bir sonucudur.

6. Yerel ve ulusal alışkanlıklar, inançlar, âdetler erozyona uğramış, geleneksel yapının aşınması toplumsal çöküntülere yol açmıştır.

Küresel kültürü reddetmek, karşı çıkmak fazla bir anlam ifade etmemektedir çünkü karşı çıkıl-sa da kültürün küreselleşmesi günümüzde tüm hızıyla sürmektedir. Önemli olan kendi kültürel değerlerimizi koruyarak, küresel kültürün yansımalarından faydalanabilmektir. Küresel kültürün içinde kaybolmadan ayakta durulabilmesi, kültürel zenginliklerimizin yaşatılabilmesi büyük önem taşımaktadır.

Görsel 4.13. Küreselleşme, tek bir dünya içinde yaşadığımız, bireylerin, grupların ve ulusların birbirine bağımlı hâle geldiği bir olgudur.

“Bir Afrika müziği, bir Türk misafirperverliği, bir İspanyol dansı küreselleşmeye feda edilmemelidir.” sözü sizce ne anlama gelmektedir? Düşüncelerinizi aşağıda ayrılan yere yazınız.

.....

.....

.....

.....

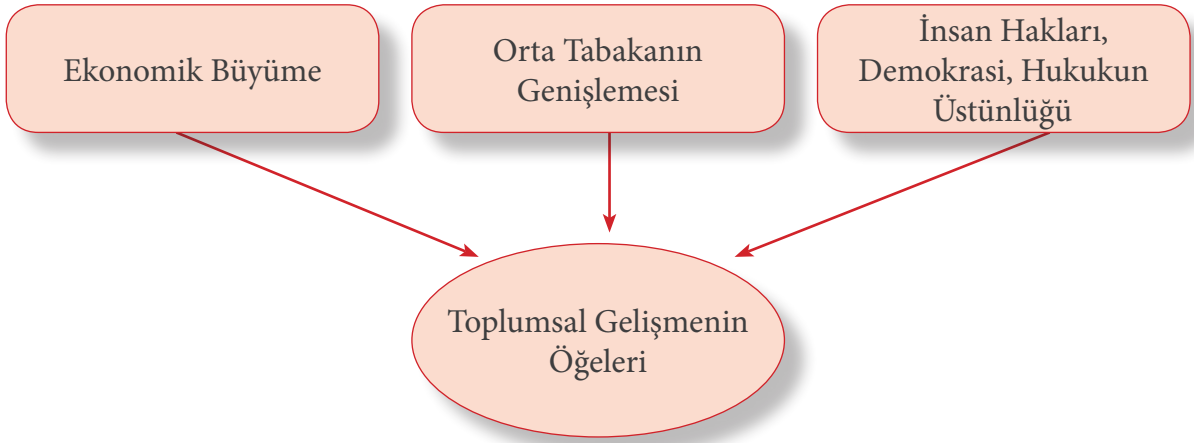
4.5. TOPLUMSAL GELİŞME VE ÖĞELERİ

Günümüzde insan hakları ihlallerine maruz kalanların oranlarının giderek artması, dünyanın kimi yerlerinde etnik savaşların, soykırımların, yoksulluğun, hukuksuzluğun, değerler krizinin yaşanmaya devam etmesi toplumsal gelişim açısından nasıl değerlendirilebilir?

Toplumsal gelişme, toplumsal yaşamın tüm alanlarındaki (sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda) olumlu değişimleri ya da ilerlemeleri ifade eder. Toplumsal gelişmenin olduğu bir ülkede hem tarımda hem sanayide makineleşme artar, teknoloji gelişir, üretim artar ve üretimin verimliliği yükselir. Yatırım malları ile tüketim malları üretiminde bir denge kurulur, kişi başına düşen ulusal gelir yükselir ve dağılımı dengeli duruma gelir. Eğitim, sağlık gibi hizmetleri veren kuruluşların sayısı ve niteliği yükselir, kültürel etkinlikler ve katılanların sayısı artar.

Toplumsal gelişme pek çok ögenin bir araya gelmesi ile oluşur.

1. Ekonomik Büyüme: Toplumsal gelişmenin en önemli ögelerinden biri ekonomik büyümedir. Bir toplumda ekonomik gelişme ve ekonomik büyüme ile birlikte sosyal ve kültürel seviyede de olumlu değişiklikler oluyorsa o toplum gelişiyor demektir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bir ekonomik gelişmedir. Mevcut ekonomide elde edilen gelirin kalkınma hızının artması ise ekonomik büyümedir.

Bir ülkede bir yılda üretilen mal ve hizmetler toplamının parayla ifade edilmesine **millî gelir** denir. Millî gelirin ülke nüfusuna bölümü ise kişi başına düşen millî gelir oranını verir. Kişi başına düşen millî gelir oranının artışı, o ülkenin gelişmesi ve refah düzeyinin yükselmesinin bir göstergesidir.

Ekonomik büyüme, toplumsal gelişmenin temeli olduğundan her ülke, ekonomik büyümeyi sağlama çabası güder. Ekonomik büyümeyle birlikte halkın yararlanabileceği mal ve hizmet miktarı ve dolayısıyla kişi başına düşen millî gelir artar. Millî gelir artışı sürekli olursa ve adaletli dağıtımını sağlanırsa ülkedeki insanların yaşam düzeyleri yükselir. İletişim, okuma oranı, gezi gibi etkinliklerle toplum sorunları hakkında bilgilendirme, manevi değerler çevresinde bütünleşme kolaylaşır. Bu da toplumda ortak bilinç, inanç ve hareketin gelişmesini sağlar. Ekonomik büyüme arttıkça ülkede yeni yatırımlar da artar. Böylece, ekonomik büyüme ve dolayısıyla toplumsal gelişme süreklileşir.

Bir toplumdaki ekonomik gelişme sosyal yönden gelişme ile tamamlanamıyorsa o ülkeye gelişmiş denemez. Örneğin kişi başına düşen millî gelirin yüksek olduğu bir toplumda eğer çocuk ölümleri oranı yüksekse, ekonomide ihtiyaç duyulan eğitilmiş, uzmanlaşmış insan gücü yetiştirilememişse, kadın en doğal insan haklarından bile yararlanamıyorsa, ülkenin zenginleri ve yöneticileri ülkelerine yatırım yapmak yerine kendi lüks yaşamlarına devam ediyorlarsa toplumsal gelişmeden söz edilemez.

2. İnsan Hakları, Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü: Toplumsal gelişme için sadece ekonomik büyüme yeterli değildir. Toplumsal gelişmenin gerçekleşmesi için toplumun yönetim biçiminin demokratik olması, hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi ve insan haklarına dayanması gerekir. Yaşama hakkı başta olmak üzere düşünce ve inanç özgürlüğü, eğitim ve sağlık hakkı, konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, seçme ve seçilme hakkı, seyahat özgürlüğü vb. hak ve özgürlükler anayasa ile güvence altına alınmalıdır.

Görsel 4.14. Bireysel hak ve özgürlüklerinin bilincine varmış ve bunları kullanabilen bir toplum gelişir.

3. Orta Tabakanın Genişlemesi: Toplumlardaki alt, orta ve üst tabakalar arasında farklılaşmanın azalması, çok sayıda insanın orta tabakada yer alması toplumsal gelişme açısından önemlidir. Gelir düzeyi ne yüksek ne düşük sayılabilecek her meslekten insanı içine alan orta tabakanın büyümesi orta tabaka genişlemesi olarak ifade edilir. Alt tabaka ile üst tabaka arasında dengeleme işlevi gören orta tabakanın genişlemesi ile sınıfsal çatışmalar ve gerilimler azalır, demokratik tartışma ve uzlaşma olanakları artar, adil bir gelir dağılımı sağlanır, dikey hareketlilik artar. İnsanlar zengin-yoksul, eğitilmiş-az eğitilmiş, saygın-az saygın gibi uç noktalarda özellikler taşımadıklarından toplumsal birlik ve bütünlük daha kolay sağlanır.

Kısaca özetlemek gerekirse toplumsal gelişme sadece ekonomik büyüme ile değil, bir toplumdaki fertlerin ortak duyguları, değerleri paylaşması, aralarında iletişimin, dayanışmanın yüksek olması millî, dinî ve manevi değerler etrafında bütünleşmesi ile sağlanır. Akılcı düşünmek, önyargılı olmamak, insana yalnızca insan olduğu için değer vermek, bireylerin hak ve özgürlüklerine saygılı olmak, kendisi gibi düşünmeyen ya da kendinden olmayan insanları hoşgörülle karşılayabilmek, ötekileştirmemek gibi özellikler toplumsal gelişmenin olmazsa olmaz koşullarıdır.

Türk toplumu Atatürkçü düşünce ile yoğrularak gelişmiştir. Türkiye'nin bugünkü yere ulaşmasında, Atatürk'ün millet egemenliğini, millî ekonomiyi, millî eğitimi, millî birlik ve beraberliği, özgürlüğü, akılcılığı, bilimi, hukukun üstünlüğünü, tam bağımsızlığı, Türk milletini çağdaş ve medeni milletler seviyesine çıkarma azmi ile insan sevgisini esas alan inkılaplarının ve uygulamalarının birinci öncelikli payı vardır

4.6. TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞMENİN ÖNEMİ

“Girmeden tefrika bir millete düşman giremez.
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.”

M. Akif Ersoy’un dizelerini toplumsal bütünleşme kavramı açısından yorumlayınız.

Toplumsal bütünleşme, toplumsal yapının çeşitli öğeleri (gruplar, kurumlar, sınıflar, örgütler ve ilişkiler) arasındaki uyum sürecidir. Toplumsal bütünleşme, toplumsal yapıyı oluşturan öğelerin birbirine benzemesiyle değil, birbirlerini tamamlayıcı bir ilişki içinde olmaları ile gerçekleşir. Toplumsal bütünleşmenin amacı; toplumun varlığının, birliğinin ve işleyişinin sürdürülmesidir. Toplumsal bütünleşme sağlanırsa insanlar, toplumsal norm ve değerler üzerinde fikir birliğine ulaşırlar. Ekonomik olarak işsizliğin azaldığı, refah düzeyinin yükseldiği diğer bir deyişle orta tabakanın geniş olduğu toplumlarda toplumsal bunalım ve çatışmalar ortadan kalkar. Böylece toplumun barış içinde yaşayıp varlığını devam ettirmesi sağlanırken toplumsal gelişme de kolaylıkla gerçekleşebilir. Toplumsal bütünleşme iki şekilde gerçekleşir;

Görsel 4.15. Bir toplum, ekonomik ve sosyokültürel açıdan gelişirken üyelerini tüm farklılıklarıyla birlikte bir arada tutabilme becerisini de kazanır.

1. Foksiyonel (İşlevsel) Bütünleşme: Benzer ya da farklı işlevleri yapan bireylerin ortak duygu ve düşünceler etrafında bütünleşmeleridir. Örneğin köylerde insanların üretim faaliyeti birbirine benzediği için insanlar, aynı duygu ve düşüncelere sahip olur ve birbirleriyle uyumlu bir ilişki içinde olurlar. Aynı şekilde sanayileşme ile birlikte iş bölümü ve uzmanlaşmanın öneminin artması, her meslek grubunun işlevsel yönden birbirini tamamlamasını zorunlu hale getirmiştir. Esnaf ve sanatkâr odaları, sendikalar bu bütünleşme sonucu ortaya çıkan kuruluşlardır.

2. Mana Etrafında Bütünleşme: İş bölümü sosyal bütünleşmenin bir yönünü gerçekleştirirken asıl bütünleşme, millî ve manevi değerler ile dini ve ahlaki normlar etrafında uzlaşarak gerçekleşir.

Görsel 4.16. Türkiye'nin sosyolojik gerçeği olan hemşerilik, insanlar arasında yardımlaşmayı, dayanışmayı sağlayan bir unsurdur.

4.7. TOPLUMSAL ÇÖZÜLME VE NEDENLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'e hocası Şeyh Edebalı'nın "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" öğüdü toplumsal çözülme açısından ne anlam ifade etmektedir?

Toplumsal Çözülme

Toplumsal çözülme, bir toplumda maddi ve manevi kültür öğelerinin bir bütün oluşturacak şekilde birbirlerini tamamlayamaması durumunda ortaya çıkar. Toplumun herhangi bir alanında meydana gelen bozulma, kirlenme, uyumsuzluk toplumsal çözülmeyi beraberinde getirir. Toplumsal çözülme, maddi ve manevi kültürler arasında bir dengesizlik durumudur. Örneğin bir toplumda ekonomik gelişme amaçlanıp maddi kültür unsurlarında ilerleme gerçekleştirilir, teknolojik buluşlar artar; buna karşılık manevi unsurlarda değişme sağlanamazsa toplumsal çözülme başlar. Bu çözülme sonucu toplumun unsurları (kurumlar, toplumsal grup ve tabakalar) arasındaki bağlantı zayıflar. Örneğin, yargı kurumu, hukuk kurumunun normlarını uygulamaz, aile kurumu ile eğitim kurumu öğrenciyi eğitime konusunda birbirini desteklemezse çözülme başlar ve bu unsurlar görevini yapamaz duruma düşer. Gelişme yavaşlar, toplumsal sorunlar artar. Toplumun varlığını sürdürmesi tehlikeye girer. Bir toplumu ayakta tutan din, ahlak, örf ve âdetler gibi inanç ve toplumsal değerlerinde anlam kaymaları olur ve etkinliklerini kaybeder.

Toplumsal Çözülmenin Nedenleri

1. Aile yapısında karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışmanın zayıflaması,
2. Toplumsal değerleri ve kültürü gelecek kuşaklara aktaran dilin yozlaşması sonucu kuşaklar arasında bağın zayıflaması,
3. İç ve dış tehlikeler karşısında millî varlık bilincinin sağlanamaması,
4. Eğitim ve öğretimin millî olma özelliğini kaybetmesi,
5. Toplumun çeşitli kesimleri arasında keskin farklılıkların ortaya çıkması, sınıfsal çatışmaların ve gerilimlerin artması, toplumsal normlardan sapmalar,
6. Çoğulcu demokratik yapıya geçilememesi ve insanın doğuştan sahip olduğu kabul edilen temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması,
7. Aydınların topluma yabancılaşması ve kültürel yabancılaşma,

Görsel 4.17. Bir toplumun birlik ve bütünlüğü, olağanüstü durumlarda gösterdiği tepkilerle ölçülür.

8. Ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde yüksek enflasyon oranının ahlaki değerleri zedelemesi, can ve mal güvenliğinin olmaması,

9. Hukuk devleti anlayışının yara alması, demokratik tartışma ve uzlaşma imkânlarının azalması,

10. Zamanla değişen toplumsal yapıya uygun yeni toplumsal kurumların veya denge-lerin oluşturulamaması ve geleneksel yapı ile modern yapılar arasında denge ve uyumun sağlanamaması,

11. Gruplar arasındaki farklılaşmalar sonucunda, toplumun birbirinden farklı gruplara bölünmesi sonucu toplumda “biz” duygusunun kaybolması da çözülmeyi hızlandırır.

Toplumsal Çözülmeyi Önlemeye Yönelik Tedbirler

1. Millî değerlerin toplumda yerleşmesini sağlamak ve başta din olmak üzere, toplumsal değerlerimizin işlevselliğini korumaya çalışmak gerekir. İç ve dış tehditlere karşı ortak duygu ve düşünce ile hareket edilmeli, ülkenin haklarını ve çıkarlarını korumaya istekli olunmalı, toplumun gelişimine katkıda bulunma, kültürel değerlere sahip çıkma konularında millî birlik bilinci içinde hareket edilmelidir.

2. Toplumdaki farklılıklar bir değer olarak kabul edilip bölme amaçlı değil birleştirme amaçlı kullanılmalı, kültürel farklılıklara hoşgörülle yaklaşılmalı, farklı kültürlere saygı duyulmalıdır.

3. Küreselleşme kısıracındaki aile yapıları ekonomik altyapı yüzünden sarsılmakta bu sarsıntı, öncelikle toplumsal değerlerimizi sarsmaktadır. Toplumsal çözülmeyi önlenmesi için hem ailenin hem de devletin eğitimdeki görevi ahlaki ve millî değerleri aşılacak olmalıdır.

4. Sınıfsal çatışmaların ve gerilimlerin azalması için devlet sosyal adaleti sağlamalıdır. Bunun için yoksulları, güçsüzleri korumalı, sosyal refahı artırıcı önlemler almalı, adaletli vergilendirme sistemi getirmeli, millî geliri artırıcı ekonomik politikalar geliştirmeli, millî geliri dengeli dağıtmalı, orta tabaka güçlendirilmelidir. Ülkede hiç kimseye ayrıcalık tanınmamalı, herkes yasalar karşısında eşit olmalı ve eşit muamele görmelidir.

14. yüzyılda yaşayan, Osmanlı Devleti kuruluş dönemi İslam âlimlerinden olan Şeyh Edebali'nin yönetim ve toplumsal yaşamda insanın değerini vurguladığı “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!” öğüdü toplumsal çözülmeyi önlemede devlete düşen görevlere vurgu yapmaktadır. Devlet, bir ülkede en büyük, en etkili ve örgütsel bir yapıya sahip yönetim birimi olarak toplumun üzerinde önemli bir yaptırıma ve etkiye sahiptir. Toplum üzerinde böyle bir etkiye sahip olan devletin temel görevi toplum adına karar alarak toplum için zararlı olan unsurlara engel olmak ve ülkenin iç ve dış güvenliğini temin etmektir.

2. UYGULAMA

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere parantez içinde verilen kavramları doğru olarak yerleştiriniz.

Toplumsal
bütünleşme

Toplumsal
değişme

Fonksiyonel
bütünleşme

İlerleme

Küreselleşme

Modernleşme

Toplumsal
çözülme

Toplumsal
gelişme

1. Genellikle kırsal yerleşim yerlerinde, birçok kişinin toplanıp el birliğiyle bir kişinin tarlasını sürmek, ekinini biçmek, harmanını kaldırmak, mısırını, fındığını toplamak vb. gibi bir işini görmesi ve böylece herkesin bu türden işlerinin sırayla bitirilmesi şeklindeki işbirliği yani imece usulüörneğidir.
2. Şeffaf ve sorumluluk alan hukukun üstünlüğüne saygılı kurumlar; insan gelişimini destekleyen, yeniliklere açık ve kaliteli bir eğitim sistemi; herkes için ulaşılabilir sağlık hizmetleri gibi ölçütler bir toplumun.....göstergeleridir.
3. Toplumsal çözülme.....doğrudan ilgili bir olgudur.
4. Toplumların belirsizlikten, belirliye; yalınlıktan karmaşıklığa; karmaşıklıktan düzene doğru bir yol izlemesi....olarak adlandırılır.
5. Filozof Herakleitos'un "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" sözü sosyolojide kavramını ifade eder.
6. Şili ve Endonezya'daki depremler, Pakistan ve Bangladeş'deki sel baskınları, Afrika'daki kıtlıklar ile Orta Amerika'daki kasırga gibi sorunların ulusal sınırların ötesine geçerek tüm dünyaya yardım konusunda harekete geçirmesi..... nin olumlu yanlarındandır.
7. Küreselleşme aslında..... paralel giden bir süreçtir.
8. Herhangi bir ülkede meydana gelen yangın olayından sonra yaşanan yağma ve kaos karşısında kurumların üstlendikleri işlevleri yerine getirememesi..... yol açar.

ÖZET

Toplumsal Değişme ve Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler

Bir toplumdaki sosyal ilişkiler ağında, değerlerinde, kurumlarında, iletişim ve etkileşim biçimlerinde kısaca sosyal yapısında meydana gelen dönüşümlere toplumsal değişme denir. Değişmenin yönü ilerleme olduğu gibi gerileme de olabilir. Toplumsal yapının belirli bir yönünde önceki duruma göre daha iyi, yararlı ve mükemmele doğru olan yöneliş ilerleme; değişimin olumsuz yönde gerçekleşmesi gerilemedir. Toplumsal değişme zorunlu, sürekli ve kaçınılmaz bir süreçtir. Toplumsal değişme bazen plansız bazen de planlı gerçekleşebilir. Toplumsal değişimin hızlı olması bunalımlara yol açabilir. Bir alandaki toplumsal değişme diğer alanları da etkiler. Değişme her toplumda aynı değildir. Zamana ve koşullara göre farklılıklar gösterir. Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörler; fiziki çevre, ekonomi, modernleşme, küreselleşme, bilim ve teknoloji, demokratikleşme, kültür, demografi, kitle iletişim araçları vb.dir.

Bilim-Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Toplumsal Değişmeye Etkisi

Bilim ve teknolojiye gelişmeyle birlikte sanayileşmenin hızlanması, üretim ve tüketim biçimlerini, insan ilişkilerini, normları, kurumları, değerleri, düşünüş biçimlerini ciddi düzeyde etkileyerek büyük değişmelere neden olmuştur. Toplumun en çok etkileyen bilimsel ve teknolojik buluşlardan biri kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarına olan yoğun ilgi insanların dünyada olup bitenden anında haberdar olmasına yol açmakta, bu durum da toplumsal değişimi olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Modernleşmenin Toplumsal Değişime Etkisi

Modernleşme, geleneksel toplumların gelişmiş toplumlara dönüşme sürecini, bu süreçte yaşanan bilimsel, ekonomik, teknolojik, endüstriyel, demografik ve politik değişimleri veya bu süreçte geçirilen aşamaları ifade eden bir kavramdır. Siyasal alanda demokrasinin temel kurum ve ilkeleriyle egemen olması, ekonomik alanda kapitalist üretim tarzının yerleşmesi, sosyal alanda kentleşme ve altyapı hizmetlerinin yaygınlaşması, haberleşme teknolojilerinin gelişmesi, geleneksel ilişkilerin çözülmesi modernleşmenin göstergeleridir. Modernleşme daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki yeniliklerin taklit edilmesi ya da benimsenmesi esasına dayanır ve bu değişim hem olumlu hem olumsuz olabilmektedir.

Küreselleşmenin Toplumsal Değişime Etkisi

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda politik, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin millî sınırları aşarak dünyaya yayılması ve dünyadaki toplumlarının birbirlerine yakınlaşma ve bütünleşme sürecine **küreselleşme** denir. Küreselleşmeyle birlikte, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, çevrecilik, insan hakları, terörizmle mücadele, barışçılık vb. değerlerin öne çıkışı söz konusudur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği temel değişimler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki grupta ele alınabilir.

Toplumsal Gelişme ve Öğeleri

Toplumsal gelişme, toplumsal yaşamın tüm alanlarındaki (sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda) olumlu değişimleri ya da ilerlemeleri ifade eder. Kişi başına

düşen millî gelirin yükselmesi, eğitim, sağlık gibi hizmetleri veren kuruluşların sayısının ve niteliğinin, kültürel etkinlikler ve katılanların sayısının artması gelişimin göstergeleridir. Ayrıca orta tabakada bulunan insanların sayısının artması, toplumun yönetim biçiminin demokratik olması, hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi ve insan haklarına verilen değer de gelişimin temel unsurlarındandır.

Toplumsal Bütünleşmenin Önemi

Toplumsal yapının çeşitli ögeleri (gruplar, kurumlar, sınıflar, örgütler ve ilişkiler) arasındaki uyum sürecine **toplumsal bütünleşme** denir. Amacı, toplumun varlığının, birliğinin ve işleyişinin sürdürülmesidir. Toplumsal bütünleşme iki şekilde gerçekleşir: Benzer ya da farklı işlevleri yapan bireylerin ortak duygu ve düşünceler etrafında bütünleşmesi ya da millî ve manevi değerler ile dini ve ahlaki normlar etrafında bireylerin uzlaşmasıyla gerçekleşir.

Toplumsal Çözülme ve Nedenleri

Toplumsal çözülme toplumsal bütünleşmenin sağlanamamasıdır. **Toplumsal çözülme**, bir toplumda suç, şiddet, alkolizm, zihinsel hastalıklar ve intihar gibi bazı problemlerdeki yıkıcı bir artışla karakterize edilen, toplumsal yapının bozulduğu ve toplumsal kontrolün çöktüğü, toplumsal çatışma ve düzensizliğin yaygınlık kazandığı durumdur. Toplumsal değişmeye etki eden fiziki, biyolojik, teknolojik, hukuki, kültürel ve siyasi faktörler aynı zamanda toplumsal çözülmeye de neden olur. Aile bağlarının zayıflaması, millî birlik bilincinin sağlanamaması, temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması gibi nedenler toplumsal çözülmeyi hızlandırır. Kültürel farklılıklara hoşgörüyle yaklaşma, farklı kültürlerle saygı duyma, sosyal devlet anlayışının yaygınlaştırılması, ahlaki ve millî değerlere dayalı eğitim anlayışı gibi tedbirlerle toplumsal çözülmeye önüne geçilebilir.

UYGULAMALARIN CEVAPLARI

1. UYGULAMA

1. D
2. Y (Maddi kültür teknolojiden ve üretilen ürünlerden oluşurken, manevi kültür inançlardan, değerlerden, normlardan ve sembollerden oluşur.)
3. D
4. Y (Toplumsal değişme; manevi değerlerine bağlı, geleneksel toplumlarda daha yavaş, maddi değerlere önem veren sanayileşmiş toplumlarda ise daha hızlıdır.)
5. D
6. Y
7. D
8. Y (teknolojinin)

2. UYGULAMA

1. Fonksiyonel bütünleşme
2. Toplumsal gelişme
3. Toplumsal bütünleşme
4. İlerleme
5. Toplumsal değişme
6. Küreselleşme
7. Modernleşme
8. Toplumsal çözülme

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. **Toplumsal değişimin değer yargısı içermemesi değişimin hangi özelliği ile ilgilidir?**
 - A) Rasyonel (akılcı) olduğu
 - B) Nesnel olduğu
 - C) Kaçınılmaz olduğu
 - D) Zaman içinde gerçekleştiği
2. **Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değişimin özelliklerinden biri değildir?**
 - A) Bütün toplumlarda aynı şekilde görülür.
 - B) Kaçınılmaz bir süreçtir.
 - C) Hareketliliğe bağlı bir dönüşümdür.
 - D) Toplumsal değişimin hızlı olması bunalıma yol açabilir.
3. **Filozof Herakleitos'un "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" sözü sosyolojide hangi kavramı ifade eder?**
 - A) Toplumsal bütünleşme
 - B) Toplumsal çözülme
 - C) Toplumsal gelişme
 - D) Toplumsal değişme
4. **Aşağıda verilen modernleşme ve küreselleşme ile ilgili bilgilerden hangisi yanlıştır?**
 - A) Küreselleşme aslında modernleşmeyle paralel giden bir süreçtir.
 - B) Modernleşme ile demokrasi ve kapitalist piyasa ekonomisi yaygınlaşmıştır.
 - C) Küreselleşmeyle birlikte ulus devletlerin gücü zayıflamıştır.
 - D) Küreselleşme sürecinde uluslar ayrıcalıklı bir konumda bulunurlar.
5. **Modernleşme ve küreselleşme olguları bazılarında göre olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken bazılarında göre de bozulma ve çözülmenin temel sebebi olarak algılanmaktadır.**

Bu açıklama aşağıdaki yargılardan hangisini temellendirmektedir?

 - A) Gelişme hep olumlu yönde olur.
 - B) Değişme her toplumda yaşanır.
 - C) Gelişme toplumlara göre değişir.
 - D) Gelişme kavramı büyük ölçüde değer yargısı taşır.

6. Bir toplumsal grubun veya toplumun üretim yapısı, kurumları ve değerlerinin birbirleriyle tutarlı ve ahenk içinde olması durumu aşağıdaki hangi kavramla ifade edilir?

- A) Büyüme
- B) Gelişme
- C) Bütünleşme
- D) İlerleme

7. Toplumun olumlu yönde farklılaşması hangi kavramla açıklanır?

- A) Gelişme
- B) Çözülme
- C) Evrim
- D) Büyüme

8. Bir toplumda şans oyunlarına duyulan ilginin artması aşağıdakilerden hangisinin belirtisidir?

- A) Toplumsal bütünleşme
- B) Toplumsal çözülme
- C) Toplumsal gelişme
- D) Modernleşme

9. Kente ayak uydurmak için uygun ortamların oluşmasını sağlamak, gelinen yöreye ait kültürel değerleri korumak ve yaşatmak, maddi durumu iyi olmayanlara yardımda bulunmak gibi amaçları olan hemşeri derneklerinin üstlendiği işlev aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Toplumsal değişme
- B) Toplumsal çözülme
- C) Toplumsal bütünleşme
- D) Küreselleşme

10. Ülkemizde 1920'li yıllarda, nüfusun % 80'i köylerde yaşarken günümüz de bu durum tersine dönmüş ve nüfusun %80'i kentlerde yaşamaktadır.

Bu durumun temel nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- A) Köylerde dayanışmanın artması
- B) Tarımda makineleşmenin artması
- C) Kentlerin yaşamın daha kolay olması
- D) Toplumsal çözülmenin olması

B	C	B	A	C	D	D	D	A	B
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

SÖZLÜK

A

- adalet:** Herkese hakkını vermek doğruyu yanlış ayırt etmek demektir.
- adem-i merkezîyetçilik:** Devlet merkezinin gücünü azaltarak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını savunan siyasi görüş. Adem-i merkezîyet, "merkezin yokluğu" manasına gelir.
- analoji:** İki farklı şey arasındaki benzerlik veya benzerliklerden hareket edilerek birincisi için dile getirilenlerin diğeri için de söz konusu olduğunu ileri sürmektir.
- anket:** Bir araştırma yapmak, sonuç çıkarmak amacıyla belli bir soruyu ya da birtakım soruyu ayrı ayrı kişilere sorarak bilgi toplama işi.
- anomi:** Bireylerin toplumsal bağlarının koptuğu bir bunalım durumudur.
- asabiyet:** Aynı soydan gelenlerin veya bir başka sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu.

B

- birincil ilişki:** Yüz yüze gerçekleşen, duygusal boyutu yoğun ve samimi ilişkileri ifade eder. Arkadaşlık ilişkileri, aile içi ilişkiler birincil niteliktedir.
- burjuva:** Kentlerde yaşayan özel imtiyazlardan yararlanan orta sınıftan olan, kent soylu.
- bürokrasi:** Bir toplumda tabandan yukarı doğru çıktıkça bir yapı içinde örgütlenmiş olan, genel kurallar ve işleyişlerine göre çalışan, memurlardan oluşan hiyerarşik devlet örgütü.
- bütünlükçü yaklaşım:** Herhangi bir olay ya da olgunun tek başına meydana gelebileceğini başka şeylerden etkilendiğini, onun için bir olay ya da olguyu araştırırken tüm etkenleri araştırmak gerektiğini, sağlıklı bir sonucun ancak bu şekilde elde edilebileceğini savunur.
- bedevi:** İlkel şartlarda yaşayan, medenî olmayan kişi.

D

- demografik yapı:** Bir toplumun nüfus yapısını yani "nüfusun büyüklüğünü" (bir ülkede yaşayan insan sayısı), "nüfusun bileşimini" (doğum ve ölüm oranları) ve "nüfusun dağılımını" (göç hareketleri) inceleyen disipline demografi, toplumun bu yapısına da demografik yapı denir.

demokrasi:

Bir ülkede yaşayan tüm vatandaşların, devletin yapısında ve işleyişinde eşit söz hakkına sahip olduğu yönetim biçimi.

dinamik:

Hareketli, canlı, sürekli hareket hâlinde olma durumu.

E

empati:

Bir kişinin kendisini duygu ve düşüncelerinden soyutlayarak bir başkasının inançlarını, arzularını ve özellikle duygularını farkına varabilme ve anlayabilme yeteneğidir.

emperyalizm:

Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya istemesi. Bir devletin sınırları içine ya da gücü altına aldığı ülke ve ulusları sömürme siyaseti.

entelektüel:

Bilim, teknik ve kültürün değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse), aydın.

F

feodalizm:

Orta Çağ Avrupa'sında siyasi ve askerî gücü elinde bulunduran, toprağın mülkiyetine veya imtiyazına sahip olan senyörler (derebeyler) sınıfı ile bu sınıfa bağımlı köleler sınıfının oluşturduğu idari düzen.

H

hars:

Ziya Gökalp'e ait bir kavram olup, kültür anlamına gelir.

heterojen:

Toplumu oluşturan ayrı ayrı niteliklere sahip kişilerin kendi özelliklerini koruduğu, mesleki uzmanlaşmaya sahip toplum biçimi.

hipotez (varsayım):

Henüz kanıtlanmamış, ancak hem araştırmacının alanını somutlaştıran hem de eldeki olgu ve ilişkileri belli bir mantıksal kurguyla bir araya getiren öneri.

hiyerarşi:

Otoritenin, değişik önemdeki basamaklar arasında katı ve kesin biçimde dağıldığı toplumsal örgütlenme biçimi.

homojen:

Aynı tipte olan, aynı gelenekten, aynı kökten gelen ve aralarında çok az toplumsal ayırım bulunan insanların oluşturdukları toplum.

İ

ihtilal:

Bir devletin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısını kökünden değiştirmek amacıyla girişilen silahlı halk hareketi. Kökten ve tümünden değişim.

- ikincil ilişki:** Resmî ve çıkarıya dayalı ilişkiler. Kent toplumsal grubunda, derneklerde, sendikalarda kurulan ilişkiler bu niteliktedir.
- indirgemeci yaklaşım:** Bir olayın tek bir nedenle açıklanabileceği, birden çok nedene, karşılıklı etkileşime bağlanmaması gereğini savunan görüş.

K

- kapitalizm:** Üretim araçlarının özel mülkiyetini, kârlılığı, rekabeti, iş gücünün bir mal gibi alınıp satılmasını içeren ekonomik sistem.
- kaos:** Kargaşa. Kalabalık, düzensizlik vb. nin yol açtığı karışıklık.
- kurumsal yapı:** Herhangi bir toplumun ya da toplumsal grubun yerleşik iç örgütleniş biçimi.
- kültür emperyalizmi:** Bir ülkenin kendi kültürel değerlerini ve ideolojisini başka bir ülkenin halkına benimsetmesidir.

L

- laiklik:** Siyasî bir kuruluş olan devleti, din kurallarına dayandırmayan ve kişilerin dinsel inanç ve tapınma özgürlüklerini inanç ve din farkı gözetmeksizin güvence altına alan bir sistemdir.
- liberalizm:** Bireyin özgürlüğünü ve ekonomik güçler arasında hür yarışmayı savunan, bireyler, sınıflar ve uluslararasıdaki ekonomik ilişkilere devletin karışmamasını isteyen öğretisi.

M

- medya:** Yığınlarla iletişimi sağlayan radyo, televizyon, gazete ve dergiler gibi basın-yayın organlarının tümünü kapsayan ortak ad, kitle iletişim araçları.
- metafizik:** Doğa ötesi. Duyularımızla algılayamadığımız varlıkların sebeplerini ve temellerini araştıran felsefe alanı.
- monografi:** Sınırları belirlenmiş tek bir konu üstünde derinlemesine yapılan bir incelemedir.
- muasırlaşmak:** Çağdaşlaşmak. Uygarlıkta çağın ileri ulusları düzeyine erişmek.
- mübadele:** Bireyin bir başkası için gönüllü olarak ve karşılığında bir şey bekleyerek yaptığı eylem.

N

- nesnel (objektif):** Gerçekliği kanıtlanabilir, bilimsel, ölçülebilir, herkese göre aynı olan; göreceli olmayan; kişilerin duygularına dayanmayan.
- norm:** Bir toplumda insanları belli olaylar karşısında nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen öyle davranmaya zorlayan kurallar.
- normatif:** Kurallarla, yasalarla ilgili olan, kural, yasa koyan.

O

- online:** Doğrudan bağlantılı

P

- pozitivizm (olguculuk):** Araştırmalarını olgulara, deneylere, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören Auguste Comte'un öncülüğünü yaptığı felsefi görüş.
- prestij (saygınlık):** Bireyin statülerine toplumun verdiği değer.
- proterya:** Emekçi, işçi sınıfı

R

- reform:** Düzeltme. Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik.
- rekabet:** Rekabet, iki veya daha fazla bireyin ya da grubun, belli bir hedefe ulaşmak için içine girdiği yarışır.
- rol:** Sosyolojide statülerden beklenen davranış.

S

- sanayi devrimi:** XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'da sanayi alanında buhar gücünü kullanma ve makineleşmeyle gerçekleşen büyük aşama.
- sosyalleşme:** Bireyin, içinde yaşadığı toplumun normlarını, değerlerini, kendisinden beklenen rolleri, tutumları ve davranış yapılarını, toplumsal etkileşim için gerekli becerileri, benlik ve kimlik duygusunu kazanma, içinde yaşadığı kültürü içselleştirme süreci.
- statü:** İnsanların toplum içindeki yeri, konumu.

T

- tabakalaşma:** Toplumu oluşturan bireylerin bir ya da daha fazla ölçüte göre hiyerarşik bir düzenle; toplumsal anlamda üst üste sıralanması.

tampon kurum:	Toplumların değişme durumlarında geçici olarak denge ve bütünlüklerini sağlayan, bunalım ve çözümlenin önüne geçen ara mekânzimalar.
teknik:	Olaylar dünyasından veri toplama işleminde kullandığımız araçlara verilen genel bir addır.
toplumsal bütünleşme:	Toplumdaki gruplar, kurumlar, sınıflar, örgütler ve ilişkiler gibi toplumsal yapının çeşitli öğeleri arasındaki uyum süreci.
toplumsal çözülme:	Toplumda bireylerin, toplumsal değer ve normlara uymamaları sonucu toplumsal düzenin bozulması süreci.
toplumsal değer:	Bir toplumun bireyleri tarafından paylaşılan, toplumu bir arada tutan ve sürekliliğini sağlayan ortak düşünce, duygu ve kanılar toplamı.
toplumsal değişme:	Bir toplum yapısında, kurumlarında ya da kurumların birbirleriyle olan ilişkilerinde meydana gelen değişmeler.
toplumsal kontrol:	Belli davranışları gerçekleştirme konusunda toplumun bireye uyguladığı baskı.
toplumsal kurum:	İnsanların bazı ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile oluşturulan davranış örüntülerinin, rollerin ve ilişkilerin bütünü.
toplumsal sapma:	Bir toplumda veya toplumsal grupta hâkim olan değer ve normlara aykırı davranma hâli.
toplumsal yapı:	Toplumun oluşturan başlıca öğeleri, bunların toplum içindeki yerlerini, aralarındaki ilişkileri ve böylece işleyişlerindeki düzenliliği ifade eden kavram.
	Y
yöntem:	Bir şey yaparken tutulan, bir amaca erişmek için izlenen düzenli yol.

KAYNAKÇA

- Aren, Sadun, **Ekonomi El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Aydın, Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınevi, Ankara, 1997.
- Aziz, Aysel, **Toplumsallaşma ve Kitle İletişim**, AÜSBF Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1982.
- Bauman, Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bozkurt, Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000
- Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Demir, Nilüfer, **Birey, Toplum, Bilim: Sosyoloji Temel Kavramlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006
- Doğan, İsmail, **Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Ergil, Doğu, **Toplum ve İnsan**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994.
- Ergun, Doğan, **Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gökçe, Birsen, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- Güvenç, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1979.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Toplum Bilim Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1986.
- İşçi, Metin, **Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme**, Der Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kaynardağ, Arslan, **Felsefecilerle Söyleşiler**, Elif Yayınları, İstanbul, 1986.
- Komisyon, **Ortaöğretim Sosyal Bilimler Lisesi Sosyoloji Ders Kitabı 2**
- Kongar, Emre, **Toplumsal Değişme, Kuramlar ve Türkiye Gerçeği**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Meriç, Cemil, **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ozankaya, Özer, **Toplum Bilime Giriş**, Cem Yayınevi, Ankara, 1982.
- Özkalp, Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Tezcan, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.
- Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.
- Yalanız, Turgay, **Enfes Öyküler**, Hayat Yayınları, Samsun, 2003.

İNTERNET KAYNAKÇASI

- http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D03296/2009_3/2009_3_COSTUY.pdf (Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009), sayı: 3) (Erişim tarihi 05.09.2018)
- <http://img.eba.gov.tr/782/6e3/dfb/f81/734/1a4/155/b48/4cd/c06/c53/498/99d/d7c/003/7826e3dfbf817341a4155b484cdc06c5349899dd7c003.pdf> (Erişim tarihi 07. 09. 2018)
- www.academia.edu/31754191/TOPLUMSAL_DEGISME_KURAMLARI.pdf (Erişim tarihi 02. 10.2018)
- <http://www.dinbilimleri.com/DergiTamDetay.aspx?ID=144&Detay=Ozet> (Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak Doç. Dr. Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ali AKDOĞAN) (Erişim tarihi 10. 11. 2018)
- www.academia.edu/2928838/TOPLUMSAL_TABAKALASMA_VE_ESITSIZLIK (Erişim tarihi 09.10.2018)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55642> (Erişim tarihi 18.10. 2018)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/257528> (Erişim tarihi 25. 11. 2018)
- http://zgefdergi.com/Makaleler/613962496_18_14_ID_232.pdf (Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (2012) 226-238) (Erişim tarihi 14.10. 2018)
- www.academia.edu/14507105/Horizon2020de_Toplumsal_Bütünleşme (Erişim tarihi 26. 09. 2018)
- http://www.academia.edu/11260151/T%C3%9CRKLERDE_HUKUKUN_AMACI (Erişim tarihi 17.09. 2018)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/157368> (Erişim tarihi 20. 11. 2018)
- <http://dergipark.gov.tr/adamakademi> (Erişim tarihi 15.10. 2018)
- https://www.researchgate.net/publication/315386774_SOSYALLESME_VE_SOSYALLESME_SURECI (Doç. Dr. Rezzan Gündoğdu, Aksaray Üniversitesi) (Erişim tarihi 09.09. 2018)
- <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/99.pdf> (Erişim tarihi 16. 10. 2018)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55642> (Erişim tarihi 30. 10. 2018)
- <http://www.bingol.edu.tr/media/259408/4Sosyolojik-Dusunme-sosyolojinin-ortaya-cikis-kosullari-ve-niteliği-uzerine.pdf> (Erişim tarihi 04.11. 2018)
- [www.anadolu.edu.tr/Sosyolojiye Giriş](http://www.anadolu.edu.tr/Sosyolojiye_Giriş) (Erişim tarihi 23. 11. 2018)
- [www.anadolu.edu.tr/Toplumsal Değişme](http://www.anadolu.edu.tr/Toplumsal_Değişme) (Erişim tarihi 27. 11. 2018)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/434490> (Erişim tarihi 22. 10. 2018)

GÖRSEL KAYNAKÇA

- <https://www.britannica.com/biography/Auguste-Comte> (görsel 1.9 erişim 02.11.2018)
- <https://www.britannica.com/search?query=EM%C4%B0L%C4%B0E+DURKHE%C4%B0M> (görsel 1.11 erişim 02.11.2018)
- <https://www.britannica.com/search?query=KARL+MARX> (görsel 1.10 erişim 02.11.2018)
- <https://www.britannica.com/biography/Max-Weber-German-sociologist> (görsel 1.12 erişim 02.11.2018)
- <https://www.yenisafak.com/ramazan/ibn-i-haldun-2485691> (görsel1.8 erişim 02.11.2018)
- <https://www.dr.com.tr/Kitap/Turk-Sosyolojisinin-100Yilinda-Ziya-Gokalp-Arastirma-Tarih/Sosyoloji/urunno=0001714897001> (görsel1.17 erişim 02.11.2018)
- <http://www.ilimvemedeniyyet.com/prens-sabahattin-ve-yazilari.html> (görsel 1.18 erişim 02.11.2018)
- <http://www.sosyalbilimler.org/turkiye-klasikleri-11-mubeccel-b-kiray-gecekondur-azgelismis-ulkelerde-hizla-topraktan-kopma-ve-kentle-butunlesememe/> (görsel1.19 erişim 02.11.2018)
- <http://www.kumluca-bld.gov.tr/H/1285/Halkimizla-Bayramlasma.html> (2. ünite kapak görsel erişim 12.10. 2018)
- http://egeninsesi.com/haber/14433-42kernalpasa_festivalinde_buyuk_cosku (görsel 2. 3 erişim 23.10. 2018)
- <https://egm.gov.tr/.../81-İlimiz-Genelinde-Polis-ve-Jandarma-Birimlerince-Motosikletli...>(görsel 2. 9 erişim 10.11.2018)
- www.kackartv.com.tr/rize/yol/483/ (görsel 2.11 erişim 02.11. 2018)
- <https://www.sanatabasla.com/2016/05/04/sokratesin-olumu-the-death-of-socrates-david/> (görsel 2.13 erişim 01.11.2018)
- <http://cografyaharita.com/haritalarim/4aturkiye-2015-nufus-yogunlugu-ve-illerin-nufus-miktari-haritasi.png> (görsel 3. 1 erişim 28.10. 2018)
- <http://www.mehmetakinci.com.tr/istanbul-topkapi-sarayi.html> (görsel 3.11 erişim 02.11.2018)
- <https://www.milligazete.com.tr/haber/1652340/flas-iddia-aziz-sancar-ve-muhtar-kente-bakanlik-teklifi> görsel 3.10 erişim 01. 11. 2018)
- <http://www.kultur.gov.tr/> (görsel 4. 6 erişim 14.10.2018)
- <http://www.kurebulten.com/14-baskentte-kastamonu-gunleri-basladi.html> (görsel 4.12 erişim 05.11.2018)
- www.gantep.bel.tr/haber/hemseriler-festivalde-bulusuyor-3099.html (görsel 4.16 erişim 05.11.2018)

Listede yer almayan görseller görsel tasarımcı tarafından hazırlanmıştır.